

J-SCS

Toplum ve Kültür Araştırmaları Dergisi
Journal of Social & Cultural Studies

6 Aylık

HAKEMLİ BİLİMSEL DERGİ

Biannually

PEER- REVIEWED ACADEMIC JOURNAL

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/jscs>

<http://www.toplumvekultur.com/>

editor@toplumvekultur.com

4. Sayı / Issue

2019

Aralık / December

e- ISSN: 2667-5854

Toplum ve Kùltür Araştırmaları Dergisi

Journal of Social and Cultural Studies (J-SCS)

e-ISSN: 2667-5854

6 Aylık Akademik Hakemli Bilimsel Dergi - Biannually Peer-Reviewed Academic Journal

Yıl/Year:2, Sayı/Issue:4, Aralık/December 2019

Erişim - URL: <http://www.toplumvekultur.com/> & <https://dergipark.org.tr/tr/pub/jscs>

Sahibi – Owner: Çağatay SARP

Editör Kurulu – Editorial Board:

Prof. Dr. Dolunay ŞENOL

Doç. Dr. İbrahim MAZMAN

Dr. Çağatay SARP (Sayı Editörü-Ed. of the Issue)

Yayın İlkeleri:

“Toplum ve Kültür Araştırmaları Dergisi”nin (J-SCS) yayın dili Türkçe ve İngilizce’dir. Dergi sadece elektronik ortamda www.toplumvekultur.com ve dergipark.org.tr üzerinden yayımlanır, açık erişim politikasını benimser. Dergi Haziran ve Aralık aylarında olmak üzere yılda iki kez çıkar.

Yayınlar için eser sahiplerinden herhangi bir ücret alınmaz, editörlere, yayın kuruluna ve hakemlere ve eser sahiplerine herhangi bir ücret ödenmez. Dergide yayımlanması için iletişim adresine makale gönderen yazarların telif hakkı ile ilgili bu açıklamayı okuyup onayladığı kabul edilir.

“Toplum ve Kültür Araştırmaları Dergisi” birinci yazarı “doktor” veya “doktora öğrencisi” unvanına sahip bütün araştırmacıların çalışmalarına açıktır. Birinci yazarı “doktor” veya “doktora öğrencisi” olan makalelerin ikinci, üçüncü ve dördüncü yazarlarının “doktor” veya “doktora öğrencisi” unvanına sahip olması zorunlu değildir. Bir makalede en fazla dört yazar ismi bulunabilir. Yazım kurallarına uygun olarak hazırlanmış olan makaleler editör incelemesinden geçtikten sonra hakem incelemesine sunulur. Hakemler makalede düzeltme isteyebilir, doğrudan ret veya kabul edebilir. Hakem değerlendirmesi sonu ret edilen makaleler için yazarı tarafından üçüncü bir hakem değerlendirilmesi istenebilir, editör bu talebi uygun görürse makale üçüncü bir hakeme gönderilir. İki hakemden birinin kabul, diğerinin ret verdiği durumlarda ise editör makaleyi kabul ya da ret edebilir yahut üçüncü bir hakemden değerlendirme isteyebilir.

Daha önce başka bir yazılı kaynaktan yayımlanmış veya değerlendirme aşamasında olan eserler “Toplum ve Kültür Araştırmaları Dergisi” yayın sürecine kabul edilmezler. Yayımlanan yazılar ile ilgili bütün etik ve yasal sorumluluk yazarlarına aittir.

Yazım Kuralları

- Yayınlanmak üzere gönderilecek bütün metinler Türkçe veya İngilizce olmalıdır.
- Bütün metinler yukardaki linkte görülen “Makale sayfası” üzerine yazıldıktan sonra .doc veya .docx formatında e-posta ile gönderilmelidir. (e-posta: editor@toplumvekultur.com)
- Toplum ve Kültür Araştırmaları Dergisi’nde yayınlanmak üzere gönderilen makaleler daha önce herhangi bir şekilde yayımlanmamış veya herhangi bir yere yayımlanmak üzere gönderilmemiş özgün çalışma niteliği taşımalıdır.
- Kenar boşlukları A4 kağıda 4 yandan 2,5 cm. olacak şekilde ayarlanmalıdır. Ana metin paragraf ayarlarından verilecek boşluklar aşağıda belirtilen şekilde yapılmalıdır.
Satır aralığı: 1,5, Önce: 0 pt, Sonra: 6 pt
- Makalenin fontu “Garamond” olmalıdır. Ana metin 12 punto, 3 satırdan uzun olan veya 40 kelimeyi geçen doğrudan alıntılar ise sağdan ve soldan 1 cm boşluk bırakılarak yeni bir paragrafta 10 punto ile tek satır aralığında yazılmalıdır. Alıntılar için italik karakter **kullanılmamalıdır**.
- Sadece çalışmanın başlığı ve bölüm başlıkları kalın yazılmalıdır.
- Notlar ve açıklamalar (varsa eğer) son not olarak verilmelidir.
- Metin iki yana yaslanmalı, başlık ve alt başlıklar sola hizalanmalıdır.
- Makaleler 3,500 kelimededen az olmamalı, 9,000 kelimeyi geçmemelidir. Çalışma özeti 200 kelimededen az olmamalı, 300 kelimeyi geçmemelidir.
- Makale Türkçe dilinde yazılmışsa İngilizce özet de içermelidir.
- Gönderilen makalelerin alıntılama ve referans standartı ve yazım tarzı Publication Manual of the American Psychological Association (6th ed.) formatında olmalıdır. APA formatı ile ilgili bilgi American Psychological Association stil sayfasından edinilebilir. Bkz: <http://www.apastyle.org/>.

• Makalede geçen atıflar şu örneklerdeki gibi olmalıdır:
Bourdieu’nun (2014) bir makalesinde belirttiği üzere...
Wagner’e (2001: ss.81-82) göre...[sayfa numarası gerekli olduğu durumlarda]...
--- (Berger, 2011: s.38).

•Kaynakça için örnek:

Timasheff, N.S. (1967). *Sociological Theory: Its Nature and Growth*. 3. Ed. New York: Random House
Stevens, J. (2001). *Devletin Yeniden Üretimi*. (Çev. Abdullah Yılmaz). İstanbul: Ayrıntı Yayınları
Not: Kaynakçada ikinci satıra geçilirse 1 cm içerden başlanmalıdır.

For the “Journal Policies” and the “Stylesheet” of the journal please visit

<http://www.toplumvekultur.com/?lang=en>

Hakem & Yayın Kurulu - Reviewers & Publishing Board

- Prof. Dr. Dolunay Şenol (Kurul Başkanı) / Kırıkkale Üniversitesi
- Prof. Dr. Abdürreşit Celil Karluk / Hacı Bayram Veli Üniversitesi
- Prof. Dr. Erdal Aksoy / Hacı Bayram Veli Üniversitesi
- Prof. Dr. Aysun Sungurhan / Kırıkkale Üniversitesi
- Prof. Dr. Abulfaz Süleymanov / Üsküdar Üniversitesi
- Prof. Dr. Hayati Beşirli / Hacı Bayram Veli Üniversitesi
- Prof. Dr. Selahaddin Halilov / Azerbaycan Milli İlimler Akademisi (*Azerbaycan*)
- Prof. Dr. Muhittin Eliaçık / Kırıkkale Üniversitesi
- Prof. Dr. Remzi Kılıç / Erciyes Üniversitesi
- Prof. Dr. Kenan Has / Erciyes Üniversitesi
- Prof. Dr. Seyfullah Korkmaz / Ahi Evran Üniversitesi
- Prof. Dr. Sıtkı Yıldız / Kırıkkale Üniversitesi
- Doç. Dr. Halil İbrahim Gök / Kırıkkale Üniversitesi
- Doç. Dr. Stephen Kalberg / Boston Üniversitesi (*Amerika Birleşik Devletleri*)
- Doç. Dr. İbrahim Mazman / Kırıkkale Üniversitesi
- Doç. Dr. Elena Krainiuchenko / Pyatigorsk Devlet Üniversitesi (*Rusya*)
- Doç. Dr. Ömer İshakoğlu / İstanbul Üniversitesi
- Doç. Dr. Aytül Tamer Torun / Gazi Üniversitesi
- Doç. Dr. Nevzat Topal / Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
- Doç. Dr. Birgül Koçak Oksev / Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
- Doç. Dr. Hande Şahin / Kırıkkale Üniversitesi
- Doç. Dr. Harun Çağlayan / Kırıkkale Üniversitesi
- Doç. Dr. Senem Ceylan / Dokuz Eylül Üniversitesi
- Doç. Dr. Aliaksei Zhurauliou / Ulusal İstatistik, Muhasebe ve Denetim Akademisi (*Ukrayna*)
- Dr. Kayhan Atik / Kırıkkale Üniversitesi
- Dr. Rafal Rebilas / Dąbrowa Górnicza Üniversitesi (*Polonya*)
- Dr. Mezher Yüksel / Kırıkkale Üniversitesi
- Dr. Hakan Hemşinli / Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
- Dr. Çağatay Sarp / Kırıkkale Üniversitesi
- Dr. Rümeyza Akgün / Kırıkkale Üniversitesi
- Dr. Mehmet Yıldırım / Ahi Evran Üniversitesi
- Dr. Muhammed Güngör / Kırıkkale Üniversitesi
- Dr. Güldane Gündüzöz / Kırıkkale Üniversitesi
- Dr. Özgür Çetintaş / Bitlis Eren Üniversitesi
- Dr. Hidayet Tuksal / Kırıkkale Üniversitesi
- Dr. Mümtaz Levent Akkol / Bozok Üniversitesi
- Dr. Oğuzhan Bilgin / Hacı Bayram Veli Üniversitesi
- Dr. Esra Kızılay / Erciyes Üniversitesi

Toplum ve Kùltür Araştırmaları Dergisi

Journal of Social and Cultural Studies

www.toplumvekultur.com

e-ISSN: 2667-5854

Hakemli Bilimsel Dergi

Peer-Reviewed Academic Journal

Yıl : 2019

Sayı : 4

İletişim: editor@toplumvekultur.com

Yayın Kurulu Başkanı:
Prof. Dr. Dolunay ŞENOL

Editör:
Dr. Çağatay SARP

İÇİNDEKİLER

Araştırma:

Taşra'da Eşraf Olmak (Notables In A Small Town), Günce Demir, ss. 1-16.

Türkiye'nin Demokratikleşme Sürecinde Darbe, Ordu ve Vesayet (Coup, Army And Tutelage In The Democratization Process In Turkey), Alper Mumyakmaz, ss. 17-27.

Suç Mağduru Olma Korkusuna Sosyolojik Bir Bakış (A Sociological Perspective On The Fear Of Crime), Yıldız Yavuz, ss. 28-52.

İnsan Hakları Ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Bağlamında Türkiye'de Kadına

Yönelik Sosyal Politikalar (Social Policies For Women in The Turkey In The Context Of Human Rights And Gender Equality), Mehtap Nur Bitmez, ss. 53-80.

İnceleme:

"Sana Kraliçeymişsin Gibi Davranacağım"¹ Kara Romanında Birey'in Toplumsal Cinsiyet Ve Suç Açısından Ontolojik Olarak Düşünülmesi (An Ontological Approach Towards Individual In The Black Novel "Te Trataré Como A Una Reina" In The Context Of Social Gender And Crime), Nur Gülümser İlker, ss. 81-100.

Toplum ve Kùltür Araştırmaları Dergisi

Journal of Social and Cultural Studies

www.toplumvekultur.com

e-ISSN: 2667-5854

Hakemli Bilimsel Dergi

Peer-Reviewed Academic Journal

Year : 2019

Issue : 4

Contact: editor@toplumvekultur.com

Head of the Reviewers & Publishing Board:

Prof. Dr. Dolunay ŞENOL

Editor:

Dr. ağatay SARP

INDEX

Research:

Taşra'da Eşraf Olmak (Notables In A Small Town), Gùnce Demir, pp. 1-16.

Tùrkiye'nin Demokratikleşme Sürecinde Darbe, Ordu ve Vesayet (Coup, Army And Tutelage In The Democratization Process In Turkey), Alper Mumyakmaz, pp. 17-27.

Suç Mağduru Olma Korkusuna Sosyolojik Bir Bakış (A Sociological Perspective On The Fear Of Crime), Yıldız Yavuz, pp. 28-52.

İnsan Hakları Ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Bağlamında Tùrkiye'de Kadına

Yönelik Sosyal Politikalar (Social Policies For Women in The Turkey In The Context Of Human Rights And Gender Equality), Mehtap Nur Bitmez, pp. 53-80.

Analysis:

"Sana Kraliçeymişsin Gibi Davranacağım"¹ Kara Romanında Birey'in Toplumsal Cinsiyet Ve Suç Açısından Ontolojik Olarak Düşünülmesi (An Ontological Approach Towards Individual In The Black Novel "Te Trataré Como A Una Reina" In The Context Of Social Gender And Crime), Nur Gülümser İlker, pp. 81-100.

Toplum ve Kültür Araştırmaları Dergisi*Journal of Social and Cultural Studies*

www.toplumvekultur.com

Yıl/Year:2019, Sayı/Issue: 4, Sayfa/Page:1-16

TAŞRA'DA EŞRAF OLMAKGünce DEMİR¹**Öz**

Bu çalışmanın amacı, bir taşra kentinde eşraf olarak bilinen kişilerin bir statü grubu olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceğine bakmak ve ayrıca toplumsal hiyerarşideki sosyal konumları açısından “eşraf”ı kavramlaştırmaktır. Çalışmanın bir diğer amacı da Türkiye’de yapılmış olan taşra çalışmalarına sosyolojik açıdan katkı sağlamaktır. Eşraf olma kavramı genel tanımlarından da yola çıkıldığında içerisinde görece bir seçkinlik hali barındırmaktadır. Bu nedenle “eşraf” olarak araştırmaya katılan kişilerin kendilerini diğerlerinden ayırma hali dikkat çekicidir. Yapılan derinlemesine görüşmeler sırasında katılımcılar eşraf olarak sahip oldukları statünün altını çizmişler ve bu statü konumu ile edindikleri toplumsal hiyerarşideki yerlerini belirtmişlerdir. Ayrıca bu toplumsal konumu sürdürmek ve sahip oldukları statüye uygun olarak davranışlarını ve tercihlerini belirlemek durumunda olduklarını dile getirmişlerdir. Bu noktada kent içinde uzun süredir aynı yerde yaşayan ailelerin ekonomik, toplumsal, kültürel ve sembolik sermaye açısından var olan birikimleri statü konumlarını belirlemede oldukça etkilidir. Çünkü bu belirtilen dört sermaye türü açısından birikimleri, eşrafın statü konumunu sürdürmelerinde de önemlidir. Eşraf, sahip oldukları sermaye ile tercihler yapmakta ve bu tercihler ile “eşraf” olduklarını diğerlerine sunmaktadır. Katılımcılar “bizce yakışan”, “dengimiz olan”, “bizden beklenen” gibi söylemler ile statü konumlarını göstermek ve sürdürmek için çabaladıklarını açıkça ortaya koymuşlardır. Yaşamlarını taşrada sürdürmeyi tercih etme nedenlerinden biri olarak da bu kentin eşrafı olmanın onlara sağladığı toplumsal konumun ne kadar önemli olduğunu dile getirmişlerdir. Bu durum “eşraf olma” haline yükledikleri anlamı göstermektedir.

Anahtar kelimeler: Taşra, Eşraf, Statü konumu, Kültürel sermaye, Toplumsal sermaye

NOTABLES IN A SMALL TOWN**Abstract**

In this study, our aim is to see whether the people known as notables in a small town can be evaluated as a status group or not and also to conceptualize notables in terms of their social position in the social hierarchy. Another aim of our study is to contribute to small town studies in Turkey from sociological perspective. From the general definitions of the concept of being a notary also includes a relative state of elite. For this reason, it is noteworthy that the people who participated in our research as “notables” distinguish themselves from others. During the in-depth interviews we conducted, the participants underlined their status as a crafty and indicated their status in the social hierarchy. They also stated that they had to maintain this social position and determine their behaviors and preferences in accordance with their status. At this point, “notables”, which have their family roots in the city, families’ accumulation in terms of economic, social, cultural and symbolic capital, is quite effective in determining their status. Because, in terms of these four types of capital, their accumulation is also important in maintaining the status positions of the notables. They make choices with their different kinds of capital and notables present themselves to the others with these preferences. During our study, they clearly revealed the status position that the endeavors endeavored to show and maintain with the discourses such as an “befitting us”, “our equivalent”,

¹ Dr. Araştırma Görevlisi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyoloji Bölümü, gunceyilmaz@gmail.com ORCID: 0000-0001-7747-6769

“expectation from us”, “doing what is appropriate”. They expressed how much they attached importance to the social position of being the notables of this city as one of the reasons why they preferred to live in the small town. This situation shows that they are attributed to being “notables”.

Keywords: *Small town, Notables, Status, Cultural capital, Social capital*

Giriş

Türkiye'nin her yerinde, o bölgedeki insanlara eşraf hakkında sorular sorulduğunda belirli aile isimlerinden bahsedilmektedir. Eşraf denildiğinde ilk akla gelen genellikle bölge halkı üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olan ve uzun yıllardır aynı yerde yaşayan aileler anlaşılmaktadır. Kısaca, kendine has özelliklere sahip olan eşraf, sosyal yapı içinde önemli bir yere sahiptir.

Türkiye'de yapılan sosyolojik çalışmalar çoğunlukla ya köy ya da büyük şehir araştırmalarında yoğunlaşmaktadır. Ancak, küçük kent ya da taşranın sosyal yapısını ve özellikli dinamiklerini yansıtan çalışmalar nadirdir. Türkiye'nin taşra ya da küçük kent olarak ifade edilen yerleşimlerine bakıldığında sosyal tabakalaşmanın oluşmasında ve incelenmesinde öneminin yüksek olduğu da bir gerçektir. Taşra ve merkez ilişkisi önemlidir. Öte yandan, taşradaki sosyal yapıyı ve tabakalaşmayı anlamak açısından öne çıkan bir grup da “eşraf”dır. Sınıf durumları bakımından eşraf, özellikle göreceli elit karakteristiğinden dolayı taşranın sosyal tabakalaşmasında belirleyici bir yere sahiptir.

Çalışmanın amacı, taşra eşrafını sosyal hiyerarşideki sosyal konumları açısından kavramlaştırmak ve bir statü grubu olarak var olup olmadıkları sorusuna cevaplar aramak ve Türkiye'deki taşra çalışmalarının sosyolojik anlayışına katkıda bulunmaktır. Bu kapsamda çalışmada öncelikle kullanılan temel kavramlar tanımlanmaya çalışılmış ve kavramların çalışma açısından incelendiği perspektif ortaya konulmuştur. Bu kavramların genel sosyoloji literatürü içerisinde kesiştiği noktalar belirlenerek teorik çerçeve oluşturulmuştur. Özellikle Weber'in “statü” kavramından yola çıkarak “eşraf”ın toplum içindeki konumu belirtilmeye çalışılmıştır(Weber, 1991 s. 269)

Çalışmada ortaya koyulan kavramların toplumsal düzendeki karşılığını görmek adına derinlemesine görüşme yöntemi uygulanarak bir saha çalışması yapılmıştır. Bu saha çalışmasına 8 erkek, 12 kadın katılım sağlamıştır.

Yapılan görüşmeler sırasında, eşrafın sahip olduğu statü konumunu ortaya koyma ve sürdürme hali dikkat çekicidir. Öte yandan eşraf sahip olduğu statü konumunun diğerleri ile arasında oluşturduğu ayrıma vurgu yapmaktadır. Bu ayrılma durumunu öne çıkartan bazı alıntılara çalışmada bulgular kısmında yer verilmiştir. Ayrıca katılımcıların kendilerini eşraf olarak

yerleştirdikleri statü konumları sahip oldukları ekonomik, toplumsal, kültürel ve sembolik sermayeler ışığında değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Taşra neresidir? Eşraf kime denir?

Taşra en temel anlamıyla bir ülkenin başkenti ve önemli büyük şehirleri dışında kalan tüm yerleri ifade etmek için kullanılmaktadır (TDK, 2005 s.658-659). Taşra, kendine has yapısı sebebi ile aslında belirttiği coğrafi alandan daha çok bir yaşam biçimini ifade etmektedir. Coğrafi olarak belirli bir esneklik ile ifade edilen taşra kavramı, kırsal yerleşimlerden başlayarak kente doğru pek çok ara yerleşimi de içermektedir. Taşra denildiğinde ilk akla gelen köy ya da kırsal yerleşim alanlarıymış gibi düşünülse de aslında kasaba, ilçe hatta kentler bile kavramın temsil ettiği alan içindedir (Çelik, 2017 s.37). Taşra üzerine pek çok çalışması bulunan Alver, taşranın varla- yok arası bir imge olduğunu belirterek, her zihne göre bu imgenin tekrar tekrar şekilleneceğini belirtmektedir (Alver, 2017 s.10). Bu da aslında taşranın mekândan öte bir algı üzerine var olduğunu ortaya koymaktadır. Pek çok günümüz büyük şehri bile kendi içinde “taşra” olma halinin ötesine geçememiştir. Bunun temel sebebi bu kentlerin içinde yaşayan bireylerin kendini taşrada yaşadıklarını hissetmeleridir.

Çalışmada taşra üzerinden bir kurgu oluşturulmasının temel sebebi bu “taşrada hissetme” durumudur. Taşranın kendine has bir düzeni, bir yapısı vardır. Pek çok kişi birbirini tanır, bu tanışıklık bir toplumsal yapıyı yaratır. Özellikle uzun yıllardır bu taşra kentinde yaşanılıyorsa toplumsal yapı içinde kuvvetli bir konuma sahip olmak muhtemeldir. Bu noktada da diğer önemli bir kavram olan “eşraf” ı açıklamak gerekir.

Eşraflık, Türk kültüründe ve toplum yapısında önemli yer tutan bir sosyal olgudur ve bir yerin bilinen kişileri olma halini ifade eder. Türk toplumuna özgü bazı değerler taşıması ve özellikle bir bölgeye ait seçkinliği belirtmesi anlamında hala kullanılan bir kavramdır. Taşrada eşraf olmak “diğerleri”nden farklı olduğunu ve üst tabakayı belirten bir durumdur. Eşraf kavramı Arapçadan dilimize geçen bir kelimedir, Arapçada ‘çok onurlu, çok şerefli’ anlamına gelmektedir. Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlükte de “bir yerin zenginleri, sözü geçenleri, ileri gelenleri” olarak tanımlanmıştır(TDK, 2005 s.658-659).

Eşraf kavramının yaygın şekilde kullanıldığı Osmanlı dönemine bakıldığında; taşrada yönetim kademesinde yer almamasına rağmen eşrafın, bölgenin etkili ve nüfuzlu kişileri olarak sözüne güvenilen ve fikir danışılan kişiler olarak yerel yönetimde söz sahibi olduğu görülmektedir. Eşraf olarak anılan bu grup içinde zengin tüccarlardan, esnafın yaşlı ve güngörmüşlerine, ulema,

imam, hatip gibi tanınmış din adamları yer almaktadır ve bu eşraf olarak tanınan grup, hem halkın temsilcisi, hem de devlet emirlerinin reyaya ulaşmasında ve uygulanmasında resmi görevlilerin yardımcısı olarak görev yapmaktadır(Ergenç,1982 s.106). Eşraf ve ayan, zaman içinde büyük yetkiler alarak, vakıfların yöneticiliklerini üstlenerek ve taşra görevlilerine borç vererek askeri sınıfla bütünleşmiş ve önemli mevkiiler kazanmışlardır.

“Eşraf ve ayan”dan sadece bölge ileri gelenleri değil, merkezi yönetimin uzantısı olan taşra görevlileri de kastedilmektedir. Buna göre eşraf ve ayan kavramı ile köken olarak türdeş olmayan “taşra egemenleri” anlatılmaktadır. Taşra yönetiminin en önemli unsurlarından biri olan eşraf ve ayan kategorisi, 16. yüzyılın sonundan itibaren devlet örgütlenmesini çözen içsel bir dinamige dönüşecektir(Keskin,2007s.53). Osmanlının duraklama ve gerileme dönemine girmesi ile birlikte merkezi otoritenin güç kaybetmesi taşrada eşraf ve ayan sahip oldukları yerel otorite ve servetlerini korumak ve sürekli hale getirmek için bir imkân yaratmıştır. Bu fırsatı değerlendiren eşraf hem otorite hem servet açısından güçlenmişler ve sahip oldukları büyük topraklardan elde ettikleri rantı en üst düzeye çıkarmak amacıyla daha fazla pazara yönelik üretim yapmanın yollarını aramışlardır. Ayrıca eşraf olarak nitelendirilen bu kesim, Osmanlı İmparatorluğunun içinde bulunduğu çalkantılı dönem sebebiyle merkez otoritenin güç kaybetmesi fırsat bilerek fiili durumlarını meşrulaştırmak istemişlerdir. Cumhuriyetin ilk yıllarında savaş sonrası ülkenin yeniden yapılanması aşamasında taşra eşrafının itici gücü etkin bir rol oynamıştır. Taşra eşrafı, yaşam tarzı ve beğenileri ile yerel halka örnek olmuştur.

Tüm bu açıklamalar ışığında eşraf; güçlü bir toplumsal konumu ortaya koymaktadır. Bu toplumsal konumun etkisi ile eşraf, toplumsal olarak onaylanmış bir durum ve bir ilişki biçimine sahiptir. Ayrıca eşrafın hem devlet hem de yerel güçler ile sıkı bir bağı söz konusudur ve “şerefli olan”, belirli bir zenginliğe, mal varlığına sahip olan kişidir. Eşraf kavramı açık bir sınıfsallığı, belli bir varlığa sahip olma halini belirtmektedir(Durakbaşa, 2008 s.108-109). Çalışma kapsamının da bu sınıfsallık üzerinden eşrafın taşrada varlığını sürdürme hali incelenmeye çalışılmıştır.

Günümüz şartları ele alındığında eşraf kesiminin kalıp kalmadığı tartışması önemlidir. Ya da bugünün varlıklı ve zengin ailelerini eşraf olarak tanımlanıp tanımlanamayacağı sorusu dikkat çekicidir. Durakbaşa bu soruyu eşraf ve eşraflığın bugün yerel düzeyde temel bir ilişki biçimi olarak süreklilik gösterdiğini ve maddi bir zenginliğe sahip olmanın gerekli olmadığı şeklinde yanıtlar Bu durum eşrafın konumun pek çok farklı açıdan karşımıza çıkmasını sağlamaktadır. Geçmişten gelen varlıkları eşrafa her dönemde farklı imkânlar sağlamıştır. Saygı duyulan ailelerden geliyor olmalarının sağladığı toplumsal konumun yanı sıra, toprak ya da mülk varlıkları da dönem şartlarına uygun olarak eşrafa belli bir statüye yerleştirmiştir.

Araştırmanın Genel Kurgusu

Çalışmanın çıkış noktasında Türk toplumunun tarihinde oldukça önemli bir değeri olan “eşraf” kavramı yer almaktadır. Türkiye’nin neresine gidilirde gidilsin, o kentin eşrafını sorulduğunda belli aile isimleri verilmektedir. Bu isimlerin neye göre belirlendiği bir kesinlik göstermemektedir. Kimi zaman yerel idarede yer alan bu isimler, kimi zaman esnaf olarak çalışmaktadır. Çoğunun ekonomik anlamda bir birikimi vardır. Ancak sahip oldukları konumları bu ekonomik birikimden daha fazlası üzerine yükselmektedir. Bu aileler genellikle, yörenin köklü, hatırı sayılır aileleridir. Yöre halkı üzerinde bu ailelerin belirleyici bir etkisi mevcuttur. Herkesin tanıdığı ve bildiği bu ailelere üye olmak önemli bir statü kazandırmaktadır. Eşraf için saygınlık ve bilinirlik ön plandadır. Onlar uzun süredir o yerde yaşayan, fikirleri alınan, kararlarına güvenilen bireylerdir. Bu güven ve saygınlığın ailelere sağladığı güç, o kentte yaşayanlar için tartışmasız kabul gören bir durumdur. Eşrafın sahip olduğu konum örnek alınan, takip edilen bir noktadadır. Kısacası, kendine has özellikleri ile eşraflık toplumsal yapı içinde önemli bir yere sahiptir.

Eşraf sahip olduğu gücü ve konumu nasıl elde etmektedir? Bu sorudan yola çıkıldığında genel sosyoloji literatürün de yer alan ve sosyal sınıf pozisyonları üzerine geliştirilen temel teorilere değinmek gerekir. Sosyal sınıf teorilerinden söz edildiğinde ilk akla gelen isimlerden biri Marx ve ortaya koymuş olduğu iki kutuplu sınıf teorisi. Bir tarafta yönetenler yer alırken öte yanda yönetilenler yer almaktadır(Marx,2013 s.47). Ancak toplumsal tabakalar üzerinden bir değerlendirme yapıldığında eşrafın, iki kutuplu sınıfsal ayırmadan farklı bir duruşu keskin bir şekilde gözlenmektedir. Eşraf ne bütünüyle yöneten ne de bütünüyle yönetilen durumdadır. Kimi zaman toprak sahibi, kimi zaman çiftçi olan eşraf, yaptıkları işler ya da sahip oldukları varlıklar ve konumları açısından belirleyici olmakla birlikte daha çok saygınlıkları ile bu statüyü kazanmaktadırlar. Türkiye’de özellikle taşra kentlerinde yaygın olarak görülen eşraf kesim ailelerin köklerinin eskiye dayanıyor olmasının etkisi ile kültürel anlamda ve/veya ekonomik anlamda bir birikime sahip durumdadır. Tüm bu yaklaşımlar ışığında Türkiye’de “eşraf” kavramının taşıdığı değerlerin sahip oldukları statüye dayanır. Bu sebeple, Weber’in sınıf üzerine yaptığı çalışmalarda değindiği statü grubu üzerinden “eşraf” kavramını ele almak hedeflenmektedir.

Bireylerin sınıf konumları, kişilerin mal, yaşam koşulları ve kişisel yaşantılar için sahip oldukları olanaklar olarak adlandırılır. Bireylerin sahip oldukları olanaklar ile anlatılmak istenen, belirli bir ekonomik düzen içerisinde kazanç sağlamak üzere mal ya da beceri harcama gücünün derecesi ve türü ya da bu güce sahip olup olmama durumuna göre belirleniyor olmasıdır. Güç birden fazla kişinin bir toplumsal eylem içinde, o eyleme katılan başkalarının direnişine karşı da olsa, kendi iradelerini gerçekleştirme şansıdır(Weber,1991 s.268). Ekonomiye dayalı güç bireyler için önemlidir ancak bireyler sadece kendilerini ekonomik olarak zenginleştirmek için iktidar

arayışında olmazlar. Güç kavramı, ekonomik güç de dâhil olmak üzere kendi başına bir değer taşımaktadır. Güce sahip olma hali ile birlikte ortaya çıkan, sosyal onur pek çok kişi için oldukça çekicidir. Bunun temel sebebi sosyal onurun siyasal ve ekonomik gücün temelini oluşturuyor olmasıdır. Sosyal onurun toplumdaki belirli gruplar arasındaki paylaşımı sosyal düzeni belirlemektedir (Weber 1991 s.268). Bu durum sosyal düzen ve ekonomik düzenin iç içe geçmişliğini göz önüne sermektedir.

Statü grubu, sınıf kavramının aksine genellikle dağınık bir yapı göstermektedir. Bireylerin üyesi oldukları sınıflardan kaynaklanan ayrımlar ile sahip oldukları statüden yola çıkarak ortaya çıkan ayrıcalıklar çok çeşitli biçimlerde bağlantılı olabilir. Ancak statü grubundan yola çıktığında yaşam koşullarının “toplumsal onur” ölçüsü tarafından belirlenen somut, pozitif ya da negatif öğeleri anlatılmaya çalışılır. Bu noktadan hareketle bireyler her şeyden önce, belirli bir yaşam tarzına sahip olma beklentisi taşımaktadır(Weber,1991 s.211). Statü, yaşam tarzı üzerinden kendini göstermektedir; diğer bir deyişle, bireylerin sahip oldukları yatkınlıklar, hayat görüşleri, konuşma biçimleri ve giyim-kuşam gibi kültürel pratiklerin toplamı olarak kavramlaştırılabilir. Bu noktada, “habitus”tan söz etmek gerekir. Habitus Weber tarafından da kullanılan bir kavram olmasına karşın Bourdieu tarafından daha derinlemesine incelenmiştir. Habitus; bir bireyin, toplumsal alanı algılayışını organize eden beğeni, yatkınlık ve pratiklerin oluşturduğu yelpaze tarafından ortaya koyma ve biçimlenme sürecidir. Statü denildiğinde, belli ölçülerde bireysel tarzı içerir ve hatta bu tarzın ta kendisidir. Bir grubun, toplumsal sistem içindeki konumu, bu grubun beğenileri tarafından ifade edilir. Öyle ki bu beğeniler saki yaşam tarzının pratikteki yüzleridir(Turner, 1988 s.66-67).

Statü kavramı ve bireylerin belli bir yaşam tarzına sahip olması beklentisi, çalışmada “Eşraf” olarak ele aldığımız grubu anlamaya çalışmakta oldukça yardımcı olmuştur. Eşrafın bilinirlik ve saygınlık hali eşraf ailelere farklı sermaye birikimleri noktasında oldukça yüklü bir birikim sağlamaktadır. Buna göre sermaye sadece üretim ve tüketim pratiklerine erişimi kolaylaştıran bir araç değildir. Normları, davranışları, beğenileri, sosyal saygınlık getiren tutumları geliştiren bir birikim sağlamaktadır. Bu noktadan hareketle, dört farklı sermaye türünden söz etmek mümkündür. Ekonomik sermayenin maddi ve ölçülebilen bir özelliği vardır ancak tek başına bireylerin yaşam şeklini belirlemeye yetmez. Alınan eğitim, aile yapısı, davranış kalıpları, sahip olunan norm ve değerler ile birbirini tanıyan bireylerin yaşamlarını da içine alan kültürel, sosyal ve sembolik sermaye ile birlikte bir anlam ifade eder. Her bireyin kendine has sermaye birikimi vardır ve bireyler sahip oldukları sermaye oranlarına göre yaşam tarzlarını belirlerler. Hatta üyesi oldukları ailenin geçmişinden gelen birikimlerinin de etkisi ile bireyler toplum içinde belirli konumlara dâhil olarak doğarlar. Sonrasında da içinde buldukları toplumun sağladığı

imkânlar dâhilinde, sermaye birikimlerinin genel hatlarını oluşturlar. Diğer bir deyişle toplum içindeki tabakalaşmış yapı ailelerin sermaye oluşumlarında etkilidir. Bunun nedeni; gruplar arası bir ayrımın altında toplumun her kesimi tarafından istenilen bir şey olmasıdır. İnsanlar kendi gibi olanlarla daha çabuk uyum sağlamaktadır. Kendi gibi olanların yanında kendini daha rahat hisseder. Ayrıca diğerleri ile mesafesini bilmek ister. Bu yüzden sadece kendi grup özelliklerini değil, diğer grupların özelliklerini de gözler. Kendinden düşük grupların davranış ve tercihlerinden kaçınma eğilimi gösterirken, kendine göre üstte gördüğü grupları örnek alma, öykünme eğilimindedir. Bu noktadan hareketle bireyler tüketim tercihleri ile yaşam tarzlarının içinde barındırdığı farklılıkları ortaya koyarlar. Bourdieu bireylerin sahip oldukları farklı sermaye tipleri ve bu sermayeleri kullanım oranlarının, gündelik hayatın parçası olan yeme-içme, iç dekorasyon, giyim kuşam gibi, sınıfsal konum ve statü pozisyonları ile açıkça gözlenebileceğini belirtmektedir. Özellikle statü endişesi taşıyan bir grup için bu sermayelerin ortaya konma şekli oldukça belirleyicidir. Öte yandan yaşanan toplumsal değişimlerinde beğeni ve tercihler üzerinden yansımaları kaçınılmazdır(Bourdieu, 1986 s.3). Bir diğer deyişle, her bir sermayenin kullanım oranı bireylerin tüketim tercihlerini etkilemekte ve bireylerin buldukları toplumsal konum hakkında bilgi vermektedir.

Araştırmanın Metodu

Çalışma kapsamında bilinen resmi tarihi milattan önce iki binli yıllara kadar uzanan, sırasıyla Lidyalılar, Hititler ve Frigler'e ev sahipliği yapmış, sonra M.Ö. 300'lerde Büyük İskender'in, Bergama Krallığının ve Romalıların hâkimiyetini yaşayan, Osmanlı İmparatorluğu kapsamında "şehzade sancağı" olarak da bilinen bir taşra kenti ele alınmıştır. Bu kentte bulunan özellikle 1940 sonrası yerli mülkiyet sahibi ailelerin tarihi incelenmiştir. İncelemeler sırasında belli başlı bazı aile adlarına rastlanmıştır. Yerli tarihçilerin kent tarihi ile ilgili kaleme aldıkları çalışmalarda neredeyse aynı aile adlarının ve lakaplarının tekrarlanması aile adlarının belirlenmesinde önemli bir dayanak olmuştur. Özellikle çalışmanın hareket noktasında belirlenen bu aile isimleri ile iletişime geçilmiştir. Daha sonra ki aşamada ise çalışma kapsamında kartopu örneklem tekniği kullanılmıştır. Araştırmaya katılan ailelerin yapılan derinlemesine görüşmeler esnasında kentte varlık gösteren başka eşraf aile isimleri verilmesi hatta bu aileler ile iletişime geçilmesinde yardım etmeleri istenmiştir. Bu sayede kentin önde gelen aileleri ile doğrudan görüşmeler yapılmış, kentin ekonomik ve sosyal hayatı buldukları konum incelenmeye çalışılmıştır. Görüşme yapılan ailelerin özellikle 1940'lardan günümüze kadar süregelen başarı, kimi zaman da düşüş hikâyeleri ve aile yaşamları incelenmiştir. Bourdieu'nun sınıf analizi ve sınıf

üretimi üzerine olan düşünceleri çalışmanın teorik temelinde önemli yer tutmaktadır. Bu çok boyutlu analiz kapsamında sosyal sınıflar pek çok farklı formdaki sermayenin, ekonomik, kültürel, sosyal ve sembolik, dağılımı ve sayısız yollarla bu sermayelerin her birinin bir diğeri ile bağlantısıyla tanımlanır.

Bu çalışmada yerli tarihçilerin hazırladığı yazılı kaynaklar, istatistiki veriler ve aile albümlerinin yanı sıra derinlemesine görüşme ve yarı yapılandırılmış görüşme metodu kullanılarak bilgi toplamaya çalışılmıştır. Kentin 20.yüzyıl başında söz sahibi olan ailelerin üyeleri ile derinlemesine mülakatlar yapılmıştır. Böylece 8 erkek, 12 kadın olmak üzere toplam 20 kişi ile görüşülmüştür. Bu görüşmeler sırasında sözlü tarih metodu ile görüşülenlerin hayat hikâyeleri kayıt altına alınırken, ailelerin tarihi, gündelik yaşam, politika, kentteki değişim ve kendi hayatlarında yaşanan değişimler hakkında bilgi edinilmiştir. Kent hakkında araştırmalar yapan bazı yazarlar ve uzun yıllardır bu kentte yaşayan farklı meslek mensubu ve farklı yaşlarda kişiler ile yapılan görüşmeler sırasında, kent genelinde tanıdıkları, duydukları köklü eşraf aileler sorulmuştur. Bu aileleri neden “köklü” olarak tanımlandıklarını anlatmaları istenmiştir. Yapılan görüşmelerde tekrarlanan belli başlı isimlerden öncelikle yola çıkarak görüşmeler yapılmaya başlanmıştır. Bu görüşmeler sırasında adı geçen başka ailelerde incelenerek araştırmaya konu olabilecek olanlarla da iletişime geçilmeye çalışılmıştır.

Çalışmada keşif odaklı ve açık uçlu olduğu için “derinlemesine görüşme tekniği” uygulanmıştır. Burada temel amaç; görüşmecinin duygularını, bakış açısını ve perspektifini derinlemesine keşfetmektir. Derinlemesine görüşmeler sırasında gündelik bir konuşmayı kullanmamak için zaman zaman daha ayrıntılı sorular ile zenginleştirilmeye çalışılmıştır. Bu teknik araştırılan konuya odaklanan, bu konu etrafında bireylerin görüş, düşünce ve değerlendirmelerini bir araya getirerek veri oluşturmayı amaçlar. Ayrıca bu teknik ile doğrudan gözlemlenemeyen, davranışlara yansımayan, ancak belli bir zamanda ortaya çıkabilen anlamlara, düşünce ve oluşlara bakarak bireylerin kendi dünyalarını nasıl oluşturduklarını, anlamlandırdıklarını ve dış dünyayı nasıl algıladıklarını, kendilerini çevreleyen sosyal çevreyi nasıl değerlendirdiklerini ortaya koymaktadır. Derinlemesine görüşme tekniğinde kaynağın kalitesi, elde edilen verilerin kalitesinde belirleyici rol oynayacağından görüşülecek kişilerin belirlenmesinde titizlik gösterilmiştir. Bu sebeple görüşme yapılacak aileler belirlenirken kullanılan kavramlar net bir şekilde karşı tarafa açıklanmaya çalışılmıştır. Katılımcıların demografik bilgileri aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

KATILIMCI	DOĞUM YILI	CINSİYETİ	EĞİTİM SEVİYESİ	MESLEĞİ	ÇALIŞIYOR MU?
1B	1964	Kadın	Üniversite	Şehir Planlama Uzmanı	Hayır
2B	1985	Kadın	Üniversite / Doktora	Akademisyen	Evet
3B	1953	Erkek	Lise	Esnaf	Evet
4B	1960	Erkek	Üniversite	Eczacı	Evet
5B	1972	Kadın	Üniversite	Eczacı	Evet
6B	1953	Erkek	Üniversite	Öğretmen	Evet
7B	1954	Kadın	Üniversite	Eczacı	Evet
8B	1968	Erkek	Lise	İşçi	Evet
9B	1973	Kadın	Önlisans	Memur	Evet
10B	1969	Kadın	Üniversite	Bankacı	Hayır
11B	1956	Kadın	Üniversite	Öğretmen	Evet
12B	1962	Kadın	Lise	Ev hanımı	Hayır
13B	1981	Kadın	Üniversite	Sosyal hizmet uzmanı	Evet
14B	1976	Kadın	Lise	Ev hanımı	Hayır
15B	1975	Kadın	Lise	Ev hanımı	Hayır
16B	1965	Erkek	Lise	Kuyumcu	Evet
17B	1978	Erkek	Üniversite /Y. Lisans	Müteahhit	Evet
18B	1953	Erkek	Lise	Esnaf	Evet
19B	1968	Kadın	Lise	Memur	Evet
20B	1982	Erkek	Önlisans	Esnaf	Evet

Yukarı da yer alan tablodan hareketle bakıldığında, görüşmecilerin genel demografik özellikleri olarak 12 kadın 8 erkekten oluşan ve 1953 -1985 tarihleri arasında doğan toplam 20 katılımcının hepsi en az lise mezunudur. İlginç ve güzel olan bir nokta da 12 kadın katılımcının sekizinin üniversite mezunu oluşudur. Meslek dağılımına bakıldığında sekiz erkekten öğretmen olan biri dışında diğerleri esnaftır. Çalışmanın temelini oluşturan “eşraf olma” hali görüşmecilerin tamamı için net bir şekilde hissedilmektedir. Yapılan görüşmeler sırasında kendilerini “kent eşrafından” olarak tanımlamışlardır. Günümüz şartları ele alındığında eşraf kesiminin kalıp kalmadığı üzerine çalışmalar yapan Durakbaşa'nın (2008) sorusuna cevap olarak; katılımcıların 1970 sonrası doğumlu olan sekizi de dâhil olmak üzere kendilerini ailelerinden gelen kültürel ve toplumsal sermaye etkisi ile eşraf olarak görmektedir.

Araştırmanın Bulguları

Çalışma kapsamında yapılan derinlemesine görüşmeler katılımcıların yaşadıkları kenti nasıl algıladıklarını, aile geçmişlerinin toplumsal anlamda sahip olduğu konumu ve bu toplumsal konumun yarattığı diğerlerinden ayrılma halini ortaya koymuştur. Öncelikle hayat hikâyelerini ve aile geçmişlerini anlatmaları istendiğinde katılımcılar uzun zamandır o kentte yaşadıklarını ve sahip oldukları statü konumunu dile getirmişlerdir. Görüşmeler sırasında katılımcılardan izin alınarak ses kayıt cihazı kullanılmış aynı zamanda da detaylı notlar tutulmuştur. Görüşme sonrasında ses kayıtları ve tutulan notlar deşifre edilmiştir. Verilerin detaylı şekilde irdelenebilmesi ve karşılaştırma imkânı sağlamı açısından tüm veriler büyük bir tablo içerisine yerleştirilmiştir. Elde edilen veriler betimsel-yorumlayıcı analiz yöntemi ile değerlendirilmiştir. Katılımcıların yaptığı değerlendirmeler ve yorumlar söyledikleri şekilde alıntılanmıştır. Katılımcıların verdiği cevaplar

çalışmaya yol gösteren teoriler kapsamında ele alınarak araştırmaya ışık tutmuştur. Taşra, eşraf gibi kavramları nasıl algıladıkları ne şekilde değerlendirdikleri ilerleyen bölümlerde katılımcı alıntıları ile ortaya konulmuştur.

Katılımcılara “yaşadığınız kenti nasıl tarif edersiniz?” şeklinde bir soru yöneltilmiştir. Katılımcıların on üçü kenti açık şekilde “taşra” olarak ifade etmiştir. Dört katılımcı “küçük bir şehir” demiştir. Geri kalan üç katılımcı ise “şehrin ufak olduğunu ancak kendilerine yettiğini” dile getirmiştir. Açık şekilde taşra olarak kenti değerlendirmemiş olan yedi katılımcıya “peki bu kente sizce taşra diyebilir miyiz?” denildiğinde ise olumlu yanıt vermişlerdir.

Çalışmaya katılan 20 kişiden on ikisi eğitim ya da askerlik gibi sebeplerle kent dışında yaşama tecrübesine sahip bireylerdir. “Başka bir kentte/şehirden yaşamak ister misiniz?” diye sorulduğunda on altı katılımcı kesin bir dille bunu istemediğini belirtmiştir. Geri kalan dört kişi ise böyle bir düşünceleri olmadığını, bir süre kent dışında yaşama imkânı bulduklarını ve bu kentte olmanın onlar için evde olmak demek olduğunu belirtmişlerdir. Bu durum yaşadıkları yerden uzaklaşmamanın yanı sıra içinde farklı nedenlerde barındırmaktadır. Görüşmeleri yaparken katılımcıların “taşrada yaşıyor olma” halinden çok “eşraf olma” haline vurgu yaptıkları gözlenmiştir. Taşrada kalma seçimleri “eşraf olma” durumunu içerir. Bir diğer deyişle, taşrada kalmak çalışmanın başında belirtilen “statü konumu” etrafında yapılan bir tercihtir.

Statü konumundan söz edildiğinde; toplumsal yapı içinde bir ayrılma akla gelmektedir. Bireyler sahip oldukları statüler üzerinden toplum içinde konumlanmaktadır. Her kentin kendine has bir üst sınıf konumu vardır ve her dönem “üst sınıf” yapısından söz etmek mümkündür ve Osmanlıdan günümüze kullanılması sebebi ile derin bir tanıma sahiptir. İlk akla gelen gruplar, zengin tüccarlar, esnafın yaşlı ve güngörmüşleri, ulema, imam, hatip gibi tanınmış din adamları ile ünlü tarikat, tekke ve zaviye şeyhleridir. Bu grup, devlet ve reaya arasında, hem halkın temsilcisi, hem de devlet emirlerinin reaya ulaşmasında ve uygulanmasında resmi görevlilerin yardımcısı olarak görev yapmaktadır. Ayrıca Eşraf ve Ayan’dan sadece bölge ileri gelenleri değil, merkezi yönetimin uzantısı olan taşra görevlileri de kastedilmektedir. Buna göre eşraf ve ayan kavramı ile köken olarak türdeş olmayan “taşra egemenleri” anlatılmaktadır (Ergenç,1982; s.106). Eşraf kavramının yer aldığı çalışmalar ışığında taşra egemenleri kullanımının bir statü grubu olarak eşrafı tanımlamada oldukça açıklayıcı bir terim olduğu düşünülmektedir. Bu durum eşrafın sahip olduğu görece seçkinliği de ortaya koymaktadır.

Daha önce de söz edilen “Eşraf” kelimesi bu çalışmada, küçük yerleşim yerlerindeki büyük toprak sahibi ve zengin tüccarları tanımlamak için kullanılmıştır. Bu aileler sosyal statüsü yüksek, varlıklı ailelerdir ve mülkleri dolayısıyla türlü sermayeyi elde tutarak güçlü kalmayı ve

şehrin ekonomik ve sosyal hayatında önde gelmeyi uzun yıllar başarmışlardır. Burada sermayeden, Bourdieu'nun kullandığı şekilde ekonomik, kültürel, sosyal, sembolik sermaye kast edilmiştir. 20. yüzyıl başlarında, görüşmecilerin ataları geniş topraklara sahip, çiftçilikle uğraşan kişilerdir. Günümüzde bu ailelerin pek çoğu eski varlıklarını yitirmişlerdir ve ana geçim kaynakları topraktan gelen gelirlere dayanmamaktadır. Kısacası, bu ailelerde sermayenin kompozisyonu değişmiştir ve artık toprak sahibi olarak tanımlanmalarından ziyade karşımıza sahip oldukları statü konumu üzerinden çıkmaktadırlar. Sahip oldukları toprakların varlığından çok, onlara kazandırdıkları statü üzerinden “eşraf” olarak varlıklarını korumaktadırlar.

Toprak sahibi eşraf aileler için toprak, 1890'dan 1970'li yıllara kadar ailelerin varlıklarının devamlılığının maddi temelini oluşturur. Toprağın ekonomik katkısının yanı sıra, mülkiyet sahibi olmanın kendisi eşrafa itibar getirirken, kenttin sosyal mekânında politika gibi diğer farklı güç formlarına uzanma ve yatırım yapma olanağını sağlamıştır. Böylece bu aileler toplumsal konumlarını kuşaklar arası devam ettirmek ve toprak mülkiyetçisi konumlarını koruyabilmek için farklı alanlarda da güçlerini arttırmaya çalışmışlardır. Örneğin eğitime yatırım yapmışlar, siyasetle faal olarak ilgilenmişler ve ticaretle uğraşmışlardır.

Eşraf olma hali getirdiği statü konumu itibari ile seçkinlik kavramına yakınsamaktadır. Seçkinlik kavramı aslında içinde diğerlerinden farklı olma durumunu barındırmaktadır, bir “ayrılma” pozisyonunu işaret etmektedir (Demir, 2019 s.3). Eşraf aileler için görüşmeler sırasında en belirgin özelliklerden biri “diğerlerinden ayrılma” durumu olmuştur. “diğerleri” ifadesi ile kimi kast ettiğini sorulduğunda katılımcılar “eşraftan olmayanlar”, “bizim gibi olmayanlar”, “sonradan gelenler” şeklinde ifade etmişlerdir. Bu durum bize eşrafın kendini “eşraf” olarak tanımlarken hem sahip olduğu maddi birikimler açısından ekonomik sermaye üzerinden, hem de uzun yıllardır aynı yerde yaşıyor olmaları noktasında kültürel ve toplumsal sermaye üzerinden değerlendirdiğini göstermektedir. Katılımcı 3b aşağıda yer alan değerlendirmesinde hem kenttin taşra olarak algısını hem de bu kentte bir geçmişe sahip olmasını şu sözler ile dile getirmiştir.

Burası taşra ne olursa olsun ne kadar gelişirse gelişsin taşra ve hep öyle kalacak. Havaşı taşra... Suyu taşra... Daha fazlası olamaz. Büyükşehirde yapsan değiştiremezsin. Dedim ya havasında suyunda var. Buralı olan bunu bilir, dışardan gelen de öğrenir. Kime gidilir, nerden ne alınır bilir insanlar. Kuşaklar boyunca burada olan bizim gibi eşraflar için her şey önceden belirlenmiştir. Nerede otururuz, nerede yemek yeriz biliniz. Aksini yapsak şüphe duyarlar. Bak bugün olmuş hala düzen böyle. Bize yakışan bellidir.

Görüşmelerde “diğerlerinden ayrılma” hali oldukça önem verilen ve çalışma açısından da dikkat çekici bir durum olmuştur. “Bize yakışanı yapmak”, “Dengimiz olanı almak” gibi ifadeler ile bu diğerlerinden ayrılma vurgusunu belirgin şekilde dile getirilmiştir. Katılımcı 2b; “Ben bu çevrede büyüdüm. Dışarda okumuş olsam bile bu çevre ne ister, benden ne beklenir bilerek

büyüdüm. Ailemin itibarına göre hareket etmem gerekli. Sonuçta bize yakışan belli...” sözleri ile buldukları toplumsal konuma göre hareket etmesinin gerekliliğinin altını çizmiştir.

Bireylerin sahip oldukları toplumsal konumlar üzerine çalışmalar yapmış olan Bourdieu (1989), Ayrım isimli çalışmasında; insanların toplum içindeki sosyal konumlarını, kültürel göstergelerini kendilerine göre düzenleyerek nasıl geliştirdiklerinden, tekrar ürettiklerinden ve sağladıklarından söz etmektedir. Başka bir deyişle, kendi yüksek statü göstergelerini meşrulaştırmak için mücadele ettiklerini ve rekabet içinde olduklarını belirtmektedir. Bireylerin tercihlerini inceleyen çalışmalara göre, aynı zevk, ilgi ve önceliklere sahip insanlar, kendiliğinden ve otomatik olarak birbirlerine benzemeye, farklı zevk ve ilgilere sahip insanları hariç tutmaya başlamaktadır (Mağgönül, 2006 s.119). Bu durum ortak bir beğeniye sahip olunmasına imkân sağlar. Bireyler ortak paydalarda birleştikçe ve kendilerini diğerlerinden farklı olarak konumlandıkça bu ortak paydalar bireylerin beğenilerinde kendini gösterir. Bireylerin yaptıkları tercihler, kendilerini konumlandıkları noktalarda “diğerleri” tarafından da kabul gören ve beğenilen şeylerdir ve kendilerinden ayırmak istedikleri toplumsal konumlar ile bu belirli zevkler üzerinden farklılıklarını ortaya koyarlar. Görüşmeler sırasında “bize yakışan”, “bizden beklenen”, “dengimiz olan” şeklinde ki bütün kullanımlar bu ortak beğenilerin vurgusunda sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Görüşmecilerin, eş seçimlerinden, oturdukları semte, alışveriş yaptıkları mekânlardan, giyim tercihlerine kadar hayatlarının neredeyse her noktasında kendi konumlarının ön gördüğü beğeni ve tercihlerin etkisi yadsınamayacak kadar çoktur. Katılımcı 11b’nin görüşme sırasında söylediklerine bakıldığında:

Giyim alışverişini genelde alışveriş merkezlerinden bize uygun olan markaları seçiyoruz. Çocuklarımın da bu markaların alışkanlığını verdim. Onlarda genelde o markaları kullanıyorlar. Sevdiğim, kalitesini beğendiğim, bize yakışan markalar. Bu markaların olduğu AVM lere gidiyoruz. Her yerde olan herkesin ulaşabildiği markaları giymek bize uymaz. Kızıma da, gelinime de bunu anlattım. Biz küçükken annem dikerdi zaten kimseye benzemezdi giydiklerimiz. İlkokuldan sonra İzmir’de yatılı okudum. Orda öğrendik bazı markaları. Bize yakışanı bulduk evlendikten sonra kayınvalidemde öğretti bazı markaları, tarzileri. Ailemize yakışan şekilde giyiniyoruz. Dediğim gibi herkesin giydiği, giyebildiği olmaz bize...

Yukarıda katılımcı 11b’nin dile getirdiği şekilde eşraf için sahip olduğu statü konumu oldukça önem teşkil etmektedir ve bu statü konumunu sürdürebilmek adına eşraf aileler diğerlerinden farklı olduklarını gösterme eğilimindedirler. Tercih ve beğeniler konusunda bireyler ait oldukları konumların onlara yol göstermesi ışığında pek çok alanda ilerlemektedir. Kapitalist sistemin en önemli getirilerinden biri olan tercih özgürlüğü tüketim unsurları bağlamında bireylere neredeyse sınırsız imkânlar sunmaktadır. Ancak bireyler içine dâhil oldukları grupların haritaları ile bazen bilinçli bazen de bilinçsiz olarak tercihler yapmaktadır. Çalışmada, katılımcıların yaptıkları tercihler ile yaşamlarını kurdukları kentte eşraf olarak kalma çabaları dikkat çekicidir. Yurt dışında

lisansüstü eğitim alıp taşraya geri dönerek hayatını doğduğu yerde kuran Katılımcı 17b bu kentte yaşamının anlamını şu sözlerle dile getirmiştir.

Beni burada tanırlar caddede yürüdüğümde selam veririm insanlara, sohbet ederim. Çoluk çocuklarını sorarım, hastalarını bilirim, dertlerini dinlerim. Burada ben evimdeyim, yurdumdayım, ait olduğum yerdeyim. Gençken zordu tabi ne yapsak babamıza annemize söylerlerdi, okulu asamazdım mesela (gülüyor). Ama şimdi ne büyük şans diyorum.

Araştırmaya dâhil olan 20 katılımcının doğum yıllarına baktığında 1953'den başlayarak 1985'e kadar uzanan geniş bir zaman dilimine yayıldığı gözlenmektedir. Ancak farklı toplumsal yapılar içinde yaşamış olan bireyler olmalarına karşın tüm katılımcılarımız "eşraf" olarak kalacakları için bu kentte kalmayı tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Yükseköğrenimini şehir dışında görmüş olan Katılımcı 11b'ye "neden bu kentte yaşamayı sürdürüyorsunuz?" sorusu yöneltildiğinde cevabı "Bizim burada 500 yıllık mezar taşımız var, köklerimiz burada başka yerde çiçek açamayız, yaprak veremeyiz. Herkes bizi bilir, bize güvenir bu topraklarda. Adımız yeter, lakabımızı söylediğinde tüm kapılar açılır. Herkes bize güvenir." şeklinde olmuştur. Katılımcı 5b kendilerinin kent genelinde eşraf olarak tanımlanıp tanımlanmadıklarını sorulduğunda şöyle cevap vermiştir;

Bizim buralarda eşraftan kimleri tanırınız dersiniz ilk üç isimde mutlaka bizim adımız geçer. Benim dedemi bilirler, hatta onun dedesini... Bizim onları tanımamız gerekmez... Bizi tanırlar burada... Dedeme akıl sormaya gelenler kapıda kuyruk olurdu. Eve mahalleyi topluyor diye ninem kızardı dedeme... Bizi buralarda herkes tanır kısacası, saygı duyarlar...

Katılımcı 3b ise neden yaşadıkları kentin eşrafından sayıldıklarını bize şu sözler ile aktarmıştır.

Çok oldu biz bu topraklara geleli, kaç nesildir buradayız kestirmek zor. Ama çarşıya yolu düşen bizim dükkânın önünden geçmiştir. Kendi geçmiştir, babası geçmiştir hatta dedesi geçmiştir. Hep vardık onun için bizi bilirler, tanırlar. Adımızı sanımızı duymayan yoktur. Bayramda evde yer olmazdı tabi şimdi eskisi kadar gelen olmuyor ama gene de hatırı sayılır bir kalabalık oluyor.

Eşraf olarak tanımlanan ailelerin kuşaklar boyunca bu kentte yaşıyor olmaları önemli bir veridir. Ailelerin geçmişinin eskiye dayanıyor olması hem kültürel anlamda hem de ekonomik anlamda, belli bir birikimi beraberinde getirmektedir. Bu noktada ekonomik, kültürel, sosyal ve sembolik sermayenin her birinin eşraf ailelerin içerisinde belirleyici rol oynadığı aşikârdır. Ekonomik sermaye olarak eşraf aileler belirli bir gelire ve mal varlığına sahiplerdir. Kültürel, sosyal ve sembolik sermaye olarak, çalışmamıza konu olan ailelerin kültürel ve sosyal birikimleri açısından bakıldığında eşraf ailesi olmanın en önemli getirisi olan "bilinir olmak" gerçeği bu ailelere hep bir ayrıcalık sağlamıştır. Bu ayrıcalığın vurgusu 13b ile yapılan görüşmede net olarak ortaya çıkmaktadır;

23 yaşında evlendim. İki oğlum var. Onlarında benim sahip olduğum imkânlarla sahip olmalarını istiyorum. Çarşıda tanıyor insanlar onları. "kitapçıların" torunu gelmiş diyorlar. Taşrada yaşıyoruz belki, kimisi küçük yer diyor ama beni burada biliyorlar.

Katılımcı 13b'nın yukarıda yer verilen sözleri kentin eşrafı olarak sahip oldukları statü konumunun bireyler için ne kadar önem taşıdığını açık şekilde ortaya koymaktadır. Benzer şekilde çocuklarını şehir dışında okula gönderen katılımcı 2b'ye neden çocuklarının okulunun olduğu şehre taşınmadığını sorulduğunda şu cevabı vermiştir:

Çocuklarım her gün gidip geliyor şehir dışına. Servisleri var sabah bindiriyorum. Biraz yol uzun tabi ama büyük şehirde otursak gene o kadar yol gidip geleceklerdi. Ben en azından burada tanındığım yerde yaşıyorum, çalışıyorum. Sonuçta eczanem var, müşteriler annemi babamı tanıyorlardı. Şimdi bana güvenip benden alış veriş yapacak insanları bırakıp hiç bilmediğim bir yere gitmek bence mantıklı değil. Ticari olarak zaten karlı da olmaz. Burada ailemin bir çevresi var. Ee tabi bunun sağladığı imkânlarda çok...

Eşraf aileler için sahip oldukları statü konumu oldukça önemlidir. Bu statü konumunun sağladığı fırsatların ve yarattığı görece güvenli alanın faydalarının dışına çıkmak onlar için çok tercih edilir bir durum değildir. Katılımcı 12b “büyük yerin küçük insanı olmaktansa, küçük yerin büyük insanı olurum.” Şeklinde duygularını ifade etmiştir.

Sonuç

Bir taşra kentinin eşrafı ele alınan bu çalışmada, “Eşraf” kavramının günümüz dünyasında geçerliliğini koruyup korumadığı ve eğer geçerli ise bu duruşunun bir statü grubu olarak ele alınıp alınamayacağı araştırılması hedeflenmiştir.

Çalışmanın odak noktasını oluşturan taşra ve eşraf kavramları günümüzde çok kullanılmamaktadır. Ancak toplumsal düzen üzerinden sosyolojik bir çalışma yapmak amacı ile yola çıkıldığında “merkez” bize “taşra”nın varlığını işaret eder. Merkez taşra ile kendini ifade imkânı bulur. Bu nedenledir ki taşrayı anlamak ve aktarmak sosyolojik açıdan oldukça önemlidir.

Taşra denildiğinde ise taşranın kendine has yapısından ve içinde barındırdığı hiyerarşiden bahsetmemek imkânsızdır. Merkez taşrasız var olamayacağı gibi taşrada içinde barındırdığı tabakalaşma olmadan ifade edilemez. Taşradan söz eden her eser taşra yönetimine, taşra eşrafına mutlaka değinir. Taşra da merkezden ayrı olmanın getirisi ile “diğerlerinden farklı”, görece “üst sınıf” bir kesimin toplumsal yapı içinde varlığı kaçınılmazdır. Bu “diğerlerinden farklı” olan statü grubu merkezden uzak olan taşrada halkın fikir aldığı, akıl danıştığı, örnek aldığı bir gruptur. Bu statü grubuna taşra halkı “eşraf” olarak ayırmaktadır. Eşraf, o kentin sözü geçen, örnek alınan kişileridir. Osmanlı İmparatorluğu döneminden beri oldukça yaygın kullanılan eşraf kavramı günümüzde unutulmaya yüz tutmuş durumdadır.

Türkiye’de taşra üzerine yapılan çalışmalar ışığında, taşra eşrafını toplumsal hiyerarşideki sosyal konumları açısından kavramlaştırmak ve bir statü grubu olarak var olup olmadıkları sorusuna cevap aramak bu açıdan çalışmanın merkezini oluşturmuştur. Bu noktada görüşme

yapılan kent eşrafının kendilerini diğerleri ile konumlandırırken vurgu yaptığı “diğerlerinden ayrılma” hali oldukça önemlidir. Eşrafın “dengimiz olan”, “bize yakışan” üzerinden tercihlerini temellendiriyor olması “diğerlerinden ayrılma” halini bize açık şekilde göstermiştir.

Çalışmaya katılan 20 katılımcı ile yapılan görüşmeler; katılımcıların “eşraf” olarak, meslek, ev, mobilya ve giyim tercihlerini “bize yakışan” algısı üzerinden kurdukları gözlenmiştir. Bu noktada, yaşadıkları kentte eşraf olarak kalma çabaları dikkat çekicidir. “Başka yerde oturmak bize yakışmaz”, “herkesin giydiğini giymemiz olmaz” gibi söylemler her görüşmecinin dile getirdiği görüşleridir. Bourdieu’nün ele aldığı sermaye birikimleri bireylerin bu tercihleri yapmalarında oldukça etkilidir. Sahip oldukları kültürel ve toplumsal sermaye etkisi ile bireyler ait oldukları toplumsal konuma göre tercihlerde bulunurlar. Ait oldukları statü grubu onların ne tercih etmesi gerektiğini “ona göre neyin uygun olduğunu” ana hatları ile belirlemektedir. Ama en temelde “diğerlerinden farklı olma” hali yatmaktadır. Taşra olarak değerlendirilen kentin görece daha küçük olması ve bu kent içinde eşraf olarak bilinen ailelerin köklü aileler olması kültürel ve toplumsal sermaye açısından eşraf olmayanlardan daha yüksek bir birikime sahip olmalarını sağlamaktadır. Ayrıca ekonomik sermaye anlamında da birikim sahibi olma noktasında kentin köklü ailelerinden olmanın etkisi büyüktür. Geçmişten gelen topraklar şehirleşmenin etkisi ile yapılaşmış ve bu durum eşrafa farklı gelir imkânları oluşturmuştur. Toplumsal, kültürel ve ekonomik sermaye birikimlerinin yanı sıra eşraf sembolik sermaye açısından sahip olduğu birikimi “bize yakışan” vurgusu ile ortaya koymaktadır. Eşraf sahip olduğu konumun sembolik dışavurumuna önem göstermekte ve tercihlerini bilinçli ya da bilinçsiz bu noktadan hareketle yapmaktadır.

Çalışmaya başlarken unutulmaya yüz tutmuş bir kavram olarak ele alınan “eşraf” kavramının gündelik hayatta kullanımı azalmış olsa dahi bir statü grubu olarak ele alındığında etkin bir şekilde varlık sürdürdüğü görüşmeler sırasında belirlenmiştir. Eşraf; hem sahip olduğu toplumsal konum hem de köklerinin eskilere dayanıyor olması sebebi ile geçmişten gelen konumunu hala sürdürmektedir. Taşra olarak nitelendirdiği bir kentte yaşamayı tercih etmesini bu “kent eşrafı” olması üzerinden açıklamaktadır. Eşraflığın getirdiği saygınlık ve statü konumu onlar için bu kentte kalma sebepleri içinde önemli bir yer tutmaktadır. Sahip oldukları çevre ve kent genelinde biliniyor olmaları eşraf aileler için kent yaşamını kolaylaştırmaktadır.

Kaynakça

- Alver, K. (2017). *Taşra halleri*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Bourdieu, P. (1986). "The Forms of Capital", in: Richardson, J. (ed.) *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. Westport, CT: Greenwood Press.
- Bourdieu, P. (1989). *Distinction a Social Critique of The Judgement of Taste*. London: Routledge.
- Çelik, C. (2017). *Taşrayı Anlamak: Dönüşen Taşra Tasavvuru*, (edt.) Alver, K., Taşra Halleri. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Demir, G. (2019). *Consumption Manifesto of the Gentry in A Small Town in Turkey: Living Room Furniture Preferences in Manisa* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). ODTÜ, Ankara, Türkiye
- Durakbaşı, A., Karadağ, M., & Özsan, G. (2008). *Türkiye’de Taşra Burjuvazisinin Oluşum Sürecinde Yerel Eşrafın Rolü ve Taşra Kentlerinde Orta Sınıflar*. başlıklı TÜBİTAK destekli araştırma projesi raporu. Ankara: Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı. Ankara.
- Ergenç, Ö. (1982). Osmanlı Klasik Dönemindeki Eşraf ve Ayan Üzerine Bazı Bilgiler. (ed. İnalçık, H. Göyünç, N. Lowry, W. H. Osmanlı Araştırmaları III), İstanbul.
- Keskin, N. (2007). *Devletin Toprak Üzerinde Örgütlenmesi: Türkiye’de İllerin Yönetimi* (Yayınlanmamış Doktora tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
- Mağgönül, A. Z. (2006). "Seçkin" Sementin "Seçkin" Sakinleri Teşvikiye-Nişantaşı, İstanbul: Kitabevi Yayınları., İstanbul.
- Marx, K. & Engels, F. (2013). *Alman İdeolojisi*, İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Türk Dil Kurumu. (2005). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Turner, B. S. (1988). *Status*. Minnesota: University of Minnesota Press.
- Weber, M. (1991). *From Max Weber: Essays in Sociology*. London: Routledge.

Toplum ve Kültür Araştırmaları Dergisi*Journal of Social and Cultural Studies*

www.toplumvekultur.com

Yıl/Year:2019, Sayı/Issue: 4, Sayfa/Page:17-27

**TÜRKİYE’NİN DEMOKRATİKLEŞME SÜRECİNDE
DARBE, ORDU VE VESAYET***Alper MUMYAKMAZ¹***Öz**

Osmanlı’da devletin kurumsal manada inşa edilen bürokratik yapısı zaman içerisinde çözülmüş ancak ortaya çıkardığı zihinsel yapı varlığını devam ettirmiştir. Cumhuriyetin kurucu kadroları da Osmanlı’dan aktarılan bu zihinsel yapının aktörleri olmuştur. Türkiye’de devlet ve toplum ilişkisinin tarihsel ve toplumsal temelleri Osmanlı’dan Cumhuriyet’e intikal etmiş ancak bu etki çok partili hayata geçişle birlikte kendisini daha çok anti-demokratik bir süreç şeklinde yani darbeler üzerinden göstermiştir. Darbelerin arka planında her ne kadar bürokrat, tüccar, aydın ve askeriyeden oluşan elitist kesimin bir ittifakı olsa da ön planda daha çok aksiyoner olarak ordu yer almaktadır. Türk Silahlı Kuvvetlerinin 27 Mayıs askeri müdahalesiyle başlayan ve belirli zaman aralıklarıyla devam eden darbeler bu zihniyetin varlığını ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla bu zihniyet, ordunun darbe ve darbe süreçlerindeki rolünü anlamayı zorunlu kılar. Demokratik siyasetin gelişimini sekteye uğratan darbeler daha çok devlet ve toplum arasındaki kutuplaşma ve iktidar ilişkisini elitist kurumların kendilerini korumaya yönelik girişimleri olarak devreye sokulmuşlardır. Vesayet kültürünün ordu üzerinden şekillenen bu hegemonyasının darbeler vesilesiyle inşası Türkiye’de demokratikleşme sürecini aksatan bir rol oynamıştır. Bu çalışmada, Türkiye’de çok partili hayata geçişle birlikte yüz yüze kalınan darbelerin tarihsel ve toplumsal temelleri üzerinde durularak ordunun vesayet kültüründeki yeri tartışılmıştır. Bu çerçevede bürokratik geleneğin Türkiye’de devlet toplum ilişkisindeki egemenliğinin anlaşılması sağlanarak demokratik sürecin nasıl bir zemin üzerinde şekillendiği çözümlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ordu, Vesayet, Darbe, Demokratikleşme

**COUP, ARMY AND TUTELAGE IN THE DEMOCRATIZATION
PROCESS IN TURKEY**

Abstract

The bureaucratic structure of the state, which was built in the institutional sense in the Ottoman Empire, was solved in time, but the mental structure it created continued to exist. The founding cadres of the Republic were the actors of this mental structure transferred from the Ottoman Empire. Historical and social foundations of the state and society relations in Turkey have transferred from the Ottomans to the Republic but this effect has showed itself in the form of an anti-democratic process, in other words, with coups, with the transition to multiparty life. Although there was an alliance of bureaucrats, merchants, intellectuals and military elitists behind the coups, the

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Yozgat Bozok Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, alpermumyalmaz@gmail.com. ORCID: 0000-0001-5796-3535

army was always in the foreground as an activist. The coups that started with the military intervention of the Turkish Armed Forces on May 27 and continued at certain intervals revealed the existence of this mentality. Therefore this mentality requires understanding of the role of the military in the coup and coup processes. The coups that hampered the development of democratic politics were brought into effect as the attempts of elitist institutions to protect themselves from the polarization and power relations between the state and society. This hegemony built on the occasion of the tutelage culture shaped by the army prevented the democratization process in Turkey. In this study, the historical and social foundations of the military coups in Turkey, with emphasis on the place of the military tutelage culture were discussed. In this context, the bureaucratic tradition dominance of relations the state-society in Turkey tried to be understood and how the democratic process is shaped is tried to be analyzed.

Keywords: Army, Tutelage, Coup, Democratization

Giriş

Türk siyaset kültürü içerisinde askeri vesayetın nasıl geliştiği ve bunun tarihsel ve toplumsal temellerinin nasıl şekillendiği darbelerin altında yatan gerekçeleri anlamak için önemlidir. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e intikal eden elitist bürokratik-askeri yapının 27 Mayıs 1960 darbesiyle başlayarak hemen hemen her on yıl da bir ortaya çıkan (12 Mart 1971, 12 Eylül 1980, 28 Şubat 1997 darbeleri) müdahaleleriyle ortaya koyduğu tavır, tutum ve sonuçları bağlamında Türkiye'de anti-demokratik bir siyasal süreci ortaya çıkarmıştır. Türk demokrasisinin gelişmesi, halkın iradesine saygı duyulması, hukukun üstünlüğü ve demokratik değerlerin yaygınlaşması konularında belirleyici rolü nedeniyle darbe kültürünün ve bunun ardındaki zihniyetin anlaşılması için 1960'dan sonra ortaya çıkan süreci doğru okuyabilmek önemli bir gerekliliktir. Daha çok darbeler üzerinden nükseden anti-demokratik zihniyetin önemli faili olarak görülen ordunun bu süreçteki rolü tarihsel ve toplumsal bir süreçte gelişmiştir.

1. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Devlet ve Toplum İlişkisi

Anadolu'nun çok hareketli bir zeminde dünya ticaret yollarının geçtiği kıtalararası ve dinler arası bir kavşak noktasında zor şartlarda bir imparatorluk kuran Osmanlı, bu tarihi ve coğrafi çerçevede hem fetihlerin organizasyonu için tarımsal bir topluma dinamizm kazandıracak bir metot olarak hem geleneksel tarımcı toplumlardaki merkez kaç eğilimleri engellemeye hem de eski Türk siyasi geleneğinin kabileleşme eğilimlerinin veya segmanter yapıların tasviyesi için siyasi merkezîyetçiliği bir hayatiyet meselesi olarak işletmeye çalışmıştır. Bu dönemde merkezîyetçi bir tarım imparatorluğu oluşturma da takip edilen usullerden birisi ise "kul sistemi" olmuştur (Bilgin, 1989: s.16). Hemen her devlette olduğu gibi Osmanlı'nın kuruluşunda da çok önemli bir fonksiyon icra eden ordu, sistem içindeki en aktif kurum olarak görülmüştür. Fatih Sultan Mehmet dönemine kadar dört başı mamur bir iktidar kuramayan Osmanlı, Fatih Sultan

Mehmet'in saltanatıyla birlikte devleti büyük bir imparatorluğa büründürmeye başlamıştır. Klasik Ortadoğu İslam devletlerinin hanedanlarının benimsediği bir yol bulan Fatih, Türkmen aristokrasisinin ortadan kaldırılmasını müteakip “kapıkulluğu” olarak tanınan bu müesseseyi güçlendirmiştir. Gayri Müslimlerden devşirilen bu sınıfla hükümdar arasında bir kader birliği oluşmuştur. Reayaya karşı, ikisinin de birbirlerine olan muhtaciyeti, iktidar için bir alternatifin doğmasını engellemiştir (Sunay, 2010: s.26-27). Osmanlı'daki bu yönetsel tercih devlet ve toplum arasındaki iktidar ilişkilerinde bürokratik egemenliği zaman içerisinde etkin hale getirmiş, buna bağlı olarak da toplumsal yapı şekillenmiştir.

Yeniçeriliğin ilgası bugüne kadar ileri sürüldüğü gibi, durmadan ayaklanan bir takımın değil, iktidara karşı kendisini bir güç olarak örgütleyen yeni bir sermaye kesiminin ortadan kaldırılması olmuştur. Süreç içerisinde önemli bir sermaye grubu olarak örgütlenen yeniçeriler, askeri güçleri nedeniyle hem halkı koruyan hem de iktidarı kontrol eden bir fonksiyona sahip olmuşlar ve merkez karşısında bir iktidar odağı durumuna gelmişlerdir (Sunay, 2010: s.32). Yeniçeriliğin ortadan kaldırılmasıyla birlikte ordu üzerinde denetimin sağlanması mümkün olmuş, Batılılaşma çabaları diğer alanlara da yayılmaya başlamıştır. Bürokrasinin sivil kanadı da bu gelişmeyle birlikte izlenecek siyasetin belirlenmesinde söz sahibi olmaya çalışmıştır. Artık klasik medrese müfredatını uygulayan eğitim kurumlarının yanında müspet ilimlerin öğretildiği yüksek öğrenim kurumları da birer birer açılmaya başlanmıştır. Devleti ne pahasına olursa olsun kurtarmak, eli kalem tutan her aydın için ilk mesele haline gelmiştir. Bu amaçla kurulan okullar mezun verdikçe yeni tip aydınlar da siyaset sahnesinde yerlerini almışlardır. Osmanlı aydını bu yüzden kısa yoldan devleti kurtaracak reçeteler aramıştır. Bu tip okullardan biri olan Harbiye'den yetişen asker aydınların bir kısmı önemli sayıdaki sivil muadilleri gibi bu reçeteyi belki de devletin modernleşme rotasını çevirdiği yön olması itibarıyla Fransa'da ve Fransa'nın büyük filozofu A. Comte'ta bulmuştur. Comte, siyasi ve sosyal fikirlerin bir kanuna göre birbirini takip ettiğini bu kanunun keşfi halinde tarihin bir kaos olmaktan çıkacağını iddia etmiştir. Tarihsel olaylar böylece doğa bilimsel olaylardaki zorunluluğun aynısı olan bir zorunlulukla birbirlerini izler ve birbirlerine bağlanırlar. İşte bu tezler dönemin aydını için birer amentü haline gelmiştir. Yani Türk siyasi hayatına damgasını vuran felsefe etkilerini her alanda açığa vuran pozitivist felsefe olmuştur (Sunay, 2010: s.34). Bu çerçevede yoğrulmuş Türk siyasal kültürü Tanzimat'tan sonra halktan kopuk kendi inteleksiyasıyla Batılılaşma sürecini yürütmüştür.

Türk toplumu tarihsel bir imparatorluğun siyasal yapısından yeni bir yapıya geçerken karşılaştığı sorunları imparatorluktan devralınan siyasal kültürün temelleri üzerinde varlık kazanmıştır. Çünkü Cumhuriyetin kurucu kadroları bütünüyle imparatorluğun askeri ve sivil bürokrasisinden gelmiştir. Bu durum onların siyasal rejimi değiştirme çabalarıyla çelişmez. Çünkü

bunlar devralınan siyasal kültürün davranış modellerini benimsemiş veya bu gelenek içinde yetişmişlerdir. Bu davranış modelinin esas dikkat çeken hususiyeti devletle bütünleşmiş, bir başka ifadeyle toplum devlet karşıtlığının bilinç düzeyinde oluşmadığı bir zihniyet yapısı şekillenmiştir. Devlet toplumun cisimleşmiş halidir anlayışı kutsal devlet ideolojisinin temel fikrini teşkil eder. Bu durum devleti kutsayan güçlü ideolojik bir aygıt oluşturur. Yani devlet meşruiyetini toplumsal sözleşmeyle toplumdaki almadığı için siyasal meşruiyeti de dayandığı ideolojik unsurlarla belirleyecek bir yapıda teşekkül etmiştir. Burada siyasal aktörlerin sivil orijin yerine bürokratik orijinli olmalarının önemli bir rolü vardır (Bilgin,1996: s.4).

Türkiye’de siyasal bölünmelerin esasını devlet ve toplum ilişkilerinden kaynaklanan farklı eksenler oluşturmaktadır. Bütün sosyal alanı kapsayıcı devlet geleneği aynı zamanda siyasetin meşruiyet çerçevesini de devlete göre belirler. Devletin topluma karşı kapsayıcı yaklaşımı aslında onun vesayet edici rolü üzerinden toplumdaki belli egemenlik ilişkilerine tekabül eden belli sosyal tabakaların, grupların egemen konumunu yansıtır ve üretir. 1950’lere kadar Türkiye’de temel bölünmenin toplum ve devlet arasında gerçekte çeşitli tabaka ve zümrelerden oluşan farklılaşma düzeyi düşük grup veya gruplar ile devletle birlikte ve devlet içinde kendisi için var olma durumuna en fazla müdrik (idrak eden/anlayan) siyasi bürokrasi arasında olduğu söylenebilir (Bilgin, 1989: s.58). Bu temel çelişki Osmanlı İmparatorluğu’ndaki reayanın bilinçli bir sınıf hareketinin gerekliliği olarak olması gereken tarihi koşullara sahip olamamasından kaynaklanmaktadır (Küçükömer, 1994: s.185).

İdris Küçükömer’e göre bu elitist yapı ne Osmanlı’da ne de Cumhuriyet döneminde kapalı bir grup olmamıştır. Toplumun bütün katlarından bu gruba sızma olanağı vardır. Batıcı-laik bürokrat gruba subayların büyükçe bir kısmını da katmak gerekir. Fakat söz konusu subaylar aydın denilen bürokratlar olarak emperyalizmin ekonomideki etkilerini hem de bütün sanayinin tasfiyesi ve işsizlik ile sonuçlanan süreci anlamak olanağını da bulamadılar. Bundan dolayı adına kendilerinin devrim ya da reform dedikleri hareketlerinde halk ile gerçek organik bir bağlantıyı sağlayamadılar (Küçükömer, 1994: s.81). Yani toplumdaki ayrık ve kopuk bir tavır, anlayış geliştirildi. Bu konuda devlet süreç içerisinde Max Weber’in formüle ettiği gibi şiddet kullanma tekeli yasal olarak elinde bulunduran iktidar olarak hareket etmiş (Clastres, 2011:11) ve toplum üzerinde vesayet yetkisini bu güç üzerinden geliştirmiştir. Ancak 1970’li yıllarda tarımcı bir toplum yapısından şehirli ve sanayileşen bir toplum yapısına dönüşme süreciyle birlikte Türkiye büyük bir dönüşüm sürecine girmiş (Bilgin, 1989: s.59), devlet ve toplum arasındaki vesayet ilişkisi Türk toplumunun kendi dinamiklerine dayanan gelişmeleriyle süreç içerisinde değişime uğramıştır.

2. Darbe, Ordu ve Siyaset

Bir toplumda ordunun siyasetle olan ilişkisinin yönünü, diğer kurumlarda olduğu gibi yine o toplumun siyasi kültürü tayin eder. Türk siyasal kültüründe askeri vesayet olgusunun gerçeğe en yakın şekilde analizinin yapılabilmesi içinse ordunun ontolojik yapısından kaynaklanan ve rejimin selameti gerekçelerinin ardındaki ana argümanların tartışılması gerekir (Sunay, 2010: s.26). Dolayısıyla askeri vesayetin ardındaki siyasal kültür tarihsel ve toplumsal gerçekliğiyle bir ışık tutar. Türk siyasi kültürünün çoğulcu demokratik düzene geçişi birdenbire ortaya çıkmamıştır. Özellikle sanayi toplumlarına has toplumsal hareketliliğin yirminci yüzyılın ortalarından itibaren ivme kazanmasıyla birlikte çatışan çıkarlar çeşitlenmiş, siyasi kültürdeki değişimde buna paralel olarak şekillenmiştir. Ancak kültürün ana karakterinden kaynaklanan geriye ket vurmalar nüksettikçe krizlerle dolu süreçler ortaya çıkmıştır (Sunay, 2010: s.4). Bu durum 27 Mayıs darbesinden sonra kronikleşen Türk siyasal hayatının temel karakteristiği olmuştur. Dolayısıyla tarihsel gerekçelere dayanan bu siyasal kültür toplum-devlet farklılaşmasının ortaya çıkmasını darbelerle ortadan kaldırmaya ve bu nedenle Türk demokrasisinin gelişimi de sekteye uğratılmaya çalışmıştır.

Ordunun özerkliği iki düzlemde incelenebilir. Birincisi yapısal özelliklere tekabül eden kurumsal özerklik; diğeri ise siyasi hedef etkileri içeren siyasi özerkliktir. Kurumsal özerklikte savunma amacı söz konusudur. “Her ordu asli işlevlerini dışarıdan gelecek müdahalelere karşı korur. Siyasi özerklik ise hem bir ideoloji hem de davranış boyutu içerir; ordunun siyasi özerkliği, kurumsal sınırları aşan bir saldırı stratejisi olup”, sivil egemenliğe karşı tahammülsüzlüğü, hatta direnmeyi temsil eder (Cizre, 2005: sf.58-59). Ordunun bu siyasi özerkliği Türkiye’de darbelerin gerçekleşmesinin yolunu açmış ve demokratik kurumların sağlıklı işlemlerini engelleyici bir rol oynamıştır.

Ordu siviller dünyasını iktidara ne pahasına olursa olsun sıkı sıkı sarılma, istikrarsızlık, beceriksizlik, yükselme hırısı, popülizm, basiretsizlik, yozlaşma ve sorumsuzluk ile tanımlamış (Cizre, 2005: sf.67) ve sivillerin beceriksizlikleri karşısında 27 Mayıs’ı yapanlar ülkenin ikiye bölünmesi tehlikesi karşısında “devleti kurtarmak” isteyenler şeklinde ortaya çıkmışlardır. Bu dönemde kurulan komite ise adını birlik kelimesinden almıştır. Milli Birlik Komitesi Batılı değerler sistemini benimsemek isteyen tarihi bürokrasinin bir devamı olmuştur. Bu bürokrat kesim gelişen yerli güçler karşısında kendi varlığını savunmak istemiştir (Küçükömer, 1994: s.108). Kazandığı bu mevziyi kaybetmek istemeyen askeri vesayet kültürünün simgeleşen kurumu ordu, çeşitli mekanizmalar kullanmak suretiyle yasal/anayasal, tarihi/kültürel ve yapısal gerekçeler ile

taleplerde bulunmuş, politika telkin etmiş, siyasi konularda kulak çekmiş ve bunu da ayrıcalıklı bir konumdan yapmıştır. Türk ordusunun bu ayrıcalıklı konumu aynı zamanda siyasi yetki alanının da özünü teşkil etmiştir. Türk ordusunu siyasi özerkliği bağlamında üçüncü dünyanın ordularından farklı kılan çok önemli özelliği ise demokrasi ve sivil iktidarın meşruiyetini tanınmasıdır. Ordu benimsediği rafine özerklik anlayışıyla kendi fikir ve inançları doğrultusunda politikacıları kontrol etmiştir. Türk ordusu sivil-asker sınırını yok etmemiş; doğrudan yürütme ve yasama yetkisine talip olan subaylardan teşekkül bir askeri hükümet fikrini uygulamamıştır. Ordu, sivil kurumlara sızmadan çok silahlı kuvvetler kanalıyla siyaset sahnesini yönetmiştir. Silahlı kuvvetler sivil otoritenin anayasal denetimi dışında bir yerden siyasi girişimleri şekillendirme ve veto etme de rol oynama yoluna gitmiştir (Cizre, 2005: s.60-61). Türk siyasal kültürünü oluşturan bu bürokratik gelenek aslında tarihsel bir geri plana dayanmakta ve devlet geleneğini zihinsel bir miras olarak bugünlere aktarmaktadır. Nitekim anti-demokratik girişimler olarak darbeler ve sonrasında yaşanan gelişmeler bu zihniyetin dışı vurulduğu durumlar olarak somutlaşmıştır.

27 Mayıs sonrası darbeciler yönetimi ele geçirdikten sonra hukukçulara yeni bir anayasa yazma görevi vermişler ve 1961 Anayasasını yazdırmışlardır. Genel olarak hak ve özgürlükler bağlamında 1961 Anayasası her ne kadar ileri bir anayasa şeklinde ileri sürülse de vesayet sistemi bu darbeyle tesis edilmiştir. Çünkü Senato, MGK ve Anayasa Mahkemesi gibi kurumlar vesayet sistemini sağlamak için ihdas edilmişlerdir (Bilgin, 2019:259). 27 Mayıs askeri darbesi, 12 Mart muhtırası, 12 Eylül askeri darbesi ve son olarak da 28 Şubat süreci, Türkiye'nin sınıfsal özelliklerindeki dönüşümlerin açıklanmasından iktisat parametrelerindeki değişimlerin neden ve sonuçlarını tahlil etmeye; kentleşme olgusundan kültürel alanın karmaşıklaşan yönelimlerini takip etmeye; siyasal aktörlerin konumlanışlarını birbiriyle ilişkili olarak değerlendirmeye ve hegemonya mücadelelerinin gelişim trendini izlemeye kadar pek çok farklı nitelikteki çözümler için bir dönemleştirme mantığı kurmaya elverişli hale gelmişlerdir (Dursun, 2002-2003: s.128).

Osmanlı döneminde askeriye'nin siyasi egemen sınıf içinde yer alması, onun toplumla cılız bir ilişki kurmasında etkili olmuştur. Hıristiyanlar arasından seçilen Yeniçerilerin başarılı olanları ise bürokrasi basamaklarında üstlere tırmanmıştır. Cumhuriyet dönemine Osmanlı'dan aktarılan tarihsel çerçeveden bakıldığında ise ordunun toplumdaki yalıtılmışlığı asker ve sivil bürokrasinin egemen rolünden kaynaklanmıştır. Bu rol nedeniyle ordu kendisini tamamen devlet ve statüyle özdeşleştirmiştir. Sivil toplumun siyasette örgütlü olarak sesini duyurması olgusu ise daha sonradan siyasi seçkinler arasında uç veren bir çatlağın sonucu olmuştur. Genel olarak ordunun topluma mesafeli duruşu devlet yanlısı askeriye ile halk yığınlarının daha az Kemalist ve daha az geleneksel bakış açısı arasındaki keskin karşıtlıkla açıklanabilir (Cizre, 2005: s.64-65). İdeolojisi, kurumları ve uygulamalarıyla üçüncü dünyada tipik bir örnek oluşturan Türkiye'de milli güvenlik

rejimine başlangıç tarihi vermek zordur. Bu tip rejimler çoğu kez bir askeri darbe sonucu ani geçiş ile başlatılabileceği gibi İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'de olduğu gibi, rejimin normal gelişme sürecinde uluslararası konjonktürün ve coğrafi konumun etkisiyle birleşince çok partili politikayla birlikte milli güvenlik rejimine geçiş, bir süreç şeklinde ortaya çıkmıştır (Özdemir, 1993: s.25).

1919-1922 arasındaki Millî Mücadele yıllarından başlanarak Türkiye'de, her zaman bir zabıta kuvveti olarak görülen ve kullanılan ordunun (Özdemir, 1993: s.28) siyasal-toplumsal alanda sahip olduğu özel konum bir bakıma Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş dinamiklerinden kaynaklanmaktadır. Emperyalizme karşı topyekün bir mücadelenin ardından kurulan yeni devletin kurucu kadrolarının başta Mustafa Kemal olmak üzere asker kökenli olması siyasal toplumsal sorunlara Türkiye Cumhuriyeti tarihinin gerçekliğine kendi birliğini veren saf göstergelerden birinin de ordu/askeri müdahale olması anlamına gelmektedir (Dursun, 2002-2003: s.144).

Cumhuriyet tarihi boyunca hep bir zabıta görevi yapan ordu, asayişin sağlanması için hiçbir yasa ve ahlak anlayışında yeri olmayan infaz mangası gibi davranmaktan, banka ve özel sektöre ait fabrikaların bekçiliğine kadar esas görevi yurt savunması yapmak olan askerin vatandaş nezdinde sadece prestij kaybetmesinden başka bir sonuç ortaya çıkarmamıştır. Sonuç olarak Cumhuriyet tarihinde bir devlet politikası olarak ordunun asayiş işlerinde kullanılması halkın vicdanında derin yaralar açmıştır (Özdemir, 1993: s.30).

3. 27 Mayıs'tan Bugüne Askeri ve Bürokratik Gelenek

27 Mayıs'ı yapanlar on yıl sonra 12 Mart'ı ve yirmi yıl sonra da 12 Eylül'ü daha açık bir gerekçeyle tekrar etmişlerdir. Türk toplumunda siyasetin belirlenmesinde askerin oynadığı rol veya ordunun belirleyici müdahaleleri veya ordunun müdahale dışı yöntemlerle siyasete etkileri devletin meşruiyet anlayışı ve devletin ideolojik boyutunda düğümlenen sorunlardır. Bu ideoloji devletin topluma karşı korunması, bir başka ifadeyle devletin demokratikleşmesine karşı ideolojik bir tutumdur veya ideolojik bir tortudur ve bugüne kadar yapılan müdahaleler de gücünü bu yapıdan almıştır (Bilgin,1996: s.6). Toplumda var olan gruplaşmalar, ilişkilerinin belirlediği siyasi bölünmeler ve çoğulculuşma eğilimleri, dışarıdan müdahalelerle ortadan kaldırılamaz. Çünkü tarihi olan yapılar ancak kendi değişme potansiyelleriyle yenilenir, çeşitlenir ve başkalaşabilir (Bilgin,1989: s.61). Türk ordusu sivil bürokratlarla birlikte Cumhuriyet'i kurmuş sonra da onu batı yörüngesine sokmuştur. Bu misyon orduyu siyasi bir sembol ve kurucu unsuruna dönüştürmüştür. Ordu 1960'taki ilk darbesinde laik, bürokratik devlet partisinin (CHP) desteğini arkasına alırken, 1971 ve 1980'deki ikinci ve üçüncü müdahalelerinde siyasi ittifak kesimi küçük

bir teknokratlar ve politikacılar grubuyla sınırlı kalmıştır. Ordunun toplumla arasına belli bir mesafe koymasının ise birkaç nedeni vardır. Bunlardan en önemlisi devletin resmî ideolojisi olan Kemalizm'in vazettiği ideolojiyi koruyup kollamayı kendisine görev bilmesidir. CHP'nin 1927'den 1935'e kadar bir ideolojisi olan Kemalizm siyaseten İslami dünya görüşüne değil, laik ve batılı bir dünya görüşüne dayalı modern bir Türk-Ulus devleti oluşturma projesi olmuştur ve Kemalizm pozitivist-ilerici ideallerini gelecek kuşaklara taşıma da askeriyeden medet ummuştur (Cizre, 2005: s.64-65). 1950 öncesinde mevcut sivil iktidarla ordu arasında temelde bir uyumun bulunması askeri müdahalelerin daha az belirgin olmasına ya da olmamasına yol açmıştır. Aslında bu uyumluluk müdahale gereğini de belli ölçüde ortadan kaldırmıştır. Doğrudan ve dolaylı ordu müdahalelerinin 1950'den sonra fazlasıyla görülmesinin sebebi ise bu uyumun bozulmasından ve muhalefetin iktidara gelmesinin yolunun açılmasından kaynaklanmaktadır (Kayalı, 2009: s.204-205). Maalesef Türkiye'de de ordu dış savunma görevini ülke içi güvenliği sağlama göreviyle birlikte yürütmüştür. Cumhuriyet tarihi boyunca yıkıcı siyasi faaliyetleri bastıran ordunun tabii olduğu içtüzüğününün 35. Maddesinde iç düşmanlar kavramına yer verilmiş ve askerin siyasete müdahalesi meşrulaştırılmıştır. Bunun yanında tüm sivil niteliğine rağmen MİT'in başkan ve kilit kadroları da daima emekli veya görevde olan subaylardan oluşmuştur (Cizre, 2005: s.75-76).

27 Mayıs halkın oylarıyla seçilmiş ilk başbakanı idama götürürken devleti yöneten elitist bürokratik yapı aslında bu girişimiyle ideolojik meşruiyet alanını korumaya çalışmıştır. Dolayısıyla ordu devletin ideolojik meşruiyet alanını savunmanın bir aracı olarak böyle bir rol oynamıştır (Bilgin, 1996: s.4). Türkiye'de en sert ordu müdahalesinin 1960'da cereyan etmiş olması ise bir tesadüf olarak görülmemelidir (Kayalı, 2009: s.205). Çünkü 1960 darbesine giden süreç içerisinde Menderes'in ciddi hataları olmuştur. Bu hataları merkez-çevre çatışması bağlamında ele almak daha aydınlatıcı olabilir. Merkez yani devlet, yani CHP+Ordu+Bürokrasi. Buna Tek Parti eğitimiyle yetişmiş üniversite ve aydınları da eklemek gerekir. Çevre yani halk ve onun seçtiği TBMM ile hükümet, Demokrat Parti. Bu nedenle, DP hükümet olduğu zaman bile "devlet iktidarı" karşısında muhalefet gibi davranmış ve "merkez" in darbe yapacağı endişesi içerisinde girmiştir. Başlangıçta vehim, sonra endişe, en sonunda gerçekleşen ise darbe olmuştur (Menderes-Akyol, 2011: s.14-15).

İlk kez 1961 Anayasasıyla oluşturulan Milli Güvenlik Konseyi halkın seçtiği parlamentoda bürokrasi hakimiyetinin bir tezahürü olup amacı milli güvenliği ilgilendiren meselelerde askerin görüşlerini dile getirebileceği bir platform vazifesi görmektir. Konsey üyeleri arasında sivillerin ağırlığı 1960'ların liberal havasını yansıtıyordu. 1973 Anayasa değişiklikleriyle MGK'nın birincil görevleri arasına hükümete tavsiye de bulunmakta eklendi. En son 1982 Anayasasıyla Konsey konumunu iyice sağlamlaştırdı, Bakanlar Kurulu artık Milli Güvenlik Konseyi'nin tavsiyelerine

öncelik vermek durumundaydı. MGK'daki üst rütbeli komutanların sayısı ve ağırlığı da sivillerin aleyhine olmak üzere artmıştı (Cizre, 2005: s.69). Ordu 1980 darbesiyle Türk siyasi demokrasisini iç savaşın eşliğinden döndürdüğü iddiasıyla gücünü ise iyice perçinlemişti. Bu iddianın ortaya atıldığı siyasal kültürde toplumun orduya biçtiği tarihsel misyon ve siyasi rol devletin bekçiliği olmuştur. Bu da onun yeni bir ambalajla daha baskın olarak ortaya çıkmasına katkı da bulunmuştur (Cizre, 2005: s.79). Ordu 1980 sonrasında liberal demokrasi karşısındaki eski mesafeli tutumunu değiştirmemiş ve milli güvenliği her şeyden üstün tutan temel paradigmadan sapmamıştır. Bir başka gerçek ise 1961 Anayasası ve 1973 Anayasa değişiklikleriyle daha o zamanlardan iki başlı bir siyasi sisteme neden olunmasıdır. Bu sistemde sivillerden oluşan Bakanlar Kurulu yürütme konusunda Milli Güvenlik Kurulu'yla aynı kulvarda koşarken askeri adalet sistemi sivil adalet sisteminin yanı başında bağımsız olarak varlık göstermiştir. 1980 sonrasında Devlet Güvenlik Mahkemeleri adı altında yeni ceza mahkemeleri sistemi tesis edilmiş ve devletin güvenliğiyle ilgili davalara bakan bu mahkemeler asker üyelerinin atanma şekliyle bağımsız yargıya vurulan bir başka darbe olmuştur (Cizre, 2005: s.66-67). 1990'larda Türk demokrasisinin en büyük çelişkisi sivil politikacıların ordu üzerinde denetimi sağlayamaması olmuştur. Üç kez müdahalede bulunan ordu siyasi özerkliğin olanca keyfini sürmüş, Türk siyasal hayatında yıllar yılı tutturduğu çizgiyi koruyan asker-sivil ilişkileri Silahlı Kuvvetlerin bağımsızlığını pekiştirip devam ettirmesine zemin hazırlamıştır (Cizre, 2005: s.57).

Türkiye'de bugüne kadar ikisi doğrudan, ikisi de dolaylı olmak üzere dört darbe yaşanmıştır. Doğrudan yapılan darbelerden 27 Mayıs 1960 ve 12 Eylül 1980 darbelerinde mevcut anayasalar ilga edilmiştir. 28 Şubat 1997'de ise MGK bir yasa yapıcı gibi davranmış ve ülke fiilen MGK Genel Sekreterliği tarafından yürütülmüştür. Anayasaların yapımı sürecinde görsel ve yazılı basında boy gösteren asker-sivil tüm darbeciler Atatürkçülük'ten verilen tavizlerden bahsederek gerçek Atatürkçülük'ten söz etmişlerdir (Sunay, 2010: s.38).

Latin Amerika'da iktidar koltuğuna oturan ve bu pozisyonu bırakmak istemeyen askerle Türk askeri arasındaki en büyük fark ise Türk askerinin doğrudan yönetmek yerine, gölgesini bir an olsun üzerinden çekmeksizin yönetmek istemesi, vesayet edip denetlemesidir. Bunun en temel sebebinin ise Türk İdare geleneğinde, Latin Amerika'dakinin aksine sivil bürokrasinin gelişmiş olması ve belli bir ölçüde sınıf bilinci kazanılmış olmasında yattığı söylenebilir. Dolayısıyla her darbe sonrası geçici bir hükümet kurulurken, başa asker geçse bile hemen işleri çekip çevirmeye yatkın tecrübeli bir sivil ya da sivilleştirilmiş bir asker fiilen başa geçirilmiş ve her şey onunla yaptırılmaya çalışılmıştır. 27 Mayıs sonrasındaki Milli Birlik Komitesi, 12 Mart'ın Genişletilmiş Komuta Konseyleri, 12 Eylül sonrası Milli Güvenlik Konseyi örneğinde olduğu gibi askeri

konseyler kendilerini yasama ile sınırlamak zorunda kalmışlardır. Askerlerin tüm bu etkinliğine rağmen yürütme ise sivil bürokrasi tarafından yerine getirilmiştir (Sunay, 2010: s.5).

Sonuç

Türk siyasal kültüründe 27 Mayıs'la başlayıp bugüne kadar devam eden darbelerin ancak tarihsel ve toplumsal kaynaklarının çözümlenmesiyle askeri vesayet anlaşılabilir. Türkiye'deki darbe geleneğini, Osmanlı'yı merkezîyetçi bir imparatorluk haline getirmeye çalışan Fatih'in ortaya koyduğu kurumlara ve bunların tarihsel ve toplumsal süreç içerisinde elde ettiği güç ve dönüşüm sürecinin analizi ve bu süreçte ortaya çıkan zihniyet yapısı ve bunun aktörlerinin oynadıkları rollerde aramak gerekmektedir. Bu aktörler ve oradan devşirilen zihniyet Cumhuriyeti de kuran kadrolardır. İşte bu süreç içerisinde toplumdan gelen talepler karşısında mevzi kaybettiğini düşünen bu elitist yapı zaman zaman ordu kanalıyla askeri vesayet sistemini kullanarak toplumu bir nevi terbiye etmek ve tahakküm altında tutmak gayreti içerisinde olmuştur. 27 Mayıs darbesini, 12 Mart muhtırasını, 12 Eylül darbesini ve 28 Şubat postmodern darbesini bu tarihsel ve toplumsal konsept içerisinde okumak daha anlamlı olacak ve doğru bilgileri elde etmeyi sağlayacaktır. Her ne kadar bu darbeler Türkiye'de demokrasiyi kesintiye uğratsa da toplum zaman içerisinde darbe geleneğini zayıflatan sosyolojik bir varlık olarak kendini göstermektedir. Dolayısıyla toplum sosyolojik olarak sahip olduğu dinamikleri siyaset aracılığıyla güçlendirmiş askeri vesayet kültürünün zaman içerisinde kan kaybetmesine neden olacak gücü elde etmeye çalışmıştır. Demokratik değerlerin gelişmesi ve yaygınlaşması ise bu zihniyet yapısının tasviyesiyle mümkündür. Buradaki temel aktör ise elitist yapı değil, toplumun kendisi ve değerleridir. 15 Temmuz darbe girişimiyle askeri vesayet kültüründe her ne kadar büyük bir kırılma yaşansa da bu zihinsel yapı askeri bürokratik gelenek üzerinden işletilebilecek önemli bir kaynak olarak görülmeye devam etmektedir. Dolayısıyla burada önemli olan durum devlet ve toplum arasındaki demokratik mekanizmaların işlevsel kılınarak hukuksal bir zeminde devlete ait organlar olarak görevlerini yerine getirmesidir.

Kaynakça

Bilgin, O. (2019). Türkiye'de Toplumsal Tabakalaşma ve Siyaset. *Cumhuriyet Döneminde Siyasal Düşünce*. Ed.: Ömer Baykal. Ankara: A Kitap.

- Bilgin, V. (1989). “Siyasi Değişmeler İçinde Son Seçimlerin Anlam ve Analizi”. *Türkiye Günlüğü Dergisi*. Sayı 2. Mayıs 1989.
- Bilgin, V. (1996). “Ordu, Siyaset ve Demokrasi”. *Köprü Dergisi*. Güz 1996.
- Cizre, Ü. (2005). *Muktedirlerin Siyaseti, Merkez Sağ-Ordu-İslamcılık*. (Çev. Cahide Ekiz). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Clastres, P. (2011). *Devlete Karşı Toplum*. Çev: Mehmet Sert, Nedim Demirtaş. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Dursun, Ç. (2002-2003). “Türkiye’de Askeri Darbelerin Simgesel Ekonomisi”. *Doğu Batı Dergisi, Yeni Devlet Yeni Siyaset*. Sayı 21. Kasım-Aralık 2002-2003.
- Kayalı, K. (2009). *Ordu ve Siyaset, 27 Mayıs-12 Mart*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Küçükömer, İ. (1994). *Düzenin Yabancılaşması*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Menderes, A. - Akyol, T. (2011). *Demokrasiden Darbeye Babam Adnan Menderes*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Öğün, S. S. (2000). *Türk Politik Kültürü*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Özdemir, H. (1993). *Tüm Eserleri 2: Rejim ve Asker*. İstanbul: İz Yayınları.
- Sunay, C. (2010). *Türk Siyasetinde Sivil-Asker İlişkileri, 27 Mayıs-12 Mart-12 Eylül ve Sonrası*. Ankara: Orion Yayınları.

Toplum ve Kültür Araştırmaları Dergisi*Journal of Social and Cultural Studies*

www.toplumvekultur.com

Yıl/Year:2019, Sayı/Issue: 4, Sayfa/Page:28-52

SUÇ MAĞDURU OLMA KORKUSUNA SOSYOLOJİK BİR BAKIŞYıldız YAVUZ¹**Öz**

Toplumsal yaşam için gerekli olan uyumun ve güvenliğin sağlanabilmesi için toplumların belirlediği kurallar bulunmaktadır. Suç olgusu bu kuralların ihlali ile ortaya çıkan bir kavramdır. Suç olgusunun toplumsal boyutları bulunmaktadır. Suç olgusunun sebeplerinin anlaşılabilmesi ve engellenebilmesi için bu boyutların anlaşılması gereklidir. Suç ve mağduriyet korkusu, toplumsal bütünlüğün sağlanabilmesi için çözülmesi gerekli önemli birer sorundur. Suç olgusu beraberinde birtakım mağduriyetlerin yaşanmasına ve bu mağduriyetlerin suç mağduriyet korkusu oluşturmalarına sebep olabilmektedir. Suçtan dolayı doğrudan mağduriyet deneyimi olanlar ve onlarla birlikte çevrelerindeki bireylerde de dolaylı mağduriyet korkusu gelişebilmektedir. Suç mağduriyet korkusu bu durumu açıklamak için kullanılan bir kavramdır ve her geçen gün daha çok araştırmaya konu olmaktadır. Mağduriyet ve mağduriyet korkusunu anlamak için suçun sebeplerinin anlaşılması ve suç mağduriyet konusunun toplumsal etkilerinin anlaşılması önem arz etmektedir. Suç mağduriyet korkusu, suçun artmasına paralel bir artış göstermesine rağmen suç oranlarının azalmasıyla birlikte azalmamaktadır. Bu durum korkunun toplumsal etkisi ile bireylerin korkularının toplumsal düzlemde devam etmesinden kaynaklanmaktadır.

Gelişen ve değişen dünyada en etkili sorunların başında terör eylemleri gelmektedir. Terör eylemleri korku unsurunun halk arasında yayılmasının yanı sıra toplumsal bir tedirginlik oluşturmayı amaçlamaktadır. Korku unsurunu kullanarak hedeflerine ulaşmaya çalışan terör, intihar eylemleri ile sindirme politikalarını devreye sokmakta ve amaçlarına bu yöntemlerle ulaşmayı hedeflemektedir. Genellikle insanların kalabalık olduğu zaman ve mekânların seçilmesiyle maksimum zarar vermek amaçlanmaktadır. Terör eylemlerinin yerinin ve zamanın belli olmaması, halkın kendisini savunmasız hissetmesine ve suç mağduriyet korkusu geliştirmelerine neden olmaktadır. Kendisini savunmasız hisseden bireyler tedbir alma yolunu seçmekte ve çoğu zaman bu tedbir bireyin toplumdaki uzaklaşmasına ve yabancılaşmasına yol açmaktadır. Toplumsal güvensizlik sonucu toplumdaki uzaklaşma ve yabancılaşma, toplum için ciddi sorunlara neden olabilmektedir. Bu yüzden suç mağduriyet korkusunun araştırmaya konu olacak kadar gerekli ve önemli olduğu düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Suç, Korku, Mağdur, Mağduriyet, Viktimoloji Suç Sosyoloji, Suç Mağduriyeti Korkusu,

¹ Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Bölümü Doktora Öğrencisi, yldzyavuz01@gmail.com, orcid: 0000-0001-6133-0466

A SOCIOLOGICAL PERSPECTIVE ON THE FEAR OF CRIME***Abstract***

There are some rules set by the societies in order to ensure the harmony and security necessary for the social life. Crime is a concept that arises with the violation of these rules. The phenomenon of crime is a matter with social dimensions and understanding of the reasons of the crime and understanding these dimensions is a problem that must be solved for social integrity in order to prevent crime. The phenomenon of crime causes some grievances and these grievances create fear of crime. It can cause fear of indirect victimization in those who have suffered directly from the crime and who have suffered directly from them. Fear of crime victimization is a concept used to explain this situation and it is subject to more research day by day. In order to understand the victimization and fear of victimization, it is important to understand the reasons of the crime and to understand the social effects of the crime victimization issue. The fear of crime victimization increases parallel to the increase in crime but does not decrease with the decrease in crime rates. This is due to the social impact of fear and the persistence of individuals' fears at the social level.

Terrorism is one of the most effective problems in the developing and changing world. Terrorist acts aim to spread the element of fear among the public, as well as to create uneasiness. Terror, which tries to reach its targets by using the element of fear, engages in suicide actions and intimidation policies and aims to reach its aims with these methods. Generally, it is aimed to give maximum harm by choosing the places and places where people are crowded. The place of terrorist acts and the uncertainty of time make the public feel vulnerable and cause fear of crime victimization. Individuals who feel vulnerable choose to take measures and this often leads to alienation from the society. As a result of social insecurity, alienation from society and alienation cause serious problems for the society. Therefore, the fear of crime victimization is necessary to be the subject of the research.

Key Words: Crime, Fear, Victim, Victimology, Victimization, Criminal Sociology, Fear Of Crime.

Giriş

Suç, bireyle başlayıp toplumsal alanda etki bulan bir eylemdir. Bireyselden ziyade toplumsal boyutuna da önem verilmesi ve etkilerinin minimize edilmesi için suça neden olan unsurların dikkatlice araştırılıp ortaya koyulması gerekmektedir. Literatüre bakıldığında araştırmaların ulaştığı sonuçlar ile suçu etkileyen birden çok faktörün varlığı tespit edilmiştir. Fakat araştırmalar suçlu üzerinden ilerletilmiş ve mağdur ihmal edilmiştir. Mağdurun suç üzerindeki etkisi anlaşılınca viktimoloji çalışmaları başlatılmış ve diğer disiplinlerce de konu edilmiştir. Bu durum suç mağduriyet konusu üzerinde etkili olan faktörlerin anlaşılması için önemli olup mağdurun suç öncesi ve suç sonrası çalışmalardaki etkisini anlaşılabilir kılmaktadır.

Suç mağduriyet korkusu çevresel ve bireysel etmenler üzerinden iki yönlü ele alınan bir konudur. Buna rağmen her haliyle toplum üzerinde etkisi olduğu için sosyal bilimlerle uğraşanların araştırma alanı olmuştur. Kent ve kentleşme kavramlarının ortaya çıkmasıyla birlikte bu mekânlar kendilerine has sorunları da beraberinde getirmişlerdir.

Özellikle suç ve suçtan kaynaklı problemler konusunda kentin konumu araştırılması gereken konuların başında gelmektedir. Kentlerin suçu arttıran unsurları barındırması kent ortamlarının toplumsal güvensizlik oluşturmaya neden olmaktadır.

Teknolojik gelişmelerle beraber suç ve suçun türlerinde değişim gözlenmiş bu durum suç mağduriyet korkusunda artışa neden olmuştur. Bu suç türlerinden en belirgin ve toplumsal düzlemde etkisi en fazla olanı terör eylemlerinden kaynaklı suçlar ve bunların yansımalarıdır. Toplumsal etkileri bakımından suç mağduriyet korkusu bireyle başlayıp toplumsal bir korkuya dönüştüğünde derin izler bırakmaktadır. Bu etkilerin en fazla olduğu durumlar terör ve terörizm suçlarından kaynaklanmaktadır. Terörün korku yayma amaçlı kullandığı araçların başında medya ve iletişim araçları bulunmakta ve bu iletişim araçları suç mağduriyet korkusunun topluma iletilmesi noktasında önemli bir rol üstlenmektedir.

Suç toplumsal düzen için tehdit unsuru taşımasının yanında toplumdaki sosyal refahı da olumsuz yönde etkilemekte bu suçu ciddi bir sorun haline getirmektedir. Özellikle toplumu yıkma hedefi güden terör eylemleri bireysel korkunun ötesinde toplumsal korkunun oluşmasına neden olmaktadır. Suç mağduriyet kavramının varlığı yeni olmamakla birlikte etkileri bakımından son zamanlarda daha çok görünür bir konu haline gelmiştir.

Suç Kavramı ve Suç Sosyolojisi

Suç tanımlamak, doğası ve içerisinde bulundurduğu değişkenlerden dolayı zordur. Yine de suçun tanımlama çabaları devam etmektedir. En genel anlamıyla mevcut yazılı kuralların ihlal edilmesi suç sayılmakta, bu tanım üzerinden genişlemekte ve şekil almaktadır. Suçun tanımlayan disiplinler arasında en çok hukuki tanımlamalara yer verildiği görülmektedir. En basit hukuki tanıma göre suç, toplum içerisinde hukuk kurallarına aykırı davranışları ve bu davranışların korunan değerlerin veya menfaatlerin ihlali sayılmasıdır (Güver, Şenol, 2017: s.194). Suçun tanımı toplumdan topluma ve dönemden döneme değişiklikler ortaya koymaktadır. Toplumlarda belirlenmiş yasalar bulunmakta ve bu yasalara uymayan durumlar suç teşkil etmektedir. Suç işleyenler cezai yaptırımlara tabi tutulmaktadır. Tarihte yaşam bulmuş hemen hemen her toplumda suç sayılan eylemler ve bu eylemlere dayalı yaptırımlar mevcuttur (Biliç, 2014: s.9). Suçun belirlenmesi toplumsal kanunlara bağlı olsa da genelde kanun koyucu kişi ve kişilerce oluşturulmaktadır. Suç kavramıyla ilgilenen farklı disiplinler bulunmaktadır. Bu

disiplinler suçü kendi bakış açularından açıklamaya çalışmaktadırlar. Sosyoloji, hukuk, psikoloji gibi bilimlerin ilgi alanında bulunan suç son zamanlarda mekânsal özellikler bakımından da kategorize edilmeye başlanmış olup suçta yeni bakış açıları kazandırılmıştır (Düzgün, 2007: s.4). Suç toplumsal olaylar neticesinde şekil almaktadır ve toplumdan bağımsız değildir. Suç sayılan faaliyetlerin kişisel eylemlerden kaynaklanan ya da doğuştan getirilen veya sonradan elde edilen özellikler olarak değerlendirilmesi yanlış ve eksik bir tanım olmaktadır. Suç değerlendirilirken yalnızca içerisinde vuku bulunduğu toplumsal olayların tanımı olarak ele alınmalıdır (İçli, 2001: s.3). Suçu işleyen birey olsa da bireyin, toplumdan etkilendiği ve suçun toplum içerisinde şekillendiği unutulmamalıdır.

Suçun tanımı yapılırken kullanılan kısıtlamaların oranı suçü ve suçun etkileri üzerinde önemli bir rol oynamaktadır. Suçun dar bir kapsamda yorumlanması aile içi şiddet, nefret suçları gibi pek çok suçun göz ardı edilmesine ve gereken dikkatin verilmesine engel olacak ve bu tür suçları tanımların dışında bırakacaktır. Diğer yandan eğer suç tanımlanırken kapsamı geniş tutulursa bu sefer de sapma davranışları da ceza sistemine dâhil edilen suçlardan olacaktır (Güver, Şenol, 2017: s.194). Bu tür sorunların önlenmesi için suçun tanımlarının kapsamı ne geniş ne de dar bir çerçeveden sınırlandırılmamaya dikkat edilmelidir.

Sosyolojik suç çalışmalarında çevresel faktörlerin ayrı bir öneme sahip olduğu görülmektedir. Toplumsal ilişkiler ağı bireyi koruyabilmektedir. Bireyin toplumsal alandaki konumu ve sosyal ilişkileri suç ve suç korkusunun oluşmasını ya da oranının artmasını etkilemektedir. Buna göre bireyin ait olduğu topluma aidiyet duygusu ve sosyal statüsünün bilincinde olması, kültürel davranışlara uyumu onun sosyalleşebilmesi sosyolojiye göre zorunlu iken suç ve suç mağduriyet korkusu bu bağları zedelemektedir. Sosyalleşmede birey ve toplum arasında uyum olması gerekir. Sosyalleşme için ön koşullardan birisi de ödül ve ceza sistemidir (Biliç, 2014: s.9). Bireyin sosyalizasyonla öğrendiği ceza, ödül pratiği bireyi suçtan korumaya yönelik bir işleve sahiptir. Bu işlevde meydana gelen sorunlar bireyi suçta itebilmekte veya suç mağduriyet korkusu yaşamasına ortam hazırlayabilmektedir.

Sosyoloji suç kavramını açıklarken suçü, tek faktörlü olmayan, çok etkeni bulunan bir sorun olarak incelemekte ve bu faktörlerin daha çok çevresel etmenlerden kaynaklandığını savunmaktadır. Sosyoloji suç kavramını ele alırken temel noktalar üzerinden suçun nedeninin anlaşılması ve suçta etki eden faktörlerin açıklanmasını

amaçlamaktadır. Bu bağlamda suç sosyolojisi suçu, sosyal yapı ve işlevselci yaklaşım olmak üzere iki ana başlık altında incelemektedir. İşlevselci yaklaşım temsilcisi Emile Durkheim'dir. Ona göre toplumsal yapının izlediği yol mekanik toplumlardan organik toplumlara ve basit ilişki ağlarından komplike ilişki ağlarına doğru genişlemektedir. Bu geçişler toplumun organik dayanışmaya doğru geçilmesine ve baskıcı yaptırımların yerinin verdirici uygulamalara bırakmasına neden olmaktadır. Robert Merton'a göre ise suç, diğer makro sosyolojik analizler gibi denge durumunu kaybetmiş toplumların faile dayatmasının bir sonucudur. Sosyal yapı teorileri ekolojiye dayanan ve ekolojik kaynaklı olmayan suçlar olarak iki gruba ayrılmaktadır. Ekolojiye dayandırılan suç teorileri suçu, birey ve çevre ekseninde meydana gelen olaylar örüntüsüne bağlamaktadır. Diğer yandan ekolojik temelli olmayan yaklaşımlar ise suç olgusunun bireyin, bireyler arası ilişkileri ve bireyin toplumla etkileşiminin sonucunda ortaya çıktığını savunmaktadır (Düzgün, 2007: s.4). Suçun çevresel etmenlerinin olması toplumsal alanda suçun etkileriyle de bağlantılı bir konu olmakta ve suçun çözümünün bir de bu bağlamda ele alınmasını gerektirmektedir.

Suç Mağduriyet Korkusu

Suç kadar önemli olan suç mağduriyet korkusu kavramı, bireyler arası etkileşim, iletişim ve sosyalleşmeyi engelleyici bir yönünün olmasından dolayı bireyin topluma yabancılaşma sorununu doğurabilme potansiyeli açısından araştırılması gereken bir alandır. Suç mağduriyet korkusunun suçtan kaynaklı bir korku olması onu da en az suç olgusu kadar önemli kılmakta ve her dönem ve toplumda görülen suçun devamlılığı bu durumu pekiştirmektedir. Suçtan sonra bireyler toplum içerisinde hem kendileri hem de yakınları için endişe duymakta ve suçtan dolayı mağdur olma kaygısı taşıyabilmektedir (Öztürk, Kocacık, 2016:1489). Suç mağduriyet korkusu kavramı incelenirken korkunun anlaşılması gerekmektedir. Korku kendi başına değerlendirildiğinde bireysel bir duygu halini belirtirken, suç mağduriyet korkusu daha çok toplumsal olması yönüyle değerlendirilmektedir. Bu kavram açıklanırken bireyin dışarıdan gelen tehdit karşısında yine bireyin verdiği tepkilerin ötesinde meydana gelen kaygı ve endişe durumunun açıklanması için kullanılmaktadır (Çolaklar, Solak, 2017: s.315). Suç korkusu ise; “aşırı korunma ve kaçınma davranışlarıyla sonuçlanan, kişinin kendine ya da malına yönelik zarar tehdidi içerdiği bilgisi - algısına dayalı, suç mağduru olma korkusudur” (Öztoprak, vd. 2017: s.1). Bazı çalışmalarda suç korkusu ve suç mağduriyet korkusu karıştırılsa da

suç korkusu, suç karşısında duyulan korkuyu, suç mağduriyet korkusu ise suçtan dolayı meydana gelebilecek her türlü zarardan korkma durumunu açıklamada kullanılmaktadır.

Korku, kendi başınayken evrensel insani bir durumdur ve tehlikelere karşı savunmaya geçme durumunu açıklamaktadır. Oysa suç korkusu, korkunun kaygı durumunu dahi aşması halidir. Korkunun bireysel değil de toplumsal yanı ölçülebilirlik konusunda araştırmalara konu olmaktadır. Kişilerin toplumdan bekledikleri güven durumunun karşılanmaması halinde geliştirdikleri duygusal tepkilerin neticesi suç mağduriyet korkusunu ifade etmektedir (Karasu, 2017: s.44). Öztürk ve Kocacık suç mağduriyet korkusunu aşağıdaki şekilde özetlemektedirler:

Bireyin suç veya suç ile ilişkilendirdiği sembollere karşı geliştirdiği duygusal tepki veya anksiyete duygusu' olarak tanımlanmaktadır. Bir başka bilindik tanım ise Warr tarafından yapılmıştır. O suç korkusunu, 'suça maruz kalma korkusunu tehlike beklentisinden kaynaklanan endişe/kaygı duygusu' şeklinde nitelendirmektedir. 'Korku; bir inanç, değerlendirme veya tutum değildir. Aksine korku bir duygudur. Bu durum göz önünde bulundurulduğunda suça maruz kalma korkusu, algılanan çevreye karşı geliştirdiğimiz duygusal reaksiyon olarak tanımlanmalıdır. (Öztürk, Kocacık, 2016: s.1491)

Suç mağduriyet korkusunda önemli olan toplumsal tepkilerdir. Bu durum toplumda büyük yankılar oluşturabilmekte ve toplumun çoğunluğunu etkileyebilmektedir (Solak, 2015: s.18). Suç mağduriyet korkusu bilişsel, duygusal ve davranışsal boyutları olan karmaşık bir kavramdır. Bu durum suç mağduriyet korkusunu açıklamayı ve tanımlamayı zorlaştırmaktadır. Bilişsel alanda risk algısı ve rasyonel düşünmenin sonucunu duygusal alan ise korku ile ilgili duygular ve bu duyguların sonuçlarını ifade etmektedir. Davranışsal alan suç mağduriyet korkusunun suça tepki olarak gösterilen fiziksel eylemlerini belirtmektedir (Öztürk, 2015: s.254). Suç mağduriyet korkusundaki bilişsel ve duygusal alanların bireysel olmasından dolayı araştırmalara konu olmazken davranışsal alan ise ölçülebilirlik bakımından araştırmalara konu olmaktadır.

Suç mağduriyet korkusu kavramının içeriğine bakıldığında suçtan dolayı bedensel, ruhsal, ekonomik ve sosyal açıdan zarar gören kişileri tanımlamaktadır. Suçtan zarar gören denildiğinde önemli bir noktada suçtan dolayı zarar gören kişinin suçluyu şikâyet etmesi ve mağduriyetinin kayıtlara geçmesini gerekli kılmaktadır (Polat, Gül, 2010: s.1292). Suçtan zarar gören mağdur tanımlanırken mağdurun içerisine alındığı kapsama dikkat etmek gerekir. Çünkü zarar gören mağdurun dar bir kapsamda ele alınması durumu söz konusu olabilmektedir. Zarar gören kişinin mağduriyetinin giderilebilmesi için kapsamın dar bir zarar gören olarak sınırlandırılmaması ve

sınırlandırmaların dikkatli yapılması önemli bir konudur (Katoğlu, 2012: s.662). Daha sorasın da ise mağdurun tespitinden sonraki aşama olan mağdura gereken önemin verilmesi koşuluyla mağduriyetinden dolayı gerekli rehabilitasyonun sağlanması gerekmektedir (Uslu, 2013: s.245). Mağduriyetin suç ve suç türüne göre değişiklik arz ettiğinin anlaşılmasından sonra mağduriyeti baz alarak mağdurun haklarının korunması gerektiği de anlaşılmaya başlanmıştır (Kafes, 2011: s.91). Mağdurun durumunun anlaşılmaya başlanması ve mağdur haklarına gereken önemin verilmesi mağdurun zararının giderilmesi için ve daha sonrasında korku duymasının önüne geçilmesi için önemli bir unsurdur.

Toplumun işlevlerinin başında güvenliğin sağlanması gelmektedir. Toplumun bu işlevinde yaşanan sorunlar bireylerin kendi güvenliklerini kendilerinin sağlamaya çalışması durumunu beraberinde getirmekle birlikte, toplumdaki kopmasına ve yabancılaşma durumuna zemin oluşturabilmektedir. Toplumdan soyutlanma durumu ve yabancılaşma beraberinde toplumsal çözümleri getirmektedir (Ömeroğlu, 2012: s.332). Toplumun bir arada tutan bağlardan birisi bireyin kendisini toplum içinde güvenli hissetmesi olduğu için toplum tarafından güvenliğin sağlanamaması ise ciddi bir sorundur. Bu sorunun giderilmesi devlet mekanizmasının güvenlik hizmetleriyle ilintili olup sağlanan güvenlik ile suç mağduriyet korkusuna paralellik göstermektedir.

Suç mağduriyet korkusu ile suç değerlendirildiğinde suç mağduriyet korkusunun etki alanı ve derinliği bakımından daha fazla hasar verdiği görülmektedir. Güven ve güven eksikliğinden oluşan güvensizlik bu durumun başlıca sebeplerinden biridir. Bu durum kolluk kuvvetlerince çözülebilecek bir durum olmasa da kolluk kuvvetlerinin sağladığı güvenlik tedbirlerinin değeri yadsınmaz.

Suç mağduriyet korkusu konusunda etkili faktörler demografik değişkenler ve daha önce mağduriyet yaşamış kişiler üzerinden şekillenmektedir. Araştırma bulgularına göre yaşlı bireylerin, mağduriyet deneyimi olan bireylerin, kadınların ve gelir seviyesi düşük bireylerin mağduriyet korkusu daha fazla olmaktadır (Karasu, 2017: s.46). Bunun yanında ırk, etnik yapı, ekonomik ve sosyal yapı gibi pek çok faktörün etkisi göz ardı edilemez (Çardak, 2012: s.28). Mağduriyet korkusu tüm bireyler tarafından duyulan bir korku olsa da bazı kişilerin mağduriyet korkuları dezavantajlarından ya da yaşam şartlarından dolayı daha fazla olabilmektedir.

Terör ve Terörizm

Terör kavramı kendi başına araştırma konusu olacak kadar derin bir problem olmakla birlikte suç mağduriyet korkusunu etkilemesi bakımından önemli bir unsurdur. Öncelikle kavramın tanımlamalarına yer vermek gerekirse;

Terör kavramı etimolojik olarak Latince “tereré” kelimesinden türetilmiştir. Kelime manası olarak ürkütme, korkutma, korkudan titretme, sindirme ve yıldırma gibi anlamlara gelmektedir¹. Terör kelimesinin Eski Türkçedeki karşılığı “tedhiş”tir. Bu ise Arapça “dehşet” sözcüğünden ileri gelmektedir. 1936 ila 1981 yılları arasında tam 109 farklı terör tanımı yapılmıştır. Bu çerçevede bazı terör tanımlarına bakılacak olursa; bir tanıma göre “terör kısaca, kuralsız ve örgütlü bir şekilde siyasal amaca ulaşabilmek için yapılan şiddet eylemleridir”. Başka bir tanım terörü, “politik amaçlı bir şiddet hareketi” olarak ortaya koymaktadır. Bir diğer tanıma göre de terör “örgütlü ve kuralsız şiddet hareketi” olarak nitelendirilmektedir. Uluslararası Sosyal ve Davranış Bilimleri Ansiklopedisi’nde ise terör, “her türlü ideolojiye hizmet eden, devletler tarafından desteklenebilen, siyasal amaçlı şiddet tehdidi veya şiddet kullanımı” şeklinde tanımlanmıştır. (Arıkoğlu Ündücü, 2011:2)

Terörün barındırdığı olumsuz tamından dolayı kavramın kendisi dahi korku oluşturmakta ve toplumsal etkiler göstermektedir. Kavramsal olarak net bir tanımı olmasa da yıkıcı ve hasar veren bir yapıyı açıklamaktadır. Terör denilince yıkıcı eylemler anlaşılırken terörizm bunun belli bir amaç doğrultusunda kullanıldığı ve devamlılığı olan eylemleri kapsamaktadır. Terör bazen kontrol dışı eylemler olabilmekteyken terörizm irade ve belli bir siyasi amaç doğrultusunda gerçekleşmektedir (Arıkoğlu Ündücü, 2011: s.2). Terör dünya üzerinde farklı coğrafyalarda farklı koşul, hedefler ve amaçlar doğrultusunda gerçekleşmektedir. Terörden dolayı mağdur olma ve korku duyma da farklılık arz etmektedir. Terör mekânsal çevreden etkilenmekte ve fiziki koşulları da etkilemektedir. Bu durumun en kötü taraflarından birisi de ne zaman ve nerede gerçekleşeceğinin bilinmemesi ve bunun sonucunda algılanmış savunmasızlık yaşanmasıdır. Algılanmış savunmasızlık fiziki çevre ve çevre koşullarından etkilenmekte ve suç mağduriyet korkusunu direkt etkilemektedir (Irmak, Kahya, 2014: s.316). Terör ile ortaya çıkan sorunlar o anla ve eylemlere maruz kalan kişilerle sınırlı kalmayıp etki süresi ve etkilediği kişiler olayın büyüklüğüne bağlı olarak daha derin etkiler oluşturabilmektedir (Türk, Hamzaoğlu, 2019: s.186).

Terör saldırılarında en etkili eylemlerin başında intihar saldırıları gelmektedir. Bu eylemler bomba patlatılması ve azami zarar verme durumunu gözeterek

gerçekleştirilmektedir. Eylemlerin en çok etkili noktası intihardır. İntiharın tanımı için öncelikle Durkheim' e yer vermek gerekir: "İntihar; 'nasıl bir sonuç vereceği bilinen, kurbanın kendisi tarafından gerçekleştirilen, olumlu ya da olumsuz bir edimin dolaysız ya da dolaylı sonucu olan her ölü edimine intihar denir. İntihar girişimi de böyle tanımlanan, fakat ölüm sonucu vermeyen edimdir.'" (Durkheim, 2013: s.5)

Bu tanım genel intihar tanımını karşılamakta olup intihar saldırılarında Durkheim'in kategorize ettiği intihar türlerinden özgeci intihar türü terörden kaynaklı intihar türünü açıklamaktadır. Bu intihar türünde kişi yaşamından daha değerli bir amaç uğruna hayatına isteyerek son vermektedir (Durkheim, 2013: s.5-30). İntihar saldırıları adaletsizlik karşıtı eylemler olarak değerlendirilip öfke duyulan kişi veya kişilerden intikam alınması amacı güdülen eylemler olarak da bakılmaktadır (Açıkgöz, 2016: s.327). Bununla birlikte eylemi gerçekleştiren kişi veya kişiler haklı olduklarını düşündükleri payda üzerinden ilerleseler de bu haklı oldukları anlamına gelmemektedir (Açıkgöz, 2013: s.305). Hiçbir intihar saldırısı hangi amaçla yapılıyor olursa olsun haklılık paydasına sahip değildir. Çünkü masum insanların ölümüyle sonuçlanan hiçbir eylem haklı bulunamaz. Eylemi gerçekleştirenlerin can kaybının fazla olmasını hedeflemeleri bu eylemlerin ciddi bir boyutta olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte intihar saldırısı ile gerçekleştirilen terör eylemlerinin amacı sadece eylemin gerçekleştiği mahalle sınırlı kalmamakta, toplumun geri kalanında korku uyandırmakta ve bunu önceden hedef olarak belirlemeleridir

Terör saldırılarını sadece intihar eylemleri olarak ele almakla birlikte en etkili eylemlerden birisinin intihar olduğunu da belirtmek gerekir. Bu eylemler planlanırken haklı olduklarını düşündükleri bir durumu duyurma isteği olsa dahi eylemler konuyla ilgisi olmayan halkı etkilemektedir. Terörün hedefine ulaşmak için kullandığı araçlar mevcuttur. Terör, eylemler yapılmasının yanı sıra bu durumun bir kaos ortamı oluşturması sağlanmaktadır. Kullanılan araçların başında medya gelmektedir. Medya araçlarının, eylemin izlerini halka yansıtması terörün maksimum zarar politikasına hizmet etmektedir. Terörizm kendini duyurmak ve yaptıklarının etkisini geniş kitlelere yansıtmak için medyayı kullanmakta, medyada haber bulma gereksinimini karşılamak için bu haberleri sunmaktadır (Kazan, 2012: s.110). Terör eylemleri internet düzleminde de gerekli yankıların sağlanması amacıyla kullanılmaktadır. İnternette yayınlanan haberler terörün korku oluşturma ve sindirme amacına hizmet etmektedir. Bu durum aynı zamanda mevcut bölgelerdeki halka korku unsuruyla yönetim sağlama amacı taşımaktadır (Şenol vd. 2016: s.287). Terör, ister medya ve haber verme araçları olsun

ister internet üzerinden denetimi sağlanmayan araçlar olsun kendisini ve yaptıklarını duyurmak ve korku oluşturmak için bu araçları kullanmaktadır.

Suç Mağduriyet Korkusuna Teorik Yaklaşımlar

Mağduriyet teorileri mağduriyetin kaynağından hareketle gruplamalar yapılarak açıklanmaktadır. Suç mağduriyet korkusunu dört model olarak özetleyen çalışmalar bulunmaktadır (Öztürk, Kocacık, 2016: s.1491). Mağduriyet teorilerinin sebeplerinden kaynaklı sınıflandırmalar yedi suç mağduriyet teorisine dayandırılmaktadır. Suç mağduriyet teorileri literatürde mağduriyet deneyiminden, savunmasızlık hissinden, yaşanan mekânın fiziki koşullarından, sosyal çevre sorunlarından, toplumsal dayanışma ve çözümlerden kaynaklanabilmektedir. Sadece kaynaklarına bakarak bile suç mağduriyetinin ciddi sonuçlar doğurabileceğini söyleyebilmek mümkündür.

Mağduriyet Modeli

Suç mağduriyet teorisi, mağduriyetin suç korkusu üzerindeki etkilerinin anlaşılması ve gereken önemin verilmesi gerektiğini savunmakta ve doğrudan mağduriyet deneyimi ya da dolaylı mağduriyet deneyimlerinden kaynaklı suç korkusuna dayanmaktadır. Bu teoriye göre daha önce mağduriyet yaşamış bireyin yaşamış olduğu mağduriyetin etkisiyle orantılı bir korku geliştirdiklerini ve bu bireylerin toplumun geri kalan diğer bireylerden daha fazla korku yaşayacaklarını öngörmektedir. Benzer şekilde yakınlarında mağdur olmuş kişiler bulunan bireylerinde benzer bir korku duyacaklarını ileri sürmektedir. Dolaylı mağduriyette özellikle kendisini suça maruz kalma konusunda savunmasız gören kişilerin daha fazla korku duyacaklarını savunmaktadır (Karakuş, 2013: 3,4). Doğrudan mağduriyet bizzat yaşanmış mağduriyeti ifade ederken dolaylı mağduriyet ise çevresindeki herhangi birinin yaşamış olduğu mağduriyetin aktarılmasından sonra oluşan suç mağduriyet korkusunu ifade etmektedir (Yücel, 2009: s.285). Daha önce terör eylemlerinden doğrudan ya da dolaylı mağduriyet yaşamış kişilerin hikâyeleri suç mağduriyet korkusunu etkilemektedir. Mağduriyet yaklaşımı suçun tekrar edebilme durumundan hareketle suç mağduriyet korkusunun yaşandığını savunmaktadır. Mağduriyet modelinde kişi sadece kendisinin değil sevdiği kişilerin de suça maruz kalabilmelerinden korkmaktadır (Ünal, Reşitoğlu 2017: s.157). Mağduriyet yaşamış kişilerin, suç mağduriyet korkusu yaşamaları, yaşam kalitelerini düşürmekte ve

bütün hayatları boyunca hissedilebilir bir etkiye sahip olabilmektedir. Mağduriyet modeli dolaylı etkilerinden dolayı geniş bir alana yayılmaktadır.

Mağduriyet modellerinden olan Dolaylı Mağduriyet yaklaşımı Skogan ve Maxfi eld'in tarafından geliştirilmiştir. Teoriye göre, suç mağduriyet korkusu için doğrudan mağduriyet yaşamış olmak gerekmemektedir. Başkalarının yaşadığı mağduriyet olayları da suç mağduriyet korkusu oluşturabilmektedir. Bu teorinin ortaya çıkmasını sağlayan çalışmalardan üç unsur oluşmuştur. İlki suç mağduriyet korkusu ile mağduriyet arasında ters orantı bulunduğunu saptamıştır. Bunun sebebi suç mağduriyetinin, başkalarından duyulan mağduriyet durumundan daha çok etkilenmesidir. İkincisi toplumsal bağların suçun toplumsal etkileşim sonucunda suç mağduriyet korkusunu arttırmasıdır. Sonuncusu da demografik değişkenlerden kaynaklı ilişkilerin suç mağduriyet korkusunun risk değerlerini yansıtmasıdır (Usta Baki, 2015: s.66). Bunlara göre bireylerin başkalarından duyduğu mağduriyet deneyimlerinden dolayı daha çok korku duyduğu anlaşılmaktadır.

Rutin Aktiviteler Teorisi

Rutin aktiviteler teorisine göre, suç mağduriyet korkusu; kişileri gündelik yaşamlarında ve çevresel etkiler sonucunda suç işlenmesi için uygun fırsatların olduğu durumlarda korku duymaları sonucunda gelişmektedir. Kısaca teori gündelik yaşamlarda meydana gelmiş değişimlerin suç davranışını oluşturacağını ve bunun etkilerini açıklamaktadır. Rutin eylem teorisi de, suçu üç temel faktör doğrultusunda açıklamaktadır; birincisi motive olmuş suçlu, ikincisi uygun hedef ya da hedeflerin varlığı, üçüncüsü ise suçtan korunmak için yeterli gerekli korunma alınmamış olmasıdır. Cohen ve Felson bu üç faktörün birlikteliğinin suç için kaçınılmaz olduğunu belirtmektedir. Onlara göre suç sayılan davranışlar için toplum içerisindeki meşru fırsatların ve bireylerin özgürlüğünün bir sonucu olarak meydana gelmesi söz konusudur. Bu duruma göre günlük yaşamda alınacak bazı önlemler ve yapılacak bazı düzenlemeler suçun önlenmesinde etkili olacaktır. Başka bir faktör olarak da potansiyel mağdur kavramına bakılmış ve mağdurların kendilerini kolay hedef olmakta çıkarmaları gerektiği ifade edilmiştir (Kızmaz, 2005:170). Burada önemli olan mağdurların suçun işlenmesindeki etkisi ve bu etkiden dolayı korku duymasındadır.

Rutin aktiviteler teorisinin geliştiricileri olan Cohen ve Felson, yaptıkları bir araştırmada artan suç oranlarının insanların günlük yaşamından ve evden uzak olma

durumlarına eş olarak arttığını ileri sürmüşlerdir. Teori kapsamında motive suçlu, uygun hedef ve hedefin korunamaması koşullarının suçu doğurduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bu sonuca göre toplum içerisindeki bireyler potansiyel suçlu konumundadırlar ve diğer iki koşulda sağlandığında suçluya dönüşürler (Doğan, Sevinç, 2011: s.33). Potansiyel suçluların varlığı potansiyel mağduriyeti beraberinde getirmekte ve suç mağduriyet korkusunu etkilemektedir.

Rutin aktiviteler teorisi suçun sebebinin açıklarken suç mağduriyet korkusuna zemin hazırlayan koşulları da açıklamış bulunmaktadır. Teoride hedefin korunamaması durumu güvenlik güçlerinin yeterliliğinin sorgulanmasına neden olmaktadır. Yeterince korunmadığını düşünen kişiler bu durumda devleti ve toplumsal sistemi suçlamakta ve güven duygusunu yitirebilmektedirler (Utma, 2015: s.503). Suç için uygun koşulların varlığında kişiler kaçınma davranışı sergileyebilmekte ve tedbir amaçlı günlük yaşamında kısıtlayıcı önlemler alabilmektedirler. Alınan önlemler her ne kadar suçtan korunma ve kaçınma için olsa da kişilerin yaşamını kısıtlamakta ve hayat kalitesini düşürmektedir (Erdem, 2015: s.258). Kendisini koruyamama ve hedefin korunamaması, uygun fırsatlar gibi değişkenler kişilerin rutin aktivitelerinde varsa bu durum kişilerin suç mağduriyet korkusu geliştirmelerine ve bu korkuda artış yaşanmasına sebebiyet verebilmektedir.

Savunmasızlık(İncinebilirlik/ Hassasiyet) Teorisi

Savunmasızlık teorisi, hissedilen savunmasızlık durumunun suç mağduriyet korkusunu tetiklediğini ve artırdığını savunmaktadır. Teoriye göre kendilerini savunmasız ya da incinebilir hissedilen kişilerin mağduriyetlerini normal kişiler gibi atlatamayacaklarını düşünmelerinden dolayı mağduriyet korkusu yaşadıkları görülmektedir. İncinebilirliği olan kişilerin, kendileri ve başkaları tarafından suç karşısında savunmasız oldukları düşünülmektedir. Bu yüzden mağduriyetten en çok etkilenen potansiyel olanlar olarak kabul edilmektedirler (Kul, 2009: s.35). Teori, kapsamında yapılan çalışmaların sonucuna göre ırksal ya da etnik azınlıktaki kişiler, yoksullar, eğitim seviyesi düşük bireyler, statüsü düşük kişiler bu grupların dışında kalan kişilere oranla daha çok mağduriyet korkusu yaşadıklarını ortaya koymuştur. Avantaj sahibi grupların dezavantajlı grupları tehdit olarak görmesi ve varlıklarını ret etmesi de bu durumu artırmaktadır (Çolaklar, Solak, 2017: s.318). Dezavantajlı durumda olmak suç mağduriyet korkusunu artıran bir unsurdur.

Savunmasızlık, durumu en genel haliyle hesaplanmamış bir durumda meydana gelen olaylara maruz kalanların olayla baş edememesi ve bu durumu zorlaştıran unsurların olduğu durumları ifade için kullanılan bir teoridir. Cereyan eden olayın risk değeri, bilinmezlik hali, suç olayıyla başa çıkmayı güçleştirmesi ve kendini savunamama durumunu ifade etmektedir. Teorinin öznel ve nesnel göstergeleri bulunmaktadır. Öznel göstergeler birey ve onun yaşamıyla ilgili olan yaşam şartları, toplumsal bağlar, refah durumu ve iş hayatı gibi değişkenlere bağlı iken nesnel göstergeler ise bireyin ekonomik, sosyal durumunu ve toplumsal koşulların üstesinden gelmesi, baş edebilmesi ve korunabilmesi gibi değişkenleri ifade etmektedir (Yıldırım, 2012: s.23).

Savunmasızlık teorisinin demografik değişkenleri de etkileme durumu vardır. Savunmasızlık burada iki yönlü olmaktadır. Biri savunmasız olduğunu düşünenler diğeryise savunmasız oldukları düşünülenlerdir. Önemli olan herkes tarafından savunmasız oldukları konusunda hemfikir olunan kişilerin savunmasızlığıdır. Yaşlıların, çocukların, kadınların ve dezavantajlı grupların savunmasız oldukları konusunda hemen hemen herkes hemfikirdir.

Toplumsal Düzensizlik Modeli

Toplumsal düzensizlik modeli, yaşanan fiziki ve sosyal çevrede oluşmuş bozuklukların suç mağduriyet korkusuna neden olabileceği gibi var olan korkunun da artmasına neden olabilmektedir. Teoriye göre içerisinde yaşanan mekânların sosyal ve fiziki koşullarındaki bozulmaların ve düzensizliklerin endişe ve korku oluşturduğu savunulmaktadır. Düzensizlik teorisi iki yönlüdür. Birincisi fiziki çevreden kaynaklı bozulmalar ve bakımsızlıklardan kaynaklı iken ikincisi, sosyal çevrenin bozulması, toplumsal ilişkilerdeki kopmalar ve çözümlerden kaynaklanmaktadır.

Toplumsal çözüme teorisi diğer adıyla sosyal organizasyonsuzluk teorisi fiziki ve sosyal çözümlerin kent ortamında kır ortamına oranla daha fazla olduğunu savunmakta, bu yüzden bozulmaları kentsel yapılarla ilişki içerisinde görmektedir. Teorinin kent ile ilgili görüşleri araştırmaların yürütüldüğü mekânlardan kaynaklanmaktadır. Araştırmacılar kentsel mekânların suç ve sapma için gerekli koşulları sağlayan laboratuvarlar olduğunu düşünmektedirler (Kızmaz, 2005: s.151). Kentlerin ve araştırmaya konu olan mekânların suç unsurlarını çokça bulundurmaları bu alanların suç yuvaları olarak algılanmasına sebebiyet vermektedir.

Toplumsal düzensizlik modelinin risk değerlerini ortaya koyan Ferraro'ya göre; bireyler suçla ilişkili risk tahminleri oluşturmak için çevreden aldıkları bilgileri kullanmaktadır. Kişilerin etrafında gördükleri düzensizlik ile suçu bağdaştırmaları korku unsurunu tetiklemekte ve suç mağduriyet korkusunu artırmaktadır. Düzensizlik teorisinin Türkiye'de yapılan çalışmaları da teoriyi destekler nitelikte sonuçlar ortaya koymuştur (Karakuş, 2013: s.4). Buna göre suç ve suç korkusunu oluşturan ve arttıran etmenler arasında sosyal ve fiziki çevre de önemli bir yere sahiptir.

Fiziki çevrede oluşan aydınlanma eksikliği, yapılardaki yıkıntılar, park ve halkın kullanımına açık devlet alanlarındaki mevcut aksaklıklar suç için ortam hazırlamakta ve kişilerin bu alanlardan uzaklaşmasına ve bu alanlarla ilgili korku oluşturmalarına neden olabilmektedir. Sosyal çevrede ise toplumsal bağlarda oluşan çözümler neticesinde o bağların sağladığı güven ve kontrolün sağlanmasını engelleyerek suç mağduriyet korkusu ve geri çekilme durumlarını devreye koyabilmektedir (Aytaç vd. 2015: s.265). Belirli bölge ve mekânların isminin bile suç ile ilişkilendirilmesine ve korku unsurunu tetiklemesine yetmesi bu teoriye örnek niteliğindedir. Mekânda meydana gelen bozulmaların düzeltilmemesi ve önlemler alınmaması o bölgelerdeki kontrol ve denetimlerin sağlanmaması oradaki güven ortamını da etkilemektedir.

Kırık Camlar Teorisi

Kırık cam teorisi yirminci yüzyılın sonlarına doğru Wilson ve Kelling tarafından geliştirilmiş suç mağduriyet korkusunun nedenlerine açıklık getiren teorilerdendir. Teoriye göre güvenlik sorununun yeniden gündeme alınması ve öneminin anlaşılması gerekli bir durumdur. Teori suç ve düzensizlik arasındaki ilişkiye eğilmiş olup aralarında olumlu bir korelasyon oluştuğunu savunmaktadır. Suçun düzensizlik ortamında üretildiği ve bu ortamdan beslendiği vurgusu vardır. Teori kırık camlardan hareketle suçun unsurlarından olan mekânsal düzensizliklerin, eksikliklerin suça ortam oluşturmalarından hareketle açıklamalar yapmaktadır. Teori kırık camların olduğu ve terk edilmiş yapıların olduğu yerlerde kontrolün sağlanmadığının ve ihmal edilmişlik hissini hâkim olduğunun anlaşılması ile suç işleme potansiyeli olan suçluların bu alanlara konuşlandığını savunmaktadır. Bu durumu bilen kişilerin bu mekânlardan uzak durmaya özen göstermeleri neticesinde artık o mekânların suç mağduriyet korkusu için en ideal alanları oluşturduğu belirtilmektedir (Doğan, Sevinç, 2011: s.30).

Teoriyi açıklamak için yapılmış araştırmaların birin de Kaliforniya'nın iki ayrı semtine park edilmiş iki araç üzerinden deneyler yapılarak sonuçları gözlemlenmiş ve kuram oluşturulmuştur. Birinci arabanın bırakıldığı yerde aracın bazı parçaları eksik şekilde park edilmiş ve kısa bir süre sonra insanların bu aracın diğer değerli parçalarını da söktüğü görülmüştür. Arabanın değerli parçalarını çalan ya da arabaya zarar veren kişilerin aile üyeleriyle birlikte bu eylemleri yaptığı ve kısa bir süre içerisinde aracın bütün parçalarının alındığı gözlemlenmiştir. İlginç yönlerinden biride bu eylemleri yapan kişilerin iyi giyimli beyazlardan oluşmasıdır. Diğer araç ise herhangi bir eksikliği olmadan park edilmiş ve çok uzun süre bırakılmış ama araca herhangi bir hasar verilmemiştir. Bunun üzerine deneyi gerçekleştirenlerce arabanın camı parçalanmıştır. Araştırma sonucunda ikinci araç da birinci araç gibi tahrip edilmiştir. Yine tahrip edenlerin çoğunun iyi giyimli beyazlardan oluştuğu gözlemlenmiştir. Wilson ve Kelling gerçekleştirdiği deneyin neticesinde, bakımsız ve sahihsizlik hissi uyandıran mallara zarar vermenin eğlence unsuru olarak görüldüğü sonucuna varmışlardır. Fiziki çevredeki mevcut eksiklikler, bozukluklar suç için uygun koşullar oluşturmaktadır (Doğan, Sevinç, 2011: s.30,31). Kentlerde mevcut aydınlatma ve çevresel bakımların eksik olması buralarda güvenlik önlemlerinin alınmaması hem suçu hem de suç mağduriyet korkusunu tetiklemektedir.

Bir başka araştırmaya göre de; araştırmaya katılan katılımcıların mekânsal koşullardan dolayı suça maruz kalmaktan korktukları sonucuna ulaşmıştır. Mekânlardan kaynaklı risk algısının değerlendirilmesi sonucunda çevrenin güvensizlik ve suç potansiyeli barındırması durumunda mağduriyet korkusunun artmasına olanak verdiği tespit edilmiştir (Erkan Çolpan 2018: s.326). Suçun mekânla ve mekânın özellikleriyle ilişki içerisinde olduğu ve suç artışının da bu unsurdan etkilendiği görülmektedir.

Sosyal Kontrol Modeli

Toplumsal kontrol teorisi, düzensizlik teorisinden hareket etmekle birlikte daha çok sosyal çözümler üzerinden suçu ve suç mağduriyet korkusunun nedenlerini açıklamaktadır. Toplumsal bağlarda meydana gelen kopmalar suça karşı duyarsızlık gelişmesine neden olmaktadır. Toplumda mevcut toplumsal yardımlaşmaların, dayanışmaların ve güven ortamını sağlayan enformel kontrolün olduğu, bununla birlikte formel kontrollerin sağlanması görevinin de kolluk kuvvetlerince sağlandığı ve kamu kurum ve kuruluşlarının güvenlik ortamını sağlamak için üzerlerine düşen görevleri

yaptığı ortamlarda memnuniyetin yüksek olduğu, güvensizliğin olmadığı ve suç mağduriyet korkusunun da düşük seyirlerde olduğu savunulmaktadır (Karakuş, 2013: s.5). Buna göre güvenliğin sağlanmadığı, sosyal kontrollerin az ve eksik olduğu yer ve durumlarda da suç mağduriyet korkusunun artış göstereceğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Bireyin toplumsal ilişkileri ve bu ilişkilerde uyumlu olması ya da olmaması kişinin suç ile etkileşimini belirleyebilmektedir. Teori fonksiyonalist bakış açısından beslenmekte ve toplumsal uyum ekseninde kişilerin suç korkusuna ve güvensizlik hissine çözümler üretmektedir. Teori, bireyin toplumla olan uyum ve toplumsal kurumlarla kurduğu ilişkilere göre suç olgusuna açıklık getirmeye çalışmaktadır (Kızmaz, 2005: s.165). Toplumsal kontrol teorisinde; bireylerin kendi aralarındaki bağları, bireyin toplumla olan bağları ve bu bağların işleyişi önem kazanmaktadır. Bireyin toplumsal normlara bağlılığı ve geleneksel kurumların devamlılığı ve bu kurumlarla olan ilişkileri suç mağduriyet konusunda kalkan görevi görmektedir. Bu kalkanlar zarar gördüğünde ise bu suç mağduriyet korkusunun artmasına neden olmaktadır. Birey toplumsal uyum mekanizmalarının görevlerini yerine getirdiğini düşündüğünde kendisini güvende hissedecek ve suç mağduriyet korkusunda azalmalar görülebilecektir.

Sosyal Problem Perspektifi (Medyanın Etkisi Modeli)

Toplumsal problem perspektifi, suç mağduriyet korkusunda etkili olan nedenlerin topluma yansıyan olayların, toplum tarafından değerlendirme şekline kaynaklandığı vurgusu yapılmaktadır. Teorinin suçun türüne bakış açısı, değerlendirme şekli ve yorumlama unsurları üzerinden suçun etkilerinin anlaşılmasına çalışmasını konu etmektedir. Suçun işlenme durumundan farklı olarak suçun algılanma şekli daha çok önem arz etmektedir. Teorinin bugünkü en iyi yansıtıcısı medyadır. Gelişen dünyada hızla gelişmeye devam eden teknolojik ürünlerin en yaygın izleri medyada görülmektedir (Karasu, 2017: s.51). Medya, sahip olduğu geniş ağ sayesinde suçun yayılmasına ve etkilerinin devamlılığına ve çok fazla kişiyi etkileme gücüne sahiptir. Bu güç onu toplumsal problem perspektifinde önemli bir yere yerleştirmektedir.

Medya, araçları haber yaparken suç ve suç unsurlarının sayısal verilerinin artışını sunmakta ve haberin sunulmuş şekli ile de dikkatleri üzerine çekmektedir. Günlük hayatın içerisinde suçun şeklinin ve artış miktarının korkutucu boyutlara ulaşması bireylerin korkmalarına ve kendilerince tedbirler almalarına ama yine de kendilerini güvende

hissetmemelerine neden olmaktadır. Birey haberlerle elde ettiği bilgilerden hareketle risk faktörlerini kendi açısından analiz etmekte ve eğer bu risk faktörleri kendisinde de mevcutsa ciddi boyutlara varabilen suç mağduriyet korkusu geliştirebilmektedir. Medyanın bireyde oluşturduğu korkunun en genel örneği bireyin sürekli güvende olup olmadığını kontrol etmeye çalışmasıdır. Bundan sonraki yaşamında birey ıssız yerlerden daha çok korkmakta şüpheli gördüğü durum ve kişilerde kaçınma davranışlarını hayatının her alanına yerleştirmektedir. Bireyde suç korkusu arttıktan sonra kendisini savunmasız, güçsüz ve suç karşısında korumasız hissetmektedir (Solak, 2015: s.30). Mevcut güvensizlik ve savunmasızlık durumları suç mağduriyet korkusunu beslemekte ve artırmaktadır.

Medya üzerinden verilen haberlerin seçilerek ve yeniden düzenlenmesi sonucunda halka sunulması sık karşılaşılan bir durumdur. Suçla ilgili bir durum veya olay aktarılırken en çarpıcı özelliklerinin aktarılması suç mağduriyet kokusunu tetiklemektedir (Özaşçılar, Ziyalar, 2009:8). Güvenlik ihtiyacı birey için önemli bir unsurken medyadaki sunumlar bu ihtiyacın karşılanmadığını vurgulayarak bireylerin korku duymasına neden olabilmektedir. Medya olayları halka aktarırken haber değerinin ve izlenme oranının artması için haberlerin dramatik olmasını sağlamakta ve derin etkiler bırakmasına neden olmaktadır. Bu etkilerden birisi de haber değeri olan olayların etnik temelden verilmesi halidir. Bu durum toplumda ayrışmalara neden olmaktadır (İmamoğlu, vd. 2015: s.275).Medya, toplumsal problem perspektifini kullanma şekli olarak, halkı suç ve suç mağduriyetinden haberdar olma noktasında ve halkın bilgi edinmesi üzerinde etkileri ciddi boyutlara ulaşabilen iletişim araçlarını elinde bulundurmaktadır. Hal böyle olunca medya kuruluşları; söylemleri, haberleri yansıtma şekilleri ve kullandıkları yöntemlerle suç mağduriyet korkusunun artmasına hizmet eden bir unsur haline gelebilmektedir.

Bulgular

Suç mağduriyet korkusu konusunda yapılan yüksek lisans tezinin² mülakat yöntemiyle ulaşılan verileri üzerinden suç mağduriyet konusuna bakıldığında; 50 kişi ile gerçekleştirilmiş olan bu yarı yapılandırılmış mülakatlardan elde edilmiş sonuçların, suç mağduriyet korkusu konusundaki teorileri destekler nitelikte olduğu görülmüştür. Bu

² Yavuz, Yıldız (2019) "Suç Mağduru Olma Korkusuna Sosyolojik Bir Bakış (Ankara İli Örneği)" Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

çalışma Ankara ilinde yapılmış, katılımcıların kadın ve erkek, farklı yaş grubu, farklı eğitim düzeyi ve farklı mesleklerden seçilmiştir.

Katılımcıların cevaplarından doğrudan mağduriyet deneyimlerinin ölçülmesine ilişkin alınan cevaplar ile 20 kişinin daha önce suça maruz kaldığı ve bunlardan 16'sında suç mağduriyetine ilişkin korku oluşturduğu sonucuna varılmıştır. Geriye kalan katılımcılar ise suça maruz kalmadıkları için doğrudan mağduriyetten ne derece etkilendikleri tespit edilememiştir. Yine de “Eğer daha önce bir mağduriyet yaşamış olsalardı bu durum mağduriyet korkusu oluşturur muydu?” sorusuna büyük çoğunluk olumlu cevap vermiştir. Verilen cevaplardan korkuyu en net açıklayan cevapta mağduriyet yaşamış kişinin o esnada çalan bir şarkıyı başka bir mekânda duyunca panik ve korku yaşamasına ve aynı olayı tekrar yaşayacağından duyduğu endişe halini belirtmiş olmasıdır. Elde edilen veriler doğrudan mağduriyet yaşamış kişilerin daha çok mağduriyet korkusu yaşadığını ortaya koymaktadır. Katılımcılardan alınan cevaplar doğrultusunda dolaylı mağduriyet deneyiminin mağduriyet korkusuna etkisine bakıldığında 39 kişinin dolaylı mağduriyet hikâyesi olduğu ve bunların 32'sinin de bu mağduriyet durumlarından dolayı korku duydukları sonucuna ulaşılmıştır. Yakın çevrelerinde mağduriyet deneyimi olan kişilerin suç mağduriyet korkusu oluşturduğu sonucuna varılmıştır.

Toplumsal problem perspektifiyle ilgili yapılan çalışmada; medya ve iletişim araçlarının haber sağlama tarafının sorgulanıp sorgulanmadığı ve doğruluğuna güvenilip güvenilmediği ve bu haberlerin halk üzerindeki etkisi anlaşılmaya çalışılmıştır. Ulaşılan sonuçlardan birisi haber edinme kaynaklarına güvenin yitirildiği bu yüzden haberlerin sorgulansa dahi doğruluk payının düşük olduğu yönündedir. Bazı haber edinme araçları diğerlerinden daha güvenilir bulunsa da haberin doğruluğunu kontrol edebilme durumun güç olmasından dolayı genel olarak güvensizlik verdiği düşüncesi mevcuttur. Özellikle birincil durumlarda yaşanılmış ya da tanık olunmuş bir haberin doğruluktan uzak bir yöntemle sunulmasına tanık olmuş kişilerce medyaya güven duyulmaması kaçınılmaz sonuçlardan olmuştur. Medya üzerinden sunulan haberlerin çarpıcılık unsuru için dramatize edilip yeniden oluşturulmasının hem doğruluktan uzaklaşmasına hem halkın güveninin sarsılmasına hem de suç mağduriyet unsurunun tetiklemesini ve bunla birlikte halkın mağduriyet korkusu yaşamasına neden olduğu anlaşılmıştır.

Katılımcıların savunmasızlık ya da incinebilirlik teorisiyle ilgili soruya verdiği cevaplardan savunmasızlık denilince kadınlar, yaşlılar ve çocuklar başta olmak üzere

dezavantajlı grupların daha çok savunmasız oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Kendini koruma gücünden ve bilincinden yoksun insanların savunmasız oldukları katılımcıların büyük çoğunluğu tarafından belirtilmiştir. Kentin, kır yaşamına oranla insanları daha çok savunmasız hissettirdiği verilen cevaplar arasındadır. Yoksul ya da eğitimsiz insanların daha çok savunmasızlık yaşadıkları da anlaşılmıştır. Bununla birlikte artık günümüzde terör eylemi gibi durumlarda herkesin savunmasız olduğu ve incinebilirlik kazandığı sonucuna da ulaşılmıştır. Çünkü eylemlerin yeri zamanı ve kimleri etkileyeceği bilinmemektedir.

Kişilerin gündelik yaşamlarından ve yaşam tarzlarından dolayı mağduriyet yaşama durumu çok belirgin sonuçlar saptanamasa bile bireylerin yaşam şeklini etkileme durumundan dolayı önemini korumaya devam etmektedir. Terör eylemleri için bakıldığında rutin aktivitelerin eylemlerin gerçekleştiği tarihlerde daha fazla etki alanı varken olaylar durulmaya başlandığında etkisi azalmaktadır. Fakat yine de rutin aktivitelerinden dolayı mağduriyet yaşamış kişilerin daha sonraki dönemlerde rutin aktivitelerinde bazı kısıtlamalar ve tedbirler almaya yöneldiği görülmüştür.

Kırık camlar teorisi için sorulan sorulardan alınan cevaplar ile teoriyi destekler nitelikte korkular geliştirildiğini ortaya koymuş ve bunları önlemeye yönelik tedbirler geliştirildiği görülmüştür. Mekânsal düzlemde aydınlanmanın, güvenliğin yetersiz olmasının, bakımsız ve terk edilmişlik hissi oluşturmasının, tahrip edilmiş yerlerin olmasının o mekânlardan uzak durulmasında ve o mekânların korku unsuru barındırdığının düşünülmesinde etkili olduğu anlaşılmıştır. Bununla birlikte bazı mahallelerin; (Örneğin, Ankara da Çiçin mahallesi gibi) artık suçluların konuşlandığı alanlar olarak anıldığı ve o mahallelerin adının dahi korku unsurunun duyulması için yeterli olabileceği de görülmüştür. Kişiler bu tür alanlardan uzak durarak kendilerini korumaya çalışmakta ve bu alanlardan korktuklarını ifade etmektedirler.

Toplumsal düzensizlik kuramının katılımcılar üzerindeki etkisine bakıldığında katılımcıların toplumsal deformasyonların ister fiziki ister sosyal olsun korku unsuruna neden olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Fiziki faktörlerden kaynaklı düzensizliklerin o alanlarda ciddi etkilere sahip olduğu ve bireylerde kötü izlenimler oluşturduğu görülmüştür. Sosyal deformeler konusunda ise toplumsal güvensizlik, sosyalizasyondan kopmalar ve bireylerin toplumsal bağlarında zayıflamalara neden olduğu saptanmıştır. Düzensizlikle ilişkilendirilen nüfus yoğunluğu çözümlerin sebepleri arasında

gösterilmiştir. Toplumu bir arada tutan bağların zayıflaması ya da kopması toplumda suç mağduriyet korkusuna sebebiyet veren bir unsur olduğu görülmektedir.

Toplumun kendini onarmasını sağlayan önemli etmenlerden birisi de toplumsal kontrol mekanizmalarıdır. Bu kontrol mekanizmalarının işlevini yerine getirmemesi beraberinde çözümler, bozulmalar ve yıkılmalar getirmektedir. Katılımcılara sorulan kontrol mekanizmalarının işlevinin aksaması ya da çalışmamasının kişi üzerinde olumsuz etkisinin yanında korku duyulmasına da neden olduğu anlaşılmıştır. Toplumu bir arada tutan sosyal yardımlaşma ve dayanışma gibi kolektif ruhu oluşturan unsurların zarar görmesi her geçen gün daha çok hissedilen bir etki alanına sahiptir. Kişilerin toplumsal güvensizlik duygusu yaşamaları ve toplumsal olaylara karşı duyarsız kalışları toplumsal kontrol mekanizmalarının işlevlerinin çalışmamasından kaynaklanmaktadır.

Sonuç

Toplumsal sorunların başında suç gelmektedir. Çünkü suç toplumsal dinamiklerin yıkılmasına karşılık gelen tehditler barındırmaktadır. Bunun yanı sıra suç eylemi suça maruz kalanlar üzerindeki etkisiyle ölçüldüğünde toplumsal alanda suç mağduriyet korkusu oluşturduğu görülmektedir. Kişilerin suç karşısında mağdur olabileceklerini düşünmelerine ve korku duymalarına neden olan suç mağduriyet korkusu önemli bir konudur. Mağduriyetin giderilmesi ve önlenmesinin önemi her geçen gün daha çok anlaşılmakta bu yüzden buna yönelik çalışmalar artırılmaktadır. Toplumsal bağların zedelenmesinin ve bireylerin toplumsal alandan uzaklaşmalarının engellenmesi, toplumdan yabancılaşmaya mahal verilmemesi için toplumsal etkileri olan suç mağduriyet konusu göz ardı edilmeden dikkatli bir şekilde araştırılmalı ve çözüm önerileri geliştirilmelidir ki toplumsal etkileri minimize edilebilsin.

Suç mağduriyet korkusunun tetikleyicilerinden birisi olan terör eylemleri toplumsal alanda korkunun artmasına neden olmaktadır. Terör yıkım ve tahrip amacı yüksek olan intihar saldırılarıyla halkı korkutma ve yıldırma politikaları izleyerek istediğini elde etmeye çalışmakta ve eylemlerinde bu hedefi gütmektedir. Ne zaman nerede olacağını bilinmemesi ve özellikle halkın yoğunlukta olduğu yer ve zamanın, eylemler için seçilmesi kişilerin kalabalıklardan korkmalarına ve bir sürede olsa hayatlarında kısıtlamalara gidilmesine neden olmaktadır. Sosyal hayattan uzaklaşma ve toplumdan kopma, kişilerin daha çok korkmalarına neden olmaktadır. Bu tepkilerin

eylemlerin sık yapıldığı zamanlarda daha fazla gözlenebilir olduğu görülmektedir. Terör eylemlerinde hasarın daha büyük olması için intihar edecek kişilerin büyük şehir merkezi gibi kalabalıkları ve zararın boyutunu yükselteceğini düşündükleri yerleri seçtikleri görülmektedir. Bunu yapma amaçları ise daha çok yankı uyandırmaktır. Burada intihar eden eylemcinin öleceğini bile bile eylemi gerçekleştirmesi söz konusudur. Eylemlerin büyük yankı getirmesi için medya ve iletişim araçları kullanılmaktadır. Olayın aktaranı durumunda olan medyanın haberi sunuş şekli toplumsal alanda korku unsurunun artmasına hizmet etmektedir. Zaten terörün iki amacı bulunmaktadır. Eylemde ölenlerden ya da hasardan ziyade bunun etkilerinin büyük olmasına daha çok önem verilmektedir. Çünkü halka aktarılan ve olayın vahametini anlatan durum halkın korkmasına neden olmakta ve terörün hedeflerine ulaşması için korku unsuru işlev görmektedir. Terör eylemlerinin en çarpıcı yanı, olayla doğrudan ilgisi olmayan masum insanların zarar görmesidir.

Literatür taramalarından sonra suç mağduriyet korkusu konusunun teorik çerçevesinin hangi değişkenler üzerinden oluştuğuna teorik düzlemde bakılmıştır. Mağduriyet korkusunun nedeni olarak yaşanmış mağduriyetleri baz alan mağduriyet modelinde doğrudan ve dolaylı mağduriyet geçmişinin korku oluşturma unsuru olarak ele alındığı görülmüştür. Savunmasızlık teorisi, kişilerin suç karşısında korunmasız ve güçsüz olmalarının ya da öyle hissetmelerinin daha çok suç korkusu duyulmasına neden olduğunu ve mağduriyet korkusunun nedeninin de bu olduğuna dikkat çekmektedir. Rutin aktiviteler teorisi bireylerin günlük yaşamlarından ve yaşam tarzından dolayı suç ve suçlularla karşılaşma durumlarının daha olası olduğu ve bunun suç mağduriyet korkusuna neden olup var olan korkuda da artışa neden olduğu vurgulanmaktadır. Düzensizlik modelinde toplumda mevcut bozulmaların sosyal ve fiziki yönlerinin olduğu ve bu durumun suç mağduriyet korkusunu arttırdığı ileri sürülmektedir. Kırık camlar teorisinde ise düzensizlik teorisinden hareketle çevresel faktörlerin tahribatından sonra bu bölgelerin suçlulara açık alanlara dönüştüğü görülmektedir. Halkın da bunu bildiği için bu alanlardan uzaklaştığını ve bu alanların varlığının suç mağduriyet korkusu yaşamlarına neden olduğunu belirtilmektedir. Toplumsal kontrol modelinde toplumu bir arada tutan kontrol mekanizmalarının işlevsel olarak bozulması durumunda ve toplumsal kurumların görevlerini yerine getirmemesi durumunda kişilerin daha çok güvensizlik hissederek suç mağduriyet korkusu yaşayacakları belirtilmektedir. Sosyal problem perspektifinde ise suçun etkilerinin toplumsal boyutunun yansıtıldığı ve bunun daha çok mağduriyet korkusu oluşturduğu savunulmaktadır. Günümüzde suçu yansıtmaya

araçlarını elinde bulunduranın medya olması, bu işlevin onun üzerinden yürütülmesi ve halkta korku oluşturmaya neden olması yönüyle medya suç mağduriyet korkusunun halk arasına yayılmasında ve artmasında kullanılmaktadır. Teorilerin hepsi suça neden olan ya da suçun daha kolay işlenmesine neden olan faktörler üzerinden suç mağduriyet korkusunu artıran unsurları tespit etmeyi amaçlamaktadır.

Yapılan mülakatlardan elde edilen sonuçlar teorik çerçevenin ileri sürdüğü unsurların suç mağduriyet korkusunu artırdığı yönündeki savı destekler niteliktedir. Kişilerin güvensizlik duygusu ve toplumdaki kopmaya başlaması da suç mağduriyet korkusunun toplumsal boyutunu açıklamakta ve nasıl iyileştirileceğini ortaya koymaktadır. Bireyin toplumsal kurumlarla ilişkisi ve bu kurumların işleyişi suç mağduriyet korkusunun azaltılması için önem verilen konular arasında olmalıdır. Çevresel koşulların düzeltilmesi ve gerekli güvenlik önlemlerinin alınması da korkunun önlenmesine hizmet edecek faktörlerdendir. Hassasiyeti olan veya savunmasız olduğu düşünülen grupların dezavantajlarını giderici çalışmalar yapılması, bu grupların suç mağduriyet korkusunu azaltacak bir durum olacaktır. Kontrol mekanizmalarının toplum içerisindeki etkisi göz önüne alınarak bu alanlarda iyileştirmeler ve uyum çalışmalarının yapılması ile suç mağduriyet korkusunun azalmasına yardımcı olacaktır. Medya perspektifinde ise sunulan haberlerin doğruluk ve güvenilirlik düzeyine dikkat edilmesi ve terör eylemlerinin aktarıldığı haberlere ekstra dikkat edilmesi medyanın korkuyu yayan unsur olmasının önüne geçilebilmesi için gerekli önlemlerden olacaktır.

Kaynakça

- Açıkgöz, R. (2013). İntihar Saldırıları: Terör mü Özgürlük Arayışı mı? Akademik İncelemeler Dergisi (Journal of Academic Inquiries), 8(2), 303-330.
- Açıkgöz, R. (2016). İntihar Saldırıları ve Terörizm İlişkisi Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme (Filistin Örneği). Mukaddime, 7(2), 321-340.
- Arıkoğlu Ündücü, C. (2011, Ocak). Uluslararası Sistem ve Terörizm Arasındaki İlişki, Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi, 2(1), 1-20.
- Aytaç, S. Derdiman, R. C. Baştürk, Ş. & Öngen, B. (2015). Kent Güvenliği Olarak Suç Korkusu: Bursa Örneği, Süleyman Demirel Üniversitesi Mühendislik Bilimleri ve Tasarım Dergisi, 3(3), 259-267

- Biliç, Ş. (2014). Mahkûmların Suç Algısı, KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 8-17.
- Çardak, B. (2012, Kasım). Kadınların Suç Korkuları Üzerine Nitel Bir Çalışma. Güvenlik Bilimleri Dergisi, 1(1), 23-45.
- Çolaklar, I. & Solak, N. (2017). Suç Korkusu: Tanım, Ölçüm ve Belirleyiciler. Nesne Psikoloji Dergisi, NPD, 5(10), 311-328.
- Çolpan Erkan, N. Sevin, B. (2018) "Suç Korkusu Konusunda Bir İnceleme: Kadıköy Örneği", Planlama(TMMOB Şehir Planlamacıları Odası), 28(3):315–327
- Doğan, H. İ. Sevinç, B. (2011). Suç Teorileri ve Şehir Güvenliği: Bitlis İliyle İlgili Genel Bir Değerlendirme. Polis Bilimleri Dergisi, 13(4), 27-54.
- Durkheim, E. (2013). İntihar. (Z. İlkelen, Çev.) İstanbul: Pozitif Yayınları,
- Düzgün, Ş. (2007, Kasım-Aralık). Suç Olgusuna Teorik Yaklaşımlar Ve Disiplinlerarasılı, TMMOB Ankara Şubesi Bülteni, s. 4-10
- Erdem, H. (2015, Kasım). Ahlak Ve Suç Korkusu, Suç Korkusu Kongresi, 250-273. Ankara: Serya Yayıncılık.
- Göger, İ. H. Şenol D. (2017), "Toplumsal Bir Olgu Olarak Suç: Sosyolojik Bir Analiz", Journal of Current Researches on Social Sciences (JoCreSS), Cilt:7, Sayı:2, ss.191-208.
- Irmak, F. ve Kahya, Y. (2014). Amerika Birleşik Devletleri'nde Terörizm Ve Terörizm Korkusu: 11 Eylül Terör Saldırılarınin Öncesi Ve Sonrasına İlişkin Bir Analiz. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 7(33), 315-324.
- İçli, T. G. (2001). Kriminoloji (Dördüncü Baskı b.). Ankara: Bizim Büro Basımevi.
- İmamoğlu, H. V. Şahin, A. & Genç, Y. (2015, Kasım). Medya Aracılığıyla Yayılan Etnik Kimlik Olgusunun Psiko-Sosyal Açından Suç. Suç Korkusu Kongresi Bildirisi, 274-288. Ankara: Serya Yayıncılık.
- Kafes, V. (2011). Ceza Hukukunda Mağdurun Zararının Giderilmesi, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 60(1), 83-156.
- Karakuş, Ö. (2013, Haziran). Suç Korkusunun Sosyolojik Belirleyenleri: Sosyal Sermaye Mi? Sosyal Kontrol mü? Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 14(1), 1-19.

- Karasu, M. A. (2017). Kentsel Mekânda Suç Korkusu –Şanlıurfa Örneği-. Sosyoloji Araştırmaları Dergisi, 20(1), 41-76.
- Katoğlu, T. (2012). Ceza Hukukunda Suçun Mağduru Kavramının Sınırları, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 61(2), 657-693.
- Kazan, H. (2012). Terör Medya İlişkisi ve Medyada Terör Haberciliği, Güvenlik Stratejileri Dergisi(24), 109-147
- Kızmaz, Z. (2005, Aralık). Sosyolojik Suç Kuramlarının Suç Olgusunu Açıklama Potansiyelleri Üzerine Bir Değerlendirme. C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, 29(2), 149-174.
- Kul, M. (2009). Toplumda Suça İlişkin Korkunun Yapılaşması, Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ömeroğlu, Ö. (2012). Suç korkusu, Cezanın Çaydırıcılığı Ve Küçük Suçlar. Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, XVI(4), 329-370.
- Özaşçılar, M. & Ziyalar, N. (2009). Suç Korkusu: İstanbul'da Yaşayan 18-25 Yaş Grubu Üniversite Örenciklerinin Mağdur Olma Riskleri Hakkındaki Görüşlerinin Değerlendirilmesi. Adli Bilimler Dergisi, 8(1), 7-17.
- Öztoprak, Y. Lux, K. M. Gürsesli, S. İpek, Z. Sezgin, B. G. Göloğlu, C. & Bağ, B. (2017, 11 9).
Çocukların Sokakta Oyun Oynamalarına İzin Verilmemesi Ebeveynin Suç Korkusu
İlişkisi.Başkent.edu.tr:<http://tip.baskent.edu.tr/kw/upload/464/dosyalar/cg/sempozyum/ogrsmpzsnm13/13.S20.pdf> (Erişim Tarihi: 24.10.2019)
- Öztürk, M. (2015). Medya Ve Suç Korkusu Arasındaki İlişki, The Journal of Academic Social Science Studies (36), 251-263.
- Öztürk, M. Kocacık, F. (2016). Suç Korkusu ve Risk Algısının Toplumsal Cinsiyet Açısından İncelenmesi. International Journal Of Human Sciences (13).
- Polat, A. Gül, S. K. (2010). Kriminoloji Araştırmalarında Mağdur Anketlerinin Yeri Ve Önemi. Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, 7(1), 1290-1310.
- Solak, Ö. (2015, Kasım). Gündelik Hayat Sosyolojisi Açısında Suç Ve Suç Korkusu, Suç Korkusu Kongresi Bildirisi, 13-34. Ankara: Serya Yayıncılık.

- Şenol, D. Erdem, S. Erdem, E. (2016). IŞİD: Küresel Bir Terör Örgütü. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 26 (2) , 277-292.
- Türk, B, Hamzaoğlu, N. (2019). Üniversite Öğrencilerinde Terör Mağduru Olma Korkusunun Değerlendirilmesi: İstanbul Örneği, OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 10 (17)
- Uslu, F. (2013). Çağdaş Ceza Adaleti İçinde Mağdur, Ankara Barosu Dergisi (4), 241-260.
- Usta Baki, B. (2015, Kasım). Kadınları Gündelik Hayatta Suç Korkusu Ve Başetme Stratejileri: Şentepe ve Namık Kemal Mahallesi Örneği. Suç Korkusu Kongresi Bildirisi, 64-80. Ankara: Serya Yayıncılık.
- Utma, S. (2015, Kasım). Suç Korkusu Ve Medyanın Suç Korkusunun Oluşmasına Etkileri. Suç Korkusu Kongresi Bildirisi, 499-508. Ankara: Serya Yayıncılık.
- Ünal Reşitoğlu, H. (2017). Diğerleri için Duyulan Suç Korkusu. Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi , (41) , 145-160.
- Yavuz, Y. (2019) “Suç Mağduru Olma Korkusuna Sosyolojik Bir Bakış (Ankara İli Örneği)”
Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Yıldırım, F. (2012). Gençlerin Yaşamında Bir Sosyal Savunmasızlık Olarak “Sosyal Adaletsizlik”: Yaşam Dönemi Yaklaşımı, Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi, 21-34.
- Yücel, M. T. (2009). Suç Korkusu Ve Etkisinin Nötrleştirilmesi, TBB Dergisi (83), 278-301.

İNSAN HAKLARI VE TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ BAĞLAMINDA TÜRKİYE'DE KADINA YÖNELİK SOSYAL POLİTİKALAR

Mehtap Nur BİTMEZ¹

Öz

Farklı nitelikteki sosyal gruplara ait bireylerden oluşan bir toplumun refahı ve huzuru, 'sosyal devlet' perspektifinden bakıldığında sosyal politikaların varlık ve işlevleriyle ilişkilendirilmektedir. Sorumluluk bilinciyle hareket eden bir devlet, ihtiyaçlara yönelik oluşturacağı adaletli, eşitlikçi sosyal politikalarla vatandaşlarının haklarını koruyarak sorunlarına kalıcı çözümler getirebilecek; böylelikle huzuru ve refahı sağlayabilecektir. Sanayi Devrimi sonrasında çalışma hayatına katılarak daha görünür olan fakat sosyal haklara erişimi, erkeklerle olan ilişkileri üzerinden belirlenen kadınlara yönelik sosyal politikaların sistemli bir şekilde oluşturulması, Feminist Kadın Hareketi'yle mümkün olmuştur. Böylece 'toplumsal cinsiyet' kavramı, sosyal politikalara eklenmeyi başarmış ve kadınlar, öncelikle erkeklere tanınan vatandaşlık haklarını elde etmeye başlamışlardır. Uluslararası düzenlemelerle de kadının özgürlük, eğitim, sağlık, çalışma gibi haklara erişimi kolaylaştırılarak kendisini birey olarak hissedebilmesi amaçlanmaktadır. Bu düzenlemeler; insan hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında ülkeleri harekete geçirmekte ve kamusal alanda önemli sonuçlar doğurmaktadır. Avrupa Birliği ile yapılan ortak çalışmalar neticesinde Türkiye'de de kadına yönelik algı olumlu yönde değişmeye başlamıştır. Fakat bugün, kadının yeniden aile kurumuyla anıldığı, eğitim, istihdam, özgürlük gibi konularda erkeğin gölgesine itildiği görülmektedir. Bu çalışmanın amacı, sosyal politikaların önemli uygulama alanlarından biri olan ve çözümler noktasında hala sorunların yaşandığı kadına yönelik politikaları Türkiye boyutuyla ele almaktır. Uluslararası düzeyde yapılan değerlendirmelerden sonra özellikle Türkiye'de yoğun olarak sosyal politikaların gündeme geldiği 1980'ler ve sonrası irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İnsan Hakları, Kadın Hakları, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Sosyal Politika, Türkiye

SOCIAL POLICIES FOR WOMEN IN THE TURKEY IN THE CONTEXT OF HUMAN RIGHTS AND GENDER EQUALITY

Abstract

The welfare and peace of a society of individuals belonging to different social groups can be associated with the existence and function of social policies from a social state perspective. A state that acts with a sense of responsibility will be able to provide lasting solutions to its problems by protecting the rights of its citizens through fair, equitable social policies that will be created for the needs, thus providing peace and prosperity. After the Industrial Revolution, the Feminist Women's Movement was able to form a systematic form of social policies towards women whose participation in working life became more visible but whose access to social rights was determined through their relations with men. Thus, the concept of gender has been integrated into social policies and women have begun to obtain the citizenship rights granted to men first. International regulations aim to facilitate women's access to rights such as freedom, education, health and work, and make them can feel as individuals.

¹ Kırıkkale Üniversitesi, S.B.E. Sosyoloji Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, mehtapnur.bitmez@gmail.com, ORCID: 0000-0001-6534-6086

These arrangements; it mobilizes countries in the context of human rights and gender equality and has significant consequences in the public sphere. The perception towards women in Turkey has begun to change in a positive way, as a result of cooperation with the European Union (EU). But today, it is seen that women are remembered again with their family institutions and they are pushed to the shadow of men on issues such as education, employment and freedom. The aim of this study is to address the policies towards women in Turkey, which is one of the important application areas of social policies and still have problems in terms of solutions. After the evaluation made at the international level, 1980s and beyond, social policies came up intensively especially in Turkey, were examined.

Key Words: Human Rights, Woman Rights, Gender Equality, Social Policy, Turkey

Giriş

İnsanlık tarihi boyunca toplumların kadına ve erkeğe yüklediği sosyal roller, eşitsizlik ilişkisine dönüşmüş ve bu cinsiyetçi dayatma, beraberinde ataerkil toplumsal düzeni getirmiştir. Genellikle erkeğin kadından daha üstün özelliklerle yaratıldığı hatta kadının erkekten türediği gibi gelenekselleşmiş söylemler, bu ataerkil düzeni meşrulaştırmıştır. Toplumsal cinsiyet olgusu, cinsiyet farklılıkları dışında, kadın ve erkeğin toplum tarafından belirlenmiş eşit olmayan davranış kalıplarına sokularak ayrıştırılması ile açıklanabilir. Var olan toplumsal cinsiyet rollerine bakıldığında fiziksel, zihinsel ve sosyal olarak yetersiz, zayıf görülen kadının insan olmaktan kaynaklanan haklarının da sınırlandırıldığı görülmektedir. Kadın aileyle özdeşleştirilmektedir; bu nedenle ona sunulan en geniş yaşam alanı eviçi ortamıdır. Dolayısıyla kadını her bakımdan ötekileştiren, erkeğin yanında ikincil bir konuma getiren bu ataerki tarafından insan hakları, suistimal edilmektedir.

Sanayi Devrimi ve fabrikalaşmayla birlikte çalışma yaşamına katılarak toplum içinde daha görünür olan kadının maruz kaldığı katlanması zor koşullar, Fransız Devrimi itibariyle toplumsal olarak bir cinsiyet eşitsizliği sorununu ortaya çıkarmıştır. Bu sorun, temelde bir insan hakları sorunudur ve insan hakları, ilk kez eşitlik, özgürlük, adalet, barış gibi söylemlerden yola çıkılan 1789 Fransız İhtilali sürecinde kavramsallaştırılmıştır (Gönenç, 2006: ss. 65-66).

Genel bir tanımı bulunmayan “insan hakları”nın din, dil, ırk, cinsiyet gibi herhangi bir bireysel farklılığa göre değişmeyen herkesin eşit şekilde sahip olduğu vazgeçilmez, devredilmez haklar olduğu söylenebilir. Bir değer olarak insan hakları; siyasal, sosyal, kültürel, ahlaki her türlü kaygının üzerindedir. Fransız İhtilali sonrası ilan edilen ve kendisinden sonra insan hakları belgelerine kaynaklık eden İnsan ve Yurttaşlık Hakları Bildirisi’nde “insan” kelimesinin Fransızcada “erkek” anlamına gelen “homme” sözcüğüyle ifade edilmesi, Aydınlanma düşüncesinin yarattığı özgürlük ortamında farkındalığı artan kadınların tepkisini çekmiştir. Böylece Fransızcada kadın anlamına gelen “femme”nin bir başkaldırısı olarak Feminizm adı altında kadın hakları mücadelesi başlamıştır (Moroğlu, 2017: s.3).

19. yüzyılda Batı Avrupa’da gerçekleşen kentleşme ve fabrikalaşmayla özellikle çocuk ve kadınların maruz kaldığı uzun çalışma saatleri, yoğun, yıpratıcı iş yükü, asgari geçim düzeyinin altındaki ücretlendirmeler, insanî yaşam standartlarını tehdit etmeye başlamıştır (Talas, 1990: s.30). Yaşanan bu sosyal dengesizliklere karşı “daha yaşanılabilir bir düzen” için modern anlamda sosyal politikalardan bahsedilmeye başlanmıştır. Çünkü sosyal politikalar devlete vatandaşlık bağlamında birçok sorumluluk yüklemekte, böylece toplum sorunlarla baş ederken kaderine terk edilmemektedir.

Ataerkil toplumsal düzen içerisinde geleneksel olarak kadının her zaman güçsüz, çaresiz, muhtaç olduğuna inanılması, sosyal politikaların da tıpkı insan hakları gibi kadınlara ilişkilendirilmesine neden olmuştur. Dolayısıyla ekonomik bakımdan bağımlı olan kadının doğrudan devlet müdahalesiyle korunması ve güçlendirilmesi için kadın haklarını yasalarla iyileştirmek, hak ve özgürlükleri devlet dahil olmak üzere herkese karşı korumak sosyal politikalarla mümkün hale getirilmektedir (Talas, 1990: ss.31-32).

20. yüzyılın ortalarında özellikle son çeyreğinde neredeyse tüm dünyada kadına yönelik hassasiyet hiç olmadığı kadar artmıştır. Yapılan bilimsel çalışmaların da etkisiyle 1970’lerle birlikte toplumsal cinsiyet eşitliği söylemlerinde ‘kadın’ konusu öne çıkmış, insan hakları temelinde sosyal politika anlayışı yeniden şekillenmeye başlamıştır. Bu dönemde gelişmiş ülkeler, sosyal politikaların başat karakterlerinden olan kadının insan haklarının yeniden gözden geçirilmesi amacıyla kapsamlı, yüksek katımlı çalışmalar yürütmeye başlamış; dünyanın ulaşılabilir her noktasına toplumsal cinsiyet eşitliğine dayalı çözümler götürme arayışına girmiştir.

Kadınlara yönelik uluslararası düzenlemeler, II. Dünya Savaşı sonrası Birleşmiş Milletler tarafından 1949 tarihli İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nin yayımlanmasıyla hız kazanmış, sonrasında kadın hakları ihlallerini önlemek amacıyla hukuki bağlayıcılığı olan yeni sözleşmeler düzenlenmiştir. Bu çalışmayla da kadının insan hakları mücadelesi ve elde edilen uluslararası kazanımlar bağlamında Türkiye’nin toplumsal cinsiyet eşitliğini geliştirmeye dönük yasal düzenlemeleri ve uyguladığı sosyal politikalar analiz edilecektir.

İnsan Hakları Tarihi ve Kadın

İnsan hakları söyleminin, Magna Carta ile başlatıldığı, 1789 İnsan ve Yurttaş Hakları Beyannamesi’yle toplumları harekete geçirdiği özellikle 1949 BM İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ve Avrupa Sözleşmesi’yle olgunluk seviyesine ulaşarak neredeyse tüm dünyada sosyal politikaları etkilediği söylenebilir (Berktaş, 2004: s.1). Bu nedenle insan haklarının tarihi gelişimine bakmak, kadına yönelik sosyal politikaları anlamak açısından oldukça önemlidir.

1215 yılında İngiltere’de imzalanan Magna Carta’yla dünya tarihinde ilk kez siyasal erkin yetkileri kısıtlanmış, sonuçta bugünün anayasal düzenine ulaşmadaki ilk adım atılmıştır. Bundan neredeyse 600 yıl sonra Batı toplumlarında Orta Çağ feodal yapısından krallığa, serflikten burjuvaziliğe geçiş süreci içerisinde üzerinde tartışılan temel konu, Fransız düşünür Locke tarafından ortaya atılan “insan hakları” kavramı olmuştur (Kuyaksil, 2009: s.328). 18. yüzyılla birlikte özgürlük, eşitlik, adalet ve barışla temellendirilen insan haklarını elde etmek için devrim ve savaşlar yoluyla büyük mücadeleler verilmiştir. İnsan hakları, halkın bütününe ilgilendirdiği için bu mücadeleler, halkın ve aydınların birlikte katılımıyla gerçekleştirilmiştir.

1789 Fransız İhtilali’yle başlayan mücadelelerin başarıya ulaşmasıyla eşitlik ve özgürlük talepleri, birer insan hakkı olarak kabul edilmiş; bütün ezilenlerin hak arayışları, burjuva aracılığıyla dile getirilmiştir (Berktaş, 2004: s.1). İhtilalin zaferinin belgesi niteliğindeki “Yurttaşlık ve İnsan Hakları Bildirisi”nde vurgulanan, genel bir tanımı bulunmayan insan hakları, insanların doğal, devredilemez ve kutsal hakları olarak ifade edilmiş ve insanlara başkalarının özgürlüğüne zarar vermeden bu haklarını kullanabilme hürriyetini getirmiştir (Civelek, 2011: s.3).

İnsan haklarının bütün insanlığın ortak kazanımı olduğunu ifade eden, adalet, özgürlük, eşitlik söylemleriyle kaleme alınan İnsan Hakları metni, insan haklarının yalnızca erkekler üzerinden şekillendiğini, elde edilen haklardan kadınların mahrum bırakıldığını kanıtlar niteliktedir (Kuyaksil, 2009: s.328). Fakat Aydınlanma düşüncesinin yarattığı özgürlük ortamında bu eşitsizliklere karşı kadınların da bu aşamada rolleri olduğu fikri kadınları harekete geçirmiş ve ilk olarak siyasi (seçme, seçilme, mülk edinme vb.) haklar temelinde kadının varlığı tartışmaya açılmıştır (Gönenç, 2006: s. 67).

1789’da ilan edilen ve içerisinde kadına dair herhangi bir düzenlemenin olmadığı “Yurttaşlık ve İnsan Hakları Bildirisi”ne tepki olarak 1791 yılında, ihtilalin başarılı kadın isimlerinden Marie Olympe de Gouges, ‘Kadının ve Kadın Yurttaşın Haklar Bildirgesi’ni ilan etmiş, kadın sorunlarını yine bir kadın çözebilir düşüncesiyle bildiriye Fransa kraliçesine ithaf etmiştir. Bu bildiri, tarihte kadınlara yönelik yapılan tüm çalışmalara kaynak olan ilk yazılı belge niteliğindedir. Bildiri, 200 yıl önce “...evrensel olduğu iddia edilen hakların belli bir cinsle sınırlanmış olduğunu gözler önüne sermesi ve bu sınırlamanın haklı sebepleri olup olmadığını sorgulayıp mevcut durumu olduğu gibi kabul etmemek gerektiğinin vurgulanması anlamında oldukça önemlidir” (Göztepe, 1996: s.189). Bildiriye yayımlandıktan hemen sonra Gouges, doğanın kurallarına başkaldırdığı ve politikayla ilgilendiği gerekçesiyle diğer kadınlara ibret olsun diye ölüm cezasına çarptırılmıştır. Bildiride maddeler halinde talep edilen haklar, o dönemde sosyal yaşama

aktarılamamış olsa da Gouges, sesini duyurmayı başarmış ve kadının insan hakları mücadelesinin başlamasına olanak sunmuştur.

Kadının insan haklarının yeniden sorgulanmasına neden olan bir diğer devrim, Sanayi Devrimi'dir. Bu dönemde kentlere kurulan fabrikalarda çalışmak üzere kırsaldan göç başlamış, erkeğin yanında kadının istihdamına da ihtiyaç duyulmuştur. Kadınların iş yaşamına katılması, kadını sosyal hayatın aktif bir öznesi haline getirmiş, kadının değişimiyle aile dönüşmeye başlamıştır. Amerika'da 8 Mart 1857 tarihinde bir tekstil fabrikasında çalışan kadın işçiler, maruz bırakıldıkları ağır çalışma koşulları, düşük ücretlerin eziyete dönüşmesiyle seslerini duyurmak, insan olmanın gerektirdiği haklarını elde etmek amacıyla mücadeleye girişmişlerdir. Başlatılan grevde yüzlerce kadın fabrikada yanarak hayatını kaybetmiştir. Kadınların çalışma yaşamlarındaki ciddi sorunlar ve hak mücadelesi sırasında maruz kaldıkları bu zulüm, dünya çapında geniş yankı uyandırmış, uluslararası alanda söz sahibi olan çok sayıda Batılı ülke harekete geçmiştir. İlk olarak 1910 yılında Danimarka'da akabinde Almanya, İsviçre, Avusturya, Moskova gibi ülkelerde düzenlenen uluslararası kadın konferanslarında "8 Mart" kadın günü olarak kutlanmış, 1977'de BM tarafından "Dünya Emekçi Kadınlar Günü" olarak tüm dünyada kutlanmasına karar verilmiştir (Kaplan, 1985: ss.163-170; Ankara Barosu, 2018).

Kadının iş yaşamındaki istihdamı, I. ve II. Dünya savaşları döneminde erkeklerin savaşa katılmalarıyla en yüksek seviyeye çıkmıştır. Sonuçta eviçi yaşantısından çıkarak özgür iradeleriyle sosyal yaşama dahil olan kadınların hak talepleri, 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyıla birlikte artmaya, çeşitlenmeye başlamıştır (Göneç, 2006: ss.67-68). Ekonomik olarak kendi kendine yetebilen, erkeğe ihtiyaç duymayan kadınlar sayesinde başta gelişmiş Batı ülkelerinde olmak üzere kadınlar, eşit eğitim hakkı, mülkiyet hakkı, istedikleri işte çalışma hakkı gibi pek çok hak elde etmeye başlamışlardır.

Aslında siyasal haklara erişim diğer tüm hakları elde etmenin temel yoludur. Çünkü kadına siyasal yaşama katılma hakkının verilmesi, kadınların karar alıcı olma noktasında hem siyasi hem de hukuki alanlarda erkeklerle eşit temsil gücüne sahip olması anlamına gelmektedir. Siyasette kadının erkekle eşit sayı ve koşullarda bulunması, kadın haklarının gerçek sahipleri tarafından samimi bir şekilde savunulmasının ön koşuludur. 20. yüzyıla gelindiğinde kadınların 18. yüzyıldan beri talep ettikleri siyasal haklardan hala mahrum oldukları görülmektedir. Kadına gerçek anlamda refah ve özgürlükler getirecek olan bu hakka niçin erişilemediği, insan hakları üzerindeki erkek baskısının niçin tam olarak çözülemediği sorularından yola çıkan feminist düşünürler, 20. yüzyıl sonlarında yapılan bilimsel çalışmalar ışığında toplumsal cinsiyet temelinde erkeğin kültürel egemenliğiyle mücadeleye girişmişlerdir.

Kadın Hakları ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Yönelik Uluslararası Düzenlemeler

Toplumsal değişmelerle birlikte insan hakları, üçüncü kuşak denilen bir dönüşüm sürecine girmiştir. Bu dönüşüm süreciyle birlikte insan hakları varken niçin ayrı olarak kadın haklarına da ihtiyaç duyulduğu ve kadın haklarının ne anlama geldiği gibi sorulara 20.yüzyılın son çeyreğine gelindiğinde “toplumsal cinsiyet” kavramsallaştırmasıyla cevap verilmektedir. İlk kez 1968’de Amerika’lı psikiyatrist ve psikanalist Robert Stoller’ın “Sex and Gender” (Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet) isimli kitabında kullandığı toplumsal cinsiyet olgusu, 1972’de İngiltere’de Ann Oakley tarafından toplumsal cinsiyet rollerinin nasıl öğrenildiğini anlattığı kitabında da yer almıştır (Ecevit; Karkıner, 2011: s.6). Normal şartlarda bir eşitsizlik ilişkisi barındırmayan biyolojik farklılıkların dışında gelişen toplumsal cinsiyet, insanlık tarihi boyunca toplum ve kültürlerin yarattığı genellikle erkeğin kadından üstün olduğu algısıyla ortaya çıkmıştır.

Kadının eksikliği, yetersizliği üzerine inşaa edilen “ataerkil” veya “eril” toplumsal düzende erkek; akıl, uygarlık ve kültürle özdeşleştirilerek daha üstün olduğu varsayılan; kadın ise beden, duygular ve doğa ile birlikte değerlendirilerek bedene, maddeye ve doğaya indirgenen konumundadır. Dolayısıyla kadınla birlikte doğanın kendisi ve insanın soyu üretme yetisi de küçümsenmiş olur (Berktaş, 2004: s.1). Sürekli olarak erkeğin gerisine itilerek dışlanabilen ve yalnız bırakılmış kadın, bilinçaltında kendisini bu yalnızlıktan kurtaracağına inandırıldığı bir erkeğe ihtiyaç duymaktadır. Söz ve davranış kalıplarıyla kadına eksik olduğu düşüncesi, toplum tarafından hissettirilmektedir. Bu nedenle eksik olmadığını kendine bile tam anlamıyla kanıtlayamayan kadınlar vardır. Ailenin taşıyıcısı konumundaki kadın, kendisine dayatılan kültürün ataerkil kodlarını yetiştirdiği nesillere de nakış gibi işlemekte; toplumsal cinsiyet eşitsizliğini farkında olmadan yeniden üretmektedir.

Ataerkil düzenin, cinsiyetçi ayrıştırmanın yeniden üretilmesi sürecinde temel olarak aile, din ve devlet gibi kurumların etkin rol aldığı söylenebilir. Burada aile, cinsiyete dayalı iş bölümüne ve temsil biçimlerine ilişkin deneyimlerin en erken yaşandığı, toplumsal rol dağılımının ilk gerçekleştiği yerdir ve evlilik birliğine dayalı oluşturulan bu ortam, yasalarla korunduğu için aile içerisinde yaşanan sorunlara müdahale etmek görüldüğü kadar kolay değildir (Bourdieu, 2014: s.109). Diğer taraftan din öğretilerinin muhafazakâr bir anlayışla yorumlanması neticesinde kadının, aile içinde tutularak korunması, okutulmaması, terbiyeli olması, erkeklerin bulunduğu ortama gerekmedikçe girmemesi gerektiği söylenmekte, tüm bunların sağlanabilmesi görevi erkeğe verilmektedir. Eşine itaat etmesi beklenen kadını, erkeğin korumasına, denetimine mecbur bırakan

hatta bunu yasal düzenlemelerle meşrulaştıran otoriter devlet eşitsizliği besleyen bir diğer unsurdur. Otoriter olmayan, parlamenter demokrasi modeliyle yönetilen devlet biçimlerinde dahi yasalarla düzenlenen eşit vatandaşlık hakları, ne yazık ki gerektiği ölçüde uygulanmamaktadır.

Kadın ve erkek arasında eşitliklilik üzerine kurulu olan toplumsal rol dağılımıyla birlikte kadının sosyal yaşantısı, eviçi ile sınırlandırılmış, erkeğin ise toplumdaki yaşam alanı sınırsız genişlikte konumlandırılmıştır. Dolayısıyla her anlamda engellerle kuşatılmış olan kadının sosyal yaşantısını kolaylaştıracak, ona bir birey olduğunu hissettirecek hakları, yalnızca kadın olması gerekçesiyle ataerki tarafından sınırlandırılmaktadır (Koray, 2012: 258). Bu nedenle hak talebi ve mücadelesi hiç bitmeyen kadının aksine erkeğin böyle bir derdinin olmadığını söyleyen Bourdieu (2014: s.22), tıpkı devasa bir makine gibi işleyen toplumsal düzenin amacının, üzerine temellendiği eril tahakkümü tasdik etmek olduğunu söyler.

Toplumsal cinsiyet, kadın ve erkek kimliklerinin doğal farklılıklarının dışında toplumun kadına ve erkeğe yüklediği anlam ve rollere dikkati çekmek için feminist düşünürler tarafından da yoğun şekilde kullanılan bir olgu haline gelmiştir (Ecevit ve Karkıner, 2011: s.6). Ataerki düzenin yarattığı toplumsal cinsiyet eşitsizliği uygulamaları, Feminist hareketin büyük mücadeleleri sayesinde geleneksel bir kabul olmaktan çıkarak bir yandan bu düzeni savunanlar adına meşru olarak kayıt altına alınması diğer yandan kaçınılması gereken bir olguya dönüşmüştür (Bourdieu, 2014: s.113). Böylece insan haklarının “insan” boyutu şekillenmeye başlamış, temel hak ve özgürlükler gibi daha genel konuları ele alan kapsamı, artık siyasal haklar, sosyo-ekonomik haklar, kadın ve çocuk hakları, çevre hakkı gibi daha özel konulara doğru genişlemeye başlamıştır. İnsan haklarındaki bu değişim, sosyal politikaların gelişimiyle paralellik göstermiş ve sosyal politikalar, eşitlikçi fikirler ekseninde şekillenme eğilimine girmiştir.

Toplumsal cinsiyet eşitliği kavramı, artık hükümetler ve politikalar üstü bir uygulama alanı olarak görülmektedir. Uluslararası kuruluşlar, uluslararası katılımlı sözleşmeler aracılığıyla dünya üzerinde kadının uğradığı haksızlıkları gidermenin en kalıcı, en güçlü yolu olarak gösterilen toplumsal cinsiyet eşitliğini ülkelerin ana politikası haline getirmesini istemektedir (Şahin; Gültekin, 2016: s.5). Dünya değiştiği, toplumsal ihtiyaçlar çeşitlendiği için yeni haklar elde etmeye çabalayan kadınlara tanınan haklarda tam bir iyileşme sağlanamasa da toplumsal cinsiyet eşitliği temelinde bakıldığında başta BM olmak üzere Avrupa Konseyi, Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ve uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları (STK), dünyada kadınlara yönelik uluslararası nitelikte önemli adımlar atılmıştır. Atılan bu adımlar şu şekilde sıralanabilir:

Tablo 1. Toplumsal Cinsiyet Temelinde Kadına Yönelik Yapılan Uluslararası Düzenlemeler

YIL	ULUSLARARASI KURULUŞ	ULUSLARARASI DÜZENLEMELER
1945	BM	Kadın-erkek eşitliğinin ilkelerini belirleyen ilk uluslararası BM belgesinin kabulü
1946	BM	Kadınların haklarını iyileştirmek amacıyla BM Kadının Statüsü Komisyonu'nun kurulması
1949	BM	"İnsan Ticareti ve Paralı Seks veya Benzer İşletmeciliğin Engellenmesi Sözleşmesi"nin kabulü
1951	ILO	"Benzer İşlerde Çalışan Kadın ve Erkeğe Eşit Ücret Ödenmesi Sözleşmesi"nin kabulü
1952	BM	"Kadının Siyasal Hakları Sözleşmesi"nin kabulü,
1957	BM	"Kadının Milliyeti Sözleşmesi"nin kabulü (böylelikle kadına, eşinden bağımsız olarak kendi isteğiyle milliyetine karar verme hakkı tanınmıştır)
1960	ILO	Meslek ve İş Konusundaki Eşitsizliklerle İlgili Sözleşmenin kabulü
1962	BM	"Evlilikte Onay, Evlilikte Minimum Yaş ve Evliliğin Kayda Geçmesi Sözleşmesi"nin kabulü
1967	BM	Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Deklarasyonu'nun kabulü
1972	BM	1975 yılının, Uluslararası Kadın Yılı (UAKY) olarak deklare edilmesi ve bu yılı kadın konularına odaklanmaya ayırması,
1974	BM	1975-UAKY'de Mexico City'de "Dünya Kadın Konferansı" yapılması kararını vermesi,
1975	BM	I. Dünya Kadın Konferansı (Mexico City) düzenlenerek 1975-1985 yıllarının "Uluslararası Kadın On Yılı" olarak belirlenmesi ve pek çok ülke tarafından kadın konularına odaklanılmasının kararlaştırılması
1976	BM	1966'da onaylanan "Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi" ile "Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi"nin yürürlüğe girmesi
1979	BM	"Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi" (CEDAW)'nin kabulü
1979	Avrupa Konseyi	Kadın erkek eşitliğinden sorumlu ilk komitenin kurulması
1980	BM	II. Dünya Kadın Konferansı (Kopenhag)
1981	Avrupa Konseyi	Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'nin yürürlüğe girmesi
1985	BM	III. Dünya Kadın Konferansı (Nairobi) – "Kadının İlerlemesi için Nairobi İleriye Yönelik Stratejileri"nin kabulü
1988	Avrupa Konseyi	Kadın-Erkek Eşitliği Deklarasyonu'nun yayımlanması
1988	BM	"Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komitesi"nin kurulması

1993	BM	Viyana'da düzenlenen Dünya İnsan Hakları Konferansı –Kadın hakları ile ilgili kararlar
1995	BM	IV. Dünya Kadın Konferansı (Pekin) - Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu'nun kabul edilmesi
2002	Avrupa Konseyi	"Kadınların Şiddete Karşı Korunması" konulu tavsiye kararının kabulü
2006	Avrupa Konseyi ve diğer STK'lar	"Aile İçi Şiddet dahil Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Kampanyası"nın başlatılması
2006	Avrupa Birliği (AB)	"Avrupa Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Enstitüsü"nün kurulması
2010	BM	BM Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Kadınların Güçlendirilmesi Birimi (UN WOMAN)'ın kurulması
2011	Avrupa Konseyi	Kadınlara Yönelik Şiddet ve Ev İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadele Hakkındaki Sözleşme (İstanbul Sözleşmesi)

Kaynak: Bu tablo; "UN WOMEN², 2018", "Ankara Barosu Başkanlığı, 2012" ve "Börü, 2017" kaynaklarından yararlanılarak hazırlanmıştır.

Kadın erkek eşitliği, grup farklılıklarını tanıma, fırsat eşitliği gibi konular, İnsan Hakları komisyonlarının kurulmaya başlamasıyla tekrar gündeme gelmiştir. Çünkü 'genel eşitlik yaklaşımı' temelindeki insan hakları uygulamalarının, bazı grup ve bireyler üzerinde işlevinin olmaması, kanunlar önünde eşit olmanın ötesinde daha somut bir eşitlik anlayışını yani fırsat eşitliğini zorunlu kılmıştır. Bugün fırsat eşitliğinin ötesinde 'sonuçlarda eşitlik' fikri kabul görmeye başlamıştır (Alcock vd. 2011: s.139; Koray, 2012: s.257). Sonuçlarda eşitlik çalışmaları, kadın ve erkeğe yönelik benzer uygulamalarla aynı sonuçlara ulaşılması mümkün olmayan durumlarda, cinsiyetler arasındaki farklılıkların göz önünde bulundurularak bireye özgü düzenlemelerle mağduriyetlerin engellenebilmesi amacıyla gündeme gelmiştir. Gece geç saatlerde otobüse evine gitmeye çalışan bir kadının herkes gibi yalnızca durakta değil; gerektiğinde evine en yakın noktada indirilebilmesi için yapılabilecek düzenlemeler, bu duruma örnek verilebilir.

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi BM tarafından 1946 yılında oluşturulan Kadının Statüsü Komisyonu, II. Dünya Savaşı sonrası 1949 yılında yayımlanan İnsan Hakları Evrensel

² UN WOMEN, 2010 yılında BM Genel Kurulu üye devletleri tarafından kurulan, 'Birleşmiş Milletler Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Kadınların Güçlendirilmesi Birimi'nin kısa adıdır. Bu birimle, toplumsal cinsiyet temelinde eşitlikçi politikaları hızlandırmak ve sadece kadınlara yönelik çalışmalar yürüten bir birim olması amaçlanmıştır. Bu birim, BM'nin daha önce oluşturduğu birbirinden bağımsız dört birimin, Toplumsal Cinsiyet Sorunları ve Kadınların Gelişimi Konusunda Özel Danışmanlık Ofisi (OSAGI), Kadınların Gelişimi Bölümü (DAW) ile Kadının İlerlemesi için Araştırma ve Eğitim Enstitüsü (INSTRAW) ve BM Kadın için Kalkınma Fonu (UNIFEM)'nin çalışmalarını bünyesinde birleştirerek kadın çalışmalarını daha etkili hale getirmek gayesindedir (UN WOMEN, 2018).

Beyannamesi'nin cinsiyet ayrımı yapılmaksızın oluşturulmasında büyük katkıda bulunmuştur. Bu bildiriye, yaşam ve özgürlük hakkı, kölelikten, işkenceden kurtulma hürriyeti, düşünce ve ifade özgürlüğü, çalışma ve eğitim hakkı gibi insan haklarının hiçbir ayırım gözetmeden herkesi kapsadığı vurgulanmıştır (BM, 1949). Evrensel özgürlüklerin, eşitliğin ve hakların temel dayanaklarını ortaya koyan, cinsiyet, ırk, dil, din vb. gibi farklılıklar üzerinden ayrımcılık yapılamayacağını söyleyen bu bildirin yayımlanmasının ardından sonuçlarda eşitlik yaklaşımıyla birlikte 1975-1985 yılları arası ana teması eğitim, sağlık, istihdam olan “Kadının On Yılı” olarak ilan edilmiştir. Bu yıllar boyunca BM, Uluslararası STK'lar ve hükümetlerin üzerinde yoğun olarak tartıştığı konu ‘kadın’ olmuştur ve kadınların mevcut konumlarını ilerletmek için yapılan bakım, koruma, iyileştirme çalışmalarına harcanan bütçenin artırılması hedeflenmiştir (UNDP³ , 2014; Taştan, 2004: s.17).

BM İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, dünyadaki bütün insanların haklarının korunması için II. Dünya Savaşı'ndan sonra hazırlanmış en kapsamlı uluslararası sözleşme olmasına rağmen hukuki bir bağlayıcılığı bulunmamaktadır. Bu nedenle kadın haklarının korunması, ayrımcılığın önlenmesi noktasında BM tarafından 1979 yılında hukuki bağlayıcılığı olan ‘Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi’ (CEDAW) kabul edilmiştir. Bu sözleşmenin varlığı, toplumsal cinsiyet duyarlılığının bir ürünüdür (Ecevit ve Karkiner, 2011: s.6). CEDAW, aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 165 ülke tarafından onaylanarak gündeme alınmıştır. BM bu sözleşmeyi, üye devletlere cinsiyet ayrımcılığına, hak ihlallerine karşı vatandaşlarını koruma, eşitlikçi yasal ve kurumsal düzenlemeler yapma çağrısında bulunmuştur (UNDP, 2014).

CEDAW'da kadın haklarına ilişkin, kadının eğitim ve çalışma hayatına katılımı, evlilik ve aile kurumundaki konumu, erkeklerle eşit siyasi haklara sahip olması, toplumdaki kadın imajının iyileştirilmesi gibi düzenlemeler yer almaktadır. Bu sözleşme, kadın haklarının gelişmesine temel bir basamak olmuştur. Çünkü sözleşmenin amaç ve ilkeleri İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'ndeki temel prensiplere göre düzenlenmiş, tüm insanlara tanınan hakların eşitlik, özgürlük ilkeleri temelinde kadınlar için de yasal bir zemine oturtulmasının amaçlandığı bildirilmiştir. CEDAW, kadın hakları ihlallerinin yalnızca kadınlara değil toplumun tüm bireyelerine

³ UNDP, Türkçe karşılığı “Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı” olan ve küresel kalkınma ağı oluşturmak amacıyla BM tarafından kurulan bir programdır. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere yönelik olarak yoksulluğun ortadan kaldırılması, eşitsizlik ve dışlanmanın azaltılması, kısaca yaşam standartlarının artırılması amacıyla gereken bilgi, deneyim ve kaynakları sağlamaktadır (UNDP, 2019).

zarar verdiği düşüncesinden hareket eden, kadın haklarına ilişkin sorunları dünya gündemine taşıyan önemli bir belge niteliğindedir (BM, 1979).

1985 yılında BM'nin düzenlediği III. Dünya Konferansı'nda hem sosyal hem siyasi katılımı ve karar almada kadın-erkek eşitliği sağlanarak hukuki ve somut düzenlemeler planlanmıştır. Avrupa Konseyi tarafından 1988 yılında yayımlanan 'Kadın Erkek Eşitliği Deklerasyonu'yla cinsiyet eşitliği, insan haklarının bir parçası olarak konumlandırılmıştır. 1993 yılında BM tarafından Viyana'da düzenlenen Dünya İnsan Hakları Konferansı'nda kadın haklarının evrensel insan haklarının ayrılmaz bir parçası olduğu, bu hakların devredilemeyeceği, kısıtlanamayacağı resmî olarak onaylanmış, toplumsal cinsiyete dayalı ihlallerin insan hakları ihlali olduğu açıkça tescil edilmiştir (Börü, 2017: ss.47-48).

1995 yılında Pekin'de düzenlenen IV. Dünya Konferansı'nda onaylanan Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu adlı resmî belgeleri koşulsuz kabul eden 189 ülkeden biri de Türkiye'dir. Bu iki belge, üye ülkelerin devlet politikalarının toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadının güçlendirilmesi temelinde gözden geçirilerek yeniden şekillendirilmesi için hükümetlerin sorumluluk almasını sağlamıştır. Böylece zorunlu eğitimin 8 yıla çıkarılması, 21.yüzyıla geçmeden kadın okur-yazarlık oranının ciddi derecede artırılması, anne-çocuk ölüm oranlarının yarı yarıya azaltılması gibi stratejiler planlanmıştır (TBMM, 1995). Dolayısıyla 20. yüzyılın sonlarına gelindiğinde kadınların insan haklarında yaşanan gelişmelerin siyasi, medeni haklar gibi soyut düzenlemelerden, sosyal politika faaliyetleri gibi somut adımlara doğru değiştiği görülmektedir.

Avrupa Konseyi tarafından 2002 yılında yayımlanan "Kadınların Şiddete Karşı Korunması" konulu tavsiye kararı, cinsiyet üzerine konumlandırılan tüm şiddet biçimlerine karşı oluşturulmuş ilk uluslararası strateji belgesi niteliğindedir. Avrupa Konseyi'nin 2006 yılında diğer sivil toplum kuruluşlarıyla başlattığı 'Aile İçi Şiddet Dâhil Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Kampanyası' ile üye devletlerin hükümetleri gerekli çalışmalar yapmaları hususunda teşvik edilmek istenmiştir (CNN Türk, 2010).

2011 yılında İstanbul'da imzalanan "Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi" 2014 yılında çeşitli Avrupa ülkelerinde ve Türkiye'de yürürlüğe girmiştir. İstanbul'da imzalandığı için "İstanbul Sözleşmesi" olarak da adlandırılan sözleşme, ayrımcılığa yönelik bir sözleşme olan CEDAW'dan farklı olarak son dönemlerde tüm dünyada erkek şiddeti altında ezilen kadınların sesi olmayı amaçlamıştır. İstanbul Sözleşmesi, Avrupa Konseyi destekli bölgesel bir sözleşme olduğu için diğer uluslararası sözleşmelerden daha etkili olması planlanmıştır (Kaypak ve Kahraman, 2016: s.312).

Sonuç olarak 1970’li yıllardan bugüne BM, ILO, AB gibi uluslararası örgütler ve çeşitli STK’lar, dünyadaki pek çok ülkenin katılımlarıyla “kadının insan hakları” üzerine uluslararası hukukta bağlayıcı sorumluluklar getiren çok sayıda sözleşme düzenlemiştir. Hükümetler arası gerçekleştirilen sistemli çalışmalar sayesinde kadın hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliği kavramları, toplumsal birer olgu olarak insan haklarına katkıda bulunmakta ve ülkelerin politikalarını belirlemektedir.

Türkiye’de Cumhuriyet Döneminde Kadın Haklarının Gelişimi

Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş sürecinde Osmanlı Devleti’yle herhangi bir sosyal, kültürel, siyasi, ekonomik bağ kalmayacak şekilde devrim niteliğinde bir dizi reform gerçekleştirilmiştir. Halifelik makamı ve şeriat hükümleri kaldırılmış, laik ve üniter idare yapısı benimsenmeye başlamış, kılık-kıyafette yeniliğe gidilmiş; kısaca Batılı anlamda yapılan pek çok yenilik ve düzenlemeyle hızlı bir toplumsal dönüşüm gerçekleşmiştir. Bu reformların en önemlisinin eğitimle ilgili olduğu söylenebilir. Henüz Kurtuluş Savaşı devam ederken eğitimin her şartta önemli olduğuna dikkat çeken Mustafa Kemal, 1921 yılında kadın ve erkeklerin birlikte katıldığı Maarif Kongresini toplamış, açılış konuşmasına “muhterem hanımlar ve efendiler” diyerek başlamıştır (Aytaç, 1984: s.23).

Din, dil, ırk, cinsiyet hiçbir fark gözetmeksizin eğitimle yaşanan tüm zorlukların aşılarak kalkınmanın gerçekleşeceği vurgusu yapan Atatürk, özellikle toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik bir dizi çalışma yürütmüştür. 1924 yılında Tevhid-i Tedrisat Kanunu’nun kabulüyle birlikte eğitim kurumları Millî Eğitim Bakanlığı’na bağlanarak laikleştirilmiş, kız ve erkek öğrencilerin eğitimden eşit şekilde yararlanması sağlanmıştır. Böylece Cumhuriyet dönemi reformlarıyla kadınlara belli haklar tanınmış, eğitim olanakları geniş bir toplumsal alana yayılmıştır (Dedeoğlu, 2012: s.217).

Modern vatandaşlardan oluşan çağdaş bir ülke hedefiyle 1926 yılında Medeni Kanun kabul edilmiş ve kadınların hakları genişletilmiştir. Medeni Kanun, erkeğe çok eşliliği yasaklayan, boşanma, çocuklarının velayeti ve miras konularında kadın ve erkeklere eşit haklar veren düzenlemeler içermektedir (Acar; Altınok, 2012: s.76). 18. yüzyıldan beri kadınlar tarafından mücadele verilen fakat 1940’lı yıllara kadar gelişmiş Batılı ülkelerde dahi kazanılmamış “kadınların siyasal yaşama katılma hakkı”, 1930-1934 yılları arasında Türkiye’de Anayasa’ya girmiştir. Kadınlar, 1930 yılında yerel seçimlerde, 1934 yılında ulusal seçimlerde seçme ve seçilme hakkını elde etmişlerdir. Böylece 1935 yılındaki seçimlerde 17 kadın milletvekili ilk defa meclise girmiştir (Kaypak ve Kahraman, 2016: s.307).

1936 yılında yürürlüğe giren İş Kanunu'yla kadınların çalışma hayatı düzenlenmiştir. Sonrasında analık sigortası (doğum yardımı), yaşlılık sigortası gibi düzenlemelerle kadın hakları iyileştirilmeye devam etmiştir. 1950'li yıllar, Türkiye ekonomisi için devlet işletmelerinin ivedilikle kurulduğu ve neticede kadın istihdam oranının arttığı yıllar olmuştur. Fakat erkek nüfusun genel nüfus içindeki payının artmasıyla 1960'lar ve sonrasında kadının istihdamdaki payı düşmeye başlamıştır (Alper ve Tokol, 2014: s.309).

Bu dönemde kadınların, bilgi, tecrübe gerektiren bilim, sanat, siyaset gibi birçok alanda başarılı olması amacıyla devlet tarafından destekleme politikalarının uygulandığı söylenebilir. Bu nedenle ilk kadın doktor, ilk kadın tiyatrocu, belediye başkanı vb. gibi pek çok tanımlamaya, Cumhuriyet rejiminin ilk dönemlerinde rastlanmaktadır. Kadınların kamusal alanda bulunmaları ve görevlerinde yükselebilmeleri için gerekli bütün düzenlemeleri sağlamaya çalışan Türkiye'de her şeye rağmen tüm bu yenilikler, kadını toplumsal anlamda bilinçli-egitimli bir anne ve modern-sadık bir eş olmaktan öteye götürememiştir. Doktor ya da sanatçı da olsa kadından öncelikli olarak beklenen, işten eve geldiğinde yemek yapan evi temizleyen ev hanımlığı ve çocuğa bakan annelik rolleridir.

1980 Sonrası Dönemde Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Politikaları

İhtiyaçların değişmesi ve çeşitlenmesiyle dünyanın birçok ülkesinde olduğu gibi Türkiye'de de 1980'ler itibariyle ekonomik durgunluğunu ortadan kaldıracığına inanılarak bir söylem haline gelen neoliberalizm yaklaşımları benimsenmiş, serbest piyasa ekonomisi uygulamaları devletin düzenleyici-denetleyici işlevlerini belirgin şekilde azaltmıştır.

1961 Anayasası'yla ilk kez benimsenen "sosyal devlet" anlayışı, 1982 Anayasası'yla detaylandırılrsa da eski önemini kaybetmeye başlamıştır. Çünkü 1980'li yıllarda aile ve akrabalık bağlarının önemine dikkat çekilmiş, vakıflar ve diğer gönüllü yardım kuruluşlarının faaliyetleri kamusal sosyal yardımlar adı altında desteklenmiştir (Taşcı, 2010: s. 131). Dolayısıyla hak temelli devlet anlayışı, yerini geleneksel dayanışma aktörlerine bırakarak hayırseverlik yüceltilmiştir. Bununla birlikte herkesi kapsayan sosyal politikalar, sadece muhtaçları kapsayacak şekilde sınırlandırılmıştır.

1980'lere kadar Cumhuriyet'in toplumsal cinsiyet eşitliği yaklaşımına yönelik ciddi bir eleştiri veya itiraz olmamıştır. Cumhuriyet reformlarının başta eğitim, istihdam olmak üzere toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik pek çok somut uygulaması, sisteme gelebilecek eleştirilerleri bir bakıma önlemiştir (Acar; Altınok, 2012: ss.77-78). Neoliberal söylemler, mevcut

toplumsal düzenin sorgulanmasının yanlış olacağını, dolayısıyla geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinin de gerekli olduğunu vurgulamıştır (Topcuoğlu, 2016: ss.9-11). Fakat 1950'lerden 1980'lere kadar kırsal alanlardan kentlere doğru yaşanan yoğun göçlerle kentlerin nüfusu artmış, büyük çapta yaşanan işsizlik, yoksulluk gibi dezavantajlı durumlardan en çok etkilenenler yine kadınlar olmuştur. Bu nedenle toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin hem toplum hem yasalar yoluyla meşrulaştırılması, artık kadının toplumsal konumunun sorgulanmasını zaruri hale getirmiştir.

1980'lerle birlikte Türkiye'de kadın haklarını uluslararası standartlara göre yeniden biçimlendirmek, bu konudaki bireysel ve toplumsal farkındalığı artırmak amacıyla akademik çevrelerce özellikle sosyal politikalar üzerine sorgulayıcı bilimsel araştırmalar yoğunlaşmıştır. Bu araştırmaları yapan bilim insanlarının, neoliberal politikalardan toplumsal sınıfların nasıl etkilendiğini irdelerken bu etkilerin toplumsal cinsiyet temelinde nasıl değiştiğini sorgulamamışlardır. Çünkü sosyal politika teorileri ve uygulamalarında kadının ait olduğu eviçi ortamda bulunması ve korunması anlayışı, neredeyse hiçbir toplumda genel olarak değiştirilmesi çok istenen bir nitelikte görülmemiştir.

Dünya genelinde sosyal politika uygulamaları, toplumsal hareketlerden ve beraberinde gelişen modern düşünsel-kuramsal akımlardan etkilenmiştir. 1789'da Fransa'da kadınların siyasal haklarına vurgu yapan I. Dalga feminist kadın hareketinin ardından II. Dalga Feminizmi, 1960'larda Amerika ve Avrupa'da etkili olmuş, küreselleşme ve gelişen kitle iletişim teknolojisiyle birlikte 1980'lerde Türkiye'yi etkisi altına almıştır. Daha çok eğitilmiş kesimdeki kadınları etkileyen bu kadın hareketi, Cumhuriyet'in yarım yüzyıldır içselleştirdiği toplumsal cinsiyet eşitliği yaklaşımı ve ataerkil toplum düzeni gibi pek çok konuyu tartışmaya açmıştır. Bu dönemde, toplumsal cinsiyet eşitliği anlayışının kanunlarda olduğu gibi kamusal, sosyal yaşantıda ilerlemediği eleştirisi yapılmıştır. Feminist hareket, farkındalık yaratarak, eşitlik bilincini artırmak için kadınları, tepkilerini açıkça göstermeye çağırmış, Türkiye'de sivil toplum aktivizminin ilk örnekleri olmuştur. 1990'larda feminist kadın hareketleri öncülüğünde sokak gösterileri, oturma eylemleri, toplumsal kampanyalar düzenlenmiş ve eviçi şiddet, cinsel taciz, bekaret testi gibi hak ihlalleri protesto edilmiştir. Bu dönemdeki Medeni Hukuk ve Ceza Hukuku'ndaki düzenlemelerin birçoğu, toplumsal cinsiyet rollerini onaylayıp yeniden ürettiği gerekçesiyle feministler tarafından çokça eleştirilmiştir. (Acar ve Altınok, 2012: ss.81-82).

Toplumun geleneksel kabullerinin yasalar yoluyla nasıl meşrulaştırıldığını görmek adına 1971 tarihli İş Kanunu'na bakmak yeterli olacaktır. İş Kanunu'ndaki "evlenen kadınların kıdem tazminatını alarak işten çıkabilmelerine olanak tanıyan düzenleme", temelde ev dışında ücretli bir işte çalışan kadınların evlenmeleri halinde çalışmaktan vazgeçip evlerine çekilmelerine olumlu

bakan bir toplumsal kabule dayanmaktadır (Ecevit, 2012: s.15). Aynı İş Kanunu, evli kadınların eşlerinden izin almak koşuluyla bir işte çalışabilmelerine olanak tanımış, 300 ve üzerinde kadın çalışanı olmayan iş yerlerinin emzirme ve bakım odası bulundurma zorunluluğunun olmadığı hükmü getirilmiştir (Dedeoğlu, 2015: s.264).

Yapılan düzenlemelere bakıldığında esas hedeflenenin, kadını iş yaşamının dışına iterek sadece anne ve eş olma gibi eviçi rollere mecbur bırakmak olduğu söylenebilir. Devlet, kanunlarda yaptıkları bu gibi düzenlemelerle toplumu bir bakıma teyit etmekte, kadına toplumsal olarak layık görülen tek yerin aile içi olduğu düşüncesi, yasal olarak da meşrulaştırılmaktadır. Sonuçta kadınların sosyal yaşamında karşılaştığı dezavantajlı durumlar yasalar aracılığıyla da onaylanmakta, erkeklerle aralarındaki farkların normalliğine vurgu yapılarak eşitsizlik, devlet-toplum işbirliğiyle derinleştirilmektedir.

BM tarafından 1979’da düzenlenen CEDAW (Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi) Sözleşmesi’yle birlikte dünyada kadın hareketleri yükselme eğilimine girmiş, böylece 1990’larda kadın hakları ve kadın sorunları, daha çok uluslararası kuruluşlara üyelik ve uluslararası sözleşmeler ışığında tartışılır hale gelmiştir (Dedeoğlu, 2012: s.217). Türkiye, 1985 yılında CEDAW’ı kabul ettikten sonra 1987’de kadın konusuna odaklanan ilk resmî kurum olan Devlet Planlama Teşkilatı’na bağlı “Kadına Yönelik Politikalar Danışma Kurulu”nu kurmuştur. 1989 yılında Çalışma Bakanlığı’na bağlı bir “kadın birimi” kurulmuş, yine aynı yıl İstanbul Üniversitesi bünyesinde ilk “Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi” oluşturulmuştur. En önemli adımlardan biri 1990 yılında Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü’nün (KSGM) kurulmasıdır. KSGM’nin görevi kadına karşı ayrımcılığı önlemek, kadın haklarını korumak, geliştirmek, kadınların başta işgücü sahası olmak üzere toplumsal yaşamın her alanındaki hak ve fırsatlara eşit olarak erişimlerini sağlamaktır (KSGM, 2019; Kadın ve Demokrasi Derneği, 2019).

Sonuçta kadın hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik ne tür politikaların gerçekleştirilebileceği konusu, 1990’lı yıllarla önemli hale gelmiştir. Türkiye’de bu konu üzerine yapılan araştırmalar ve feminist hareketler, çok etkili ve belirleyici olmasa da Avrupa Birliği’ne uyum süreci kapsamında gerçekleştirilen yeni anayasal değişikliklerle birlikte çok sayıda uygulama devreye sokulmuştur.

Kadının Aile İçinde Değişen Konumu ve Sosyal Yardım Politikaları

Türkiye’nin refah rejimi, kadının anne ve eş; erkeğin de aile reisliği rollerine sahip olduğu ailenin kutsallığı üzerinden okunmaktadır. 2000’li yıllara girildiğinde umut verici yeni gelişmeler

yaşanmıştır. 1982 Anayasası'nın 17. ve 41. Maddelerinde kadın ve erkek arasında eşitlik sağlamak için düzenlenen 'Aile, Türk toplumumuzun temel taşıdır' ibaresine 2001 yılında 've eşler arasında eşitliğe dayanır' ibaresinin eklenmesi bu duruma örnek verilebilir (KSGM, 2019a: s.3; Demir, 2011: s.33).

1 Ocak 2002 tarihinde yürürlüğe giren Yeni Medeni Kanun'la birlikte kadının erkekle eşit haklara sahip olduğu Anayasa'da resmiyet kazanmıştır. Daha önceki Medeni Kanun'da kadınlara karşı ayrımcılığı destekleyen 'aile reisi kocadır' ifadesi kaldırılmış, yerine 'evlilik birliğini eşler beraber yönetirler' hükmü getirilmiştir. Kadının bir işte çalışmak için eşinden izin alma zorunluluğu kaldırılmıştır. Yine eşlerin eşit hak ve sorumluluklarının güvence altına alınması, evlilik süresince edinilmiş malların eşit paylaşılması, boşanırken anlaşmazlık durumunda çocuğun velayetinin tarafların ortak kullanımı, evlilik dışı doğan çocuğun velayetinin anneye verilmesi gibi konularda yeni düzenlemeler Yeni Medeni Kanun'la getirilmiştir (Türk Medeni Kanunu, 2001).

9 Ocak 2003 tarihinde "Aile Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yargılama Usullerine Dair Kanun" kabul edilerek hem Aile Hukukunu ilgilendiren hem "Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun"un uygulanmasından doğan davalara Aile Mahkemeleri bakmaya başlamıştır (KSGM, 2019a: ss.5-6; Dedeoğlu, 2009: s.48). Fakat bu düzenlemelerin, aile içinde yaşanan özel durumların içeriğine göre başta kadın olmak üzere iki tarafı da mağdur etmeyecek ek düzenlemeler gerektirdiği açıktır.

Kadın bir yandan aile içindeki rolleri bağlamında yüceltilirken diğer yandan sosyal devlet ile ilişkilendirilmektedir. Ailenin kutsallığı düşüncesine dayanan sosyal devlet, aileyi bakımın temel birimi varsayarak, kadınları bakımdan sorumlu kişiler ilan etmekte ve sorumluluklarının bir kısmını kadına yüklemektedir. Yine bu sistemin sağladığı fayda ve hizmetlerin birincil alıcıları olarak kadınlar tercih edilmektedir (Bourdieu, 2014: s.112). Sosyal bakıma ilişkin politika ve uygulamalarda kadınlar, gerçekten muhtaç konumundadırlar. 2004 yılından itibaren verilen "Şartlı Nakit Transferi" (ŞNT) gibi yoksulluğu azaltmaya yönelik formel destekler özellikle kadınlara sunulmuştur.

Valilikler, belediyeler, vakıflar, gönüllü yardım kuruluşları ve hayırsever bireylerin düzenli periyotlarla yaptıkları yardımların hedefinde en çok kadınlar vardır. Tüm bunlar, aslında Türkiye'nin kadınların vatandaşlık statülerinin "sosyal yardımlar" üzerinden temellendirildiği, vatandaşa karşı sorumluluğun gönüllü/hayırsever kişi ve kuruluşlarca hizmete dönüştürüldüğü bir refah devleti haline geldiğini kanıtlar niteliktedir (Buğra, 2012: s.63). Dolayısıyla bugün artık

Türkiye’de eğitim, istihdam alanlarındaki politikalardan çok yardım, dağıtım hizmetleriyle gündeme gelen sosyal politikalardan bahsedilmektedir.

2015 yılında hayata geçirilen çalışan kadına yönelik sosyal yardım bağlamında, 3-6 yaş arası çocuğu olan çalışan kadınlara ayda 300 TL kreş yardımı, 3 yaşına kadar olan bebeklere bez ve mama yardımı verilmektedir. 15 Mayıs 2015 tarihi itibarıyla doğan her çocuk için devlet, doğum yapan anneye ilk çocuk için 300 TL, ikinci çocuk için 400 TL, üçüncü ve sonrasında doğacak her çocuk için 600 TL ödeme yapmaktadır. Bu yardımdan faydalanmak isteyen anneler, “Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (AÇSŞB) İl Müdürlükleri”ne başvuru yapabilmektedir (AÇSŞB, 2019a). Fakat doğum yardımı tutarlarının 2015 yılından bugüne enflasyona göre düzenlenmeden aynı kalması, yapılan yardımların ihtiyaçları karşılama noktasında fayda sağlamadığını düşündürmektedir.

AB uyum sürecindeki bir ülke olarak bakıldığında Türkiye’deki sosyal devlet harcamalarının oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Özellikle kreş, gündüz bakım evi gibi sosyal bakım harcamalarındaki yetersizlikler düşünüldüğünde sosyal devletin bir gereği olan ihtiyaçların karşılanması sorumluluğunun hayırsever kuruluşlarla birlikte aileye ve kadına yüklendiği görülmektedir. Bunun yanında toplumda genellikle dezavantajlı bir konumda bulunan kadınların sağlık, yaşlılık, dulluk yardımlarına erişimde sahip oldukları avantajları eşitlik söylemini gerekçe göstererek ortadan kaldıran değişiklikler, onların da emek piyasasına artık erkeklerle eşit koşullarda katılmasının beklendiğine işaret etmiştir (Buğra, 2012: s.62). Sonuçta ailenin kutsallığı düşüncesine dayanan yeni sistem, aileyi bakımın temel birimi olarak varsayarak, kadınları bakımdan sorumlu kişiler ilan etmekte, bu da eviçi ortamından çıkamayan kadının emek piyasasına katılım oranını düşürmektedir.

Çalışma Hayatında Kadın İstihdamına Yönelik Politikaları

Emek piyasası, Batı Avrupa’da toplumsal cinsiyet algısının en erken dahil olduğu sosyal politika alanlarıdır. Çalışma hayatındaki eşitsizliklerin kadın temelinde incelenmesi, diğer sosyal politika alanlarından önce gerçekleşmiş ve uluslararası sözleşmelerde öncelikli olarak tartışılmıştır. Türkiye’de istihdam politikaları, 2000’li yıllarla birlikte dikkat çekici olmuştur. “Çünkü Cumhuriyet’in kuruluşundan 2000’li yıllara gelene kadar eğitim ve kalkınma politikalarının istihdam sorununu çözeceği varsayılmış fakat beklenildiği gibi olmamıştır” (Dedeoğlu, 2015: s.263).

Eğitim ve kalkınmanın tek başına istihdamı etkileyemeyeceği gerçeği, ILO'nun 2016 yılında yayımladığı “Çalışma Yaşamında Kadınlar: Eğilimler” adlı raporunda da açıkça görülmektedir. Rapor, son yirmi yıl içinde kadınların, eğitimi alanında sağlanan önemli ilerlemelerin, çalışma yaşamındaki konumlarına aynı oranlarda yansımadağını göstermektedir. ILO bu raporla, 178 ülkedeki verileri incelemiş, küresel işgücü piyasasının bütününde kadınlar ve erkekler arasındaki eşitsizliğin sürdüğü sonucuna varmıştır (ILO, 2016). Kadınların aile yaşantısındaki rolleri ile sürekli ilişkilendirilmesi ve toplumsal cinsiyet eşitliği söylemlerinde yeterince samimi olunmaması, sosyal politikaların kadın istihdamını artırma potansiyelini daha da düşürmektedir.

Tablo 2. Çalışma Hayatında Cinsiyet Ayrımcılığı İle İlgili BM ve ILO Sözleşmeleri

Konu	Onay	Türkiye Onayı
Zorla Çalıştırma- ILO	1930	1938
Maden Ocakları ve Yer Altı İşlerinde Kadınların Çalıştırılmaması – ILO	1935	1937
Eşit İşe Eşit Ücret – ILO	1951	1966
Zorla Çalıştırmaların Kaldırılması – ILO	1957	1960
İstihdam ve İşte Ayrımcılığın Engellenmesi – ILO	1958	1967
Muamele Eşitliği – ILO	1962	1973
İstihdam Politikası – ILO	1964	1977
CEDAW – BM	1979	1985-Çekinceli Kabul 1999-Tamamen Kabul
Aile Sorumluluğu Olan İşçiler – ILO	1981	Onaylanmadı
Kısmi Süreli Çalışma – ILO	1994	Onaylanmadı
Ev Eksenli Çalışma – ILO	1996	Onaylanmadı
Anneliğin Korunması – ILO	2000	Onaylanmadı
CEDAW Ek İhtiyatı Protokol – BM Ek Protokol	2002	2002

Kaynak: Bu tablo, “Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2014: ss.19-21” ve “Alper ve Tokol, 2014: s.314” kaynaklarından yararlanılarak hazırlanmıştır.

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi Türkiye, BM ve ILO Sözleşmelerini 10 yıl gecikmeli kabul ederek yürürlüğe koymuş, son düzenlenen birçok sözleşmeyi de henüz kabul etmemiştir. Bu da çalışma yaşamındaki kadına yönelik eşitlikçi politikaları geciktirmektedir. Türkiye, bu yüzden kadın istihdamı noktasında AB ülkelerinin gerisinde kalmaktadır. AB ülkelerini yakalamak, toplumsal cinsiyet eşitliğini çalışma yaşamında sistemli bir şekilde tesis etmek amacıyla Türkiye’de AB uyum süreci kapsamında yapılan düzenlemeler, 2000’li yıllarda daha etkin hale gelmiştir. 2003 yılında yürürlüğe giren 4857 sayılı İş Kanunu’nun hazırlanmasında AB direktiflerine uyum

sağlanmaya çalışılmıştır. 1982 Anayasası'nın; "herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir" şeklindeki 10. maddesine 2004 yılında; "Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet bu eşitliğin yaşama geçirilmesini sağlamakla yükümlüdür" şeklinde bir ilave yapılmıştır (Dedeoğlu, 2009: ss.48-49). Bu kanunun ilgili maddesinde cinsiyete dayalı ayrımcılık yasaklanmış, eşit işe eşit ücret ilkesi benimsenmiştir. Başta çalışma hayatı olmak üzere sosyal hayatın bütününde kadına yönelik ayrımcılığı ortadan kaldırmak amacıyla "eşit davranma ilkesi" resmî olarak güvence altına alınmış, 2010 yılındaki düzenlemeyle pozitif ayrımcılığın önüne geçmek için alınacak tedbirlerin eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamayacağı vurgulanmıştır. Bu düzenlemeler, AB'nin 2010 tarihli "Türkiye İlerleme Raporu"nda olumlu bir gelişme olarak nitelendirilmiştir (Balci, 2017: s.1264).

4857 İş Kanunu'nun 50. Maddesinde: "Kimse, yaşına, cinsiyetine ve gücüne uymayan işlerde çalıştırılmaz. Küçükler ve kadınlarla bedenî, ruhî yetersizliği olanlar çalışma şartları bakımından özel olarak korunurlar" ifadesine yer verilmiştir (İş Kanunu, 2003). Yalnızca bu ifadeden yola çıkıldığında kadının, yasalarla dezavantajlı bir grup içine alındığı ve sırf kadın olduğu gerekçesiyle korunmaya muhtaç olduğunun vurgulandığı görülmektedir. Bu nedenle kadının iş yerinde birlikte çalıştığı erkek çalışanlar tarafından ikincil konuma getirilmesi, zamanla hem kadınların hem toplumun son derece normal karşıladığı bir duruma dönüşmektedir.

Kadınların özellikle eviçi emeğinin parasal bir karşılığının bulunmaması, kadın için kendi emeğini de değersizleştirmektedir. Sonuçta çalışma hayatında bu durum, erkek emeğinin yanında kadın emeğini görünmez kılmaktadır (Alper ve Tokol, 2014: s.304). Tüm bu süreçlerde fiziksel ve psikolojik olarak çok fazla yıpranan kadının işgücüne katılım oranı da düşmektedir. Kadın erkek eşitliği ve kadın istihdam oranlarının artırılacağı söylemleriyle kadınların kötü çalışma koşullarının sadece üzeri örtülmektedir.

Aile ve eviçi ile özdeşleştirilen kadının çalışma hayatı da eğitim, bakım, hizmet sektörleri kapsamındaki evcil sayılan işlerden oluşmaktadır. Erkeklerin yoğun olduğu sektörlerdeki kadınların "işe kabul" ve "görevde yükselme" süreçleriyle ilgili özel durumlara yönelik bilgi verilmemekte, ucu açık ifadeler kullanıldığı bilinmektedir. İş Kanunu'nda da net ifadeler bulunmadığı için işverenler, çeşitli gerekçeler göstererek işe alımlarda terfilerde daha çok erkekleri tercih etmektedir (Balci, 2017: s.1275). Sosyal devlet ve bürokratik alan içerisinde erkeğe oranla daha güvencesiz işlerde çalıştırılan kadınlar, herhangi bir ekonomik kriz anında yine serbest piyasa ekonomisinin işsiz bıraktığı ilk kurbanlar olmaktadır (Bourdieu, 2014: ss.116-119). Bu nedenle kadınların haklarını korumak için İş Kanunu'ndaki ayrımcılık yasağının ve yaptırımının özel

durumları kapsayacak şekilde değiştirilmesi, uygulamadaki sorunları azaltmak ve AB uyum süreci açısından önemlidir.

2006 yılında Türkiye'deki kadın örgütleri, ortak bir bildiri yayınlayarak kadın emeğinin piyasa kurbanı olmaması için hükümetin ve özel girişimin kadın istihdamı sorunu üzerine birlikte eğilmesi gerektiğini vurgulamışlardır. Aynı yıl düzenlenen Kadın İstihdamı Zirvesi'nde düşük kadın istihdamı toplumsal bir sorun olarak tanımlanmış, istihdamı artırmak için vergi indirimleri, kadınlara özel eğitim ve meslek edindirme kursları, özel istihdam büroları, esnek, güvenceli çalışma biçimlerinin geliştirilmesi vurgulanmıştır (Dedeoğlu, 2015: s.265). Fakat sorunu çözmek adına atılan adımlar, planlanan politikalar, kadın istihdam oranlarını düşürecek sonuçlar doğurmuştur.

TÜİK 2019 yılı verilerine bakıldığında kadınların çalışma hayatına katılım oranı, %35 iken erkeklerde %73,2; kadınlarda istihdam oranı %29 iken erkeklerde %64,2'dir. İstihdam edilen kadınların %45'inin herhangi bir sosyal güvencesi yoktur. %56,4 oranındaki kadın, ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktadır. Üniversite mezunu kadınların %20'si işsizlikle mücadele ederken bu oran erkeklerde %11,2'dir (TÜİK, 2019). Burada TÜİK verileri, aslında kadınların emek piyasasında maruz kaldıkları toplumsal cinsiyet eşitliği ihlallerinin somut kanıtı niteliğindedir. Tüm bu süreçler yalnızca kadına zarar vermemektedir, toplumda da ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi pek çok soruna neden olmaktadır.

Ülkede kalkınmayı sağlayabilmek için ülke nüfusunun yarısını oluşturan kadınlara üretim süreçlerinde etkin rol vererek istihdam etmek gerekmektedir. Çünkü kadınların işgücüne kazandırılmasındaki sadece %5'lik bir artışın bile yoksulluğu %15 oranında azaltacağı tahmin edilmektedir (Balci, 2017: ss.1264-1266). Kadınların çalışması aynı zamanda, eşit vatandaşlık, insan hakları ve demokrasinin gelişimine katkıda bulunarak siyasal alanda da olumlu sonuçlar doğuracaktır. Dolayısıyla toplum ve devleti içine alacak bir zihniyet değişimi şarttır. Aksi takdirde kadınlara yönelik dışlamanın devam edeceğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Çalışan Kadına Yönelik Sosyal Güvenlik Politikaları

Değişen ekonomi politikalarıyla 1980 sonrası dönemde çalışma hayatında yaşanan esnek, kayıt dışı istihdamın artması, çalışma sürelerinin uzaması, ücretlerin düşmesi, çalışan yoksulların, zorunlu göç ile bağlantılı olarak sosyal dışlanmanın artması gibi büyük dönüşümler, kadınların üstlenmek zorunda kaldığı bakım yükünü ve kadın yoksulluğunu artırmıştır (Altuntaş, 2016: ss.84-

85). Bu nedenlerle dünyada olduğu gibi Türkiye’de de kadın istihdamının yanında sosyal güvenlik uygulamalarıyla istihdam edilen kadınların haklarının korunması da çok önemlidir.

İş yaşamında çalışan kadını korumak amacıyla özellikle hamilelik öncesi ve sonrası dönemde hem anneye hem çocuğa destek olmak için birtakım düzenlemeler yapılmıştır. AB’nin Hamile, Loğusa ve Emziren Çalışanların İş Sağlığı ve Güvenliğini Geliştirmeyi Teşvik Eden Önlemlerin Getirilmesi ile İlgili Direktifi doğrultusunda gebe ve emziren kadınlarla, gece postalarında çalıştırılan kadınların çalışma koşullarına ilişkin yönetmelikler, 1992 yılındaki düzenlemeyle onaylanmıştır (Alper ve Tokol, 2014: s.315).

Diğer taraftan Türkiye’de 2011’de yürürlüğe giren 6111 sayılı Kanun’la da kadın çalışanlar doğumdan önce 8 ve doğumdan sonra 8 hafta olmak üzere toplam 16 haftalık ücretli doğum izni ve kamu sektöründe bir yıl, özel sektörde altı aylık ücretsiz izin kullanabilmektedirler (KSGM, 2019a: s.7). Daha önceki yıllarda KSGM tarafından taslak olarak Meclis’e sunulan birçok Avrupa ülkesinde doğum sonrası süreçte çalışan annenin yanında çalışan babaya da verilen toplam bir yıl olması öngörülen “ebeveyn izni”ne ilişkin yasa tasarısı çok geçmeden geri çekilmiştir (Dedeoğlu, 2009: s.52). 2015 yılında İş Sağlığı ve Güvenliği ile ilgili bir düzenlemeyle eşi doğum yapan işçiye 5 günlük ‘babalık izni’ hakkı verilmiştir (KSGM, 2019a: s.8).

Kadının çalışma hayatındaki haklarının güvenceye alındığını gösteren pek çok yasal düzenleme, aslında kadının iş hayatından uzak tutulabilmesi gibi olumsuz sonuçlar da doğurmaktadır. Doğum ve sonrasındaki izin hakkının sadece kadına verilmesi, işverenlerin kadın yerine erkek personel çalıştırmayı tercih etmelerine neden olabilmektedir. Çünkü kadınlara yönelik hamilelik, doğum izni, çocuk emzirme süreleri gibi kadını korumaya yönelik yasal düzenlemeler, işverenin bakış açısıyla maddi olarak iş ve para kaybı olarak görülmektedir. 2008 yılında yürürlüğe konulan SSGSS (Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası) yasası ile birlikte, emeklilik yaşı, prim ödeme gün sayısı da kademeli olarak yükseltilmiş, bu süre erkekler ve kadınlar için eşitlenmiştir. Yasanın geçtiği 1 Ekim 2008 tarihinden sonra doğan kız çocukları için ebeveynlerinin sağlık sigortasından yararlanma hakkı en fazla 25 yaşla sınırlandırılmıştır (Altuntaş, 2016: s.84). Böylece ev dışındaki çalışma hayatının yanında evdeki yoğunluğu, bakım yükü olan ve zaten dezavantajlı grup kapsamında değerlendirilen kadınlar, devlet eliyle daha fazla dezavantaja maruz bırakılmaktadır.

Türkiye’de Kadına Karşı Değişen Sosyal Politika Yaklaşımı

2002 yılı seçimlerinin hemen sonrasında AB uyum süreci kapsamında kadınlara yönelik bir dizi olumlu düzenlemeye imza atılmıştır. Fakat bugün aktif sosyal politikalar yerine kadının sağlıklı

nesillerin yetişmesine katkı sağlayan annelik gibi aile içi rolleriyle yüceltildiği daha muhafazakâr bir sosyal politika yaklaşımından bahsedilmektedir. Bu noktada İslam esaslarına uygun bir yaklaşımın öne çıktığı söylenebilir: “İslâm aileyi; hem kişinin huzur bulduğu bir ortam, hem neslin devamı için bir vesile, hem mümini günah saydığı çeşitli kötülüklerden alıkoyan bir vasıta olarak değerlendirmiş, büyük önem vermiştir” (Yazıcı, 2007: s.3).

Türkiye’de ekonomik ve siyasi serbestleşmeyle artan muhafazakarlığın uyumlu bir birliktelik içinde olduğunu ifade eden Ecevit (2012: s.24), bu durumun kadınların eğitim, istihdam, sağlık, sosyal güvenlik gibi alanlardaki sosyal haklarını büyük oranda kısıtlayan politikalar, uygulamalar doğurduğunu söylemektedir. Geleneklerin önemine vurgu yapan muhafazakâr bakış açısı, kadın erkek eşitliğini yeniden tartışmaya açmaktadır. Bu anlamda “Cumhuriyetçi toplumsal cinsiyet eşitliği” ile muhafazakâr toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarını karşılaştırmak farkındalık açısından önemlidir.

Tablo 3. 2000’li Yıllarda Türkiye’de Kadınlara Yönelik Yasal Düzenlemeler

İç Hukuka İlişkin Düzenlemeler	Yürürlük Tarihi
4857 Sayılı İş Kanunu	2003
Gebe veya Emziren Kadınların Çalıştırılma Şartlarıyla Emzirme Odaları ve Çocuk Bakım Yurtlarına Dair Yönetmelik	2004
Kadın İşçilerin Gece Çalıştırılma Koşulları Hakkında Yönetmelik	2004
2004/7 Sayılı Başbakanlık Genelgesi (personel temininde eşitlik ilkesine uygun hareket edilmesi hakkında)	2004
5393 Sayılı Belediye Kanunu (kadın ve çocuklara sığınma evi açılmasını zorunlu hale getirilmesi hakkında)	2005
2006/17 Sayılı Başbakanlık Genelgesi (çocuk ve kadınlara yönelik şiddet hareketleriyle töre ve namus cinayetlerinin önlenmesi için alınacak tedbirler hakkında)	2006
5840 Sayılı Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu Kanunu	2009
Ağır ve Tehlikeli İşler Yönetmeliği (kadınların hangi şartlar sağlanırsa bu tip işlerde çalıştırılabileceği ayrıntılı olarak bu yönetmelikte belirtilmiştir)	2010
2010/14 Sayılı Başbakanlık Genelgesi (kadın istihdamının artırılması ve fırsat eşitliğinin sağlanması hakkında)	2010
6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun	2012
Kadın Konuquevlerinin Açılması ve İşletilmesi Hakkında Yönetmelik	2013
2014/5 Sayılı Başbakanlık Genelgesi/Alo 183 Çağrı Merkezi Hizmetleri	2014

Kaynak: Bu tablo, Aile, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı’na ait resmî web sayfasındaki bilgilerle oluşturulmuştur (AÇSHB, 2019).

Devlet bünyesinde “sosyal hizmetler ve koruma” hizmetleriyle sosyal yardım hizmetlerinin birleştirilmesi neticesinde yalnızca ihtiyaç sahibi çocukların değil bütün çocukların haklarını korumak ve düzenlemek amacı taşıyan önceki adı “Kadın ve Aileden Sorumlu Devlet Bakanlığı” olan bakanlık, 2011 yılı itibariyle Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’na dönüştürülmüştür. Aile Bakanlığı’nın da Temmuz 2018’de Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı’yla birleştirilmesi, ‘kadın’ konusuna özel olarak eğilen toplumsal cinsiyet eşitliği noktasında gelişmeleri yakından takip eden devlet yetkililerinin artık bu yaklaşımlarından iyice uzaklaşacağı konusunda ipuçları vermektedir.

Bugün, kadına yönelik toplumsal cinsiyet ayrımcılığının gelmiş olduğu son nokta şiddet olayları üzerinden okunmaktadır. Erkek, kendini üstün gördüğü kadına istediğini yapma hakkına sahip olduğunu düşünerek şiddete başvurmaktadır. Eşinden, sevgilisinden şiddet gördüğü gerekçesiyle güvenlik güçlerine başvuran kadın, ilk olarak ailenin kutsallığı, ilişkinin mahremiyeti gerekçesiyle eşiyse veya sevgilisiyle barıştırılmaya çalışılmakta; sonraki süreçlerde şiddetin tüm biçimlerine maruz kalmaya devam etmektedir. Şiddet unsurunun medyada sürekli olarak sunulması, normalleştirilmesi erkek şiddetini toplumda daha meşru hale getirmektedir. Son zamanlarda erkek şiddeti, kadın cinayetlerine ve cinsel istismar vakalarına dönüşmektedir. Yargılama sürecinde zanlının öldürdüğü eşiyse veya istismarda bulunduğu kadınla ilgili mahkemeye sunduğu gerekçeler, genellikle suçu işlemede tahrik unsuru sayılarak haklı bulunmakta, cezalarda indirime gidilmektedir.

Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu’nun (KCDP) 2011 yılı verilerine bakıldığında Türkiye’de 2002-2011 yılları arasında yaklaşık 4410 kadın boşanmak üzere oldukları veya boşandıkları eşleri, sevgilileri tarafından veya töre gerekçesiyle ailedeki erkekler tarafından öldürülmüşlerdir. Yine KCDP verilerine göre 2011-2018 yılları arasında öldürülen kadın sayısı 2342’dir (KCDP, 2019). İçişleri Bakanlığı’nın verilerine göre sadece 2016-2018 yılları arasında polis ve jandarma kayıtlarına geçen öldürülmüş kadın sayısı 938’dir (Taştan ve Yıldız, 2019, s.2). Türkiye’de kadına yönelik artan erkek şiddetiyle mücadelede yeterli bütçenin ayrılmaması, yasalardaki hukuki boşlukların göz ardı edilmesi gibi somut göstergelerin, muhafazakâr yaklaşımın ürünleri olduğu söylenebilir. Boşanmaların önüne geçmek için hangi şartta olursa olsun sorunların ilk olarak aile içerisinde çözülmesi gerektiği inancını destekleyen çoğu düzenleme ve uygulama, “ailenin korunması” olgusunun genel olarak yanlış anlaşıldığını göstermektedir.

Sonuç

Kadın ve erkek arasında yüzyıllardır süregelen cinsiyetçi ayrıştırma, bugün hala tartışılan, değiştirmek için çaba sarfedilen ataerkil aile ve toplum yapısının dayanak noktasıdır. Toplumsal cinsiyet rolleriyle kadına zayıf ve eksik olduğu bu nedenle güçlü ve tam olan erkeğin gerisinde olması gerektiği öğretilmektedir. Mevcut durumu tek başına değiştirmekte yetersiz olduğuna inandırılan kadın, tam anlamıyla öğrenilmiş çaresizlik yaşamaktadır. Böylece toplumda ailenin, dolayısıyla neslin taşıyıcısı olan kadın, yaşadığı tüm bu tecrübelerini aktararak eşitsizliğin yeniden üretilmesi sürecinde etkin rol oynamaktadır. Fakat kadın, tüm bu süreçlerde fiziksel ve psikolojik olarak yıpranmakta, gerçekten güçsüz bırakılmaktadır.

Toplumda yardım edilerek destek olunması gereken güçsüz bir nesne olarak görülen kadın, küresel birlikteliklerin toplumsal yansımalarıyla birlikte artık kalkınmanın temel bir öznesi haline gelmektedir. 20. yüzyıl, kadının insan hakları çalışmalarının en yoğun olduğu, toplumsal cinsiyet eşitliği anlamında farkındalık yaratılan ve toplumların genel kabullerinin sarsılmaya başladığı bir zaman dilimi olmuştur. Tüm bu uluslararası düzenlemelere rağmen bugün aralarında Türkiye'nin de bulunduğu neredeyse hiçbir toplumda kadının insan hakları erkeğe tanınan haklarla aynı karakterde ve yoğunlukta olamamıştır. İnsan hakları bağlamında tüm dünyadaki kadınlara yönelik gerçekleştirilen uluslararası düzenlemeler, değişen kadın algısı, farklı toplumlardaki kadın sorununu çözme noktasında tek başına yeterli değildir. Bu düzenlemelerin sosyal yaşamın rutinine eklenerek tüm insanlığı silsileler halinde sorunu çözen ellere dönüştürmesi gerekmektedir. Bu aşamada hükümetlere düşen görev, kadın haklarının iyileştirilmesine yönelik özendirici sosyal politika faaliyetleri yürüterek toplumun ataerkil bakış açısını en azından törpülemektir.

Türkiye, toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak, kadın haklarını iyileştirmek adına imzalanan uluslararası sözleşmeleri gecikmeli olarak kabul etse de yasal uygulamalar noktasında önemli adımlar atmıştır. Fakat devletin kadınıla özdeşleştirilen “sosyal devlet” olma özelliğinin kapsam ve içerik anlamında değişmesiyle birlikte kadına yönelik yasal düzenlemeler, sosyal politikalarla uygulamaya dönüştürülme sürecinde beklentileri karşılayamamaktadır.

İnsan hakları ve cinsiyet eşitliği bağlamında ele alınan sosyal politikalar, Türkiye’de kadının karşılaştığı sosyal sorunları çözmekten uzaktır. Anayasada kadının korunmaya muhtaç olduğu vurgulanarak dezavantajları normalleştirilmekte ve kadın, çalışma yaşamının dışına itilmektedir. Son zamanlarda kadının değil ailenin önemini vurgulayan ifadelerin arttığı bilinmektedir. Kadın, bilim, sanat, siyasette yaptığı işlerle kazandığı başarılarla yüceltilmek yerine aile ve eviçi ile sınırlandırılmakta, hala yalnızca sağlıklı nesillerin taşıyıcısı kimliğiyle anılmaktadır.

İnsan hakları ölçeğinde 18. yüzyıldan beri devam eden kadınların siyasal alanlardaki haklarına kavuşturulma mücadelesi, 21.yüzyılda hala kazanılmış değildir. Kadın haklarını savunanların erkekler olduğu bir toplumsal düzende cinsiyet eşitliğinden bahsetmek, samimi olmayacaktır. Bu nedenle siyasette kadınlara üreten, planlayan, geliştiren karakterler olarak yüksek temsil gücü verilmeli, kadın hakları artık sahiplerinin elinde işlenerek hayat bulmalıdır.

TÜİK verilerinde “ücretsiz aile işçisi”, toplumda “ev hanımı” olarak adlandırılan kadınları istihdam etmeye yönelik yarı zamanlı iş sahalarnın artırılması gerekmektedir. Böylece kadının parasal karşılığını aldığı emeğinin farkına varması, kendini bir birey olarak keşfetmesi mümkün olacaktır. Yardım ve dağıtım politikalarıyla kadın maddi olarak güçlendirilmemekte aksine toplumun kadının eksikliğine yetersizliğine yönelik algısı pekiştirilmektedir.

Türkiye’de ekonominin kalkındırılmasında erkekler kadar payı olabilecek kadına Türkiye’nin her bölgesini kapsayacak şekilde eğitimde fırsat eşitliğinin tanınması, istihdam politikalarında erkeklerle eşit hakların sunulması, kadının toplumun tüm alanlarında katkıda bulunabilen özgür bireylere dönüştürülmesi, dezavantajlarından arındırılması gerekmektedir. Kadının birey olduğu hem kadına hem de topluma hatırlatılmalıdır. Aksi takdirde bugün, ‘güçlü aile, güçlü toplum’ sloganıyla kadını aile içindeki konumuyla yücelten Türkiye, çalışma hayatından gittikçe soyutlanan, işgücü piyasasına düşük katılım sağlayan, şiddet gören, karar verme hürriyetleri ataerki tarafından kısıtlanan erkeklerle yalnızca formel olarak eşit haklara sahip olan kadınlara yönelik uyguladığı sosyal politikaları şimdi ve gelecekte uluslararası platformlarda dillendirmekte zorlanacaktır.

Kaynakça

Acar, F.; Altınok, G. (2012). “Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Taleplerini Anlamak: Türkiye’de Kadın Hareketinin Temelleri ve Sınırları”, Saniye Dedeoğlu; Adem Yavuz Elveren (Ed.), *Türkiye’de Refah Devleti ve Kadın* içinde (s.71-100), İstanbul: İletişim Yayınları.

AÇSHB (2019). *Mevzuat*, Erişim tarihi: 05.02.2019
<https://kms.kaysis.gov.tr/Home/kurum/24304011>

AÇSHB (2019a). *Doğum Yardımı*, (Erişim tarihi: 05.02.2019)
<https://ailevecalisma.gov.tr/sss/sosyal-yardimlar-genel-mudurlugu/dogum-yardimi/>

Alcock, P. vd. (2011). *Sosyal Politika Kuramlar ve Uygulamalar*, Ankara: Siyasal Kitabevi.

Alper, Y.; Tokol, A. (2014). *Sosyal Politika*. Bursa: Dora Yayıncılık.

- Altuntaş, B. (2016). *Dezavantajlı Gruplar ve Sosyal Politika*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Ankara Barosu (2018), “8 Mart Kadın Özel Sayısı”, *Hukuk Gündemi Dergisi*. Ankara, Mart Sayısı.
- Ankara Barosu Başkanlığı (2012). *Kadın Haklarına İlişkin Uluslararası Hukuk Düzenlemeleri*. Ayşegül Güngör (Ed.). Ankara: Ankara Barosu Başkanlığı Yayınları.
- Aytaç, K. (1984). *Gazi Mustafa Kemal Atatürk- Eğitim Politikası Üzerine Konuşmalar*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Balcı, Ş. G. (2017). “Korumamı Dışlama mı? Çalışma Mevzuatımızda Kadını Koruyucu Kimi Düzenlemelerin Kadın İstihdamı ve AB Normları Açısından Değerlendirilmesi”, *Çalışma ve Toplum Dergisi*, Sayı: 3, ss.1263-1298.
- Berktaş, F. (2004). “Kadınların İnsan Haklarının Gelişimi ve Türkiye”, *İstanbul Bilgi Üniversitesi Sivil Toplum Kuruluşları Eğitim ve Araştırma Birimi Sivil Toplum ve Konferans Yazıları*, No: 7.
- BM (1949). *İnsan Hakları Evrensel Beyanname*.
- BM (1979). *CEDAW (Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi)*.
- Bourdieu, P. (2014). *Eril Tabakçılık*, (Bediz Yılmaz, Çev.), İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Börü, Ş. P. (2017). “Kadının Korunmasına İlişkin Uluslararası Sözleşmeler ve Türkiye’nin Konumu”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Özel Sayı.
- Buğra, A. (2012). “Türkiye’nin Değişen Refah Rejimi: Neo-Liberalizm, Kültürel Muhafazakarlık ve Yeniden Tanımlanan Toplumsal Dayanışma”, Saniye Dedeoğlu; Adem Yavuz Elveren (Ed.), *Türkiye’de Refah Devleti ve Kadın* içinde (ss.47-69), İstanbul: İletişim Yayınları.
- CNN Türk (2010), *Kadınların Hak Mücadelesinin 100 Yıllık Tarihi*, (Erişim tarihi: 05.02.2019) <http://www.cnnturk.com/2010/dunya/03/07/kadinlarin.hak.mucadelesinin.100.yillik.tarih/566598.0/index.html>
- Civelek, J. (2011). 1789 “Fransız Bildirisi ve 1948 Evrensel İnsan Hakları Bildirisi”, *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, Cilt: 9, Sayı: 1, ss.1-9.
- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (2014). *Türkiye Tarafından Onaylanan ILO Sözleşmeleri*, Fazıl Aydın (Ed.), Yayın no: 08, Ankara: ÇASGEM Yayını.
- Dedeoğlu, S. (2009). “Eşitlik mi Ayrımcılık mı? Türkiye’de Sosyal Devlet, Cinsiyet Eşitliği Politikaları ve Kadın İstihdamı”, *Çalışma ve Toplum Dergisi*, Sayı: 2, ss.41-54.

- Dedeoğlu, S. (2012). "Türkiye'de Refah Devleti, Toplumsal Cinsiyet ve Kadın İstihdamı", Saniye Dedeoğlu; Adem Yavuz Elveren (Ed.), *Türkiye'de Refah Devleti ve Kadın* içinde (ss.211-229), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Dedeoğlu, S. (2015). "2000'li Yıllarda Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Politikaları: Muhafazakarlığın ve Neoliberalizmin Gölgesinde mi?" Koray, M.; Çelik, A. (Ed.). *Himmat, Fıtrat, Piyasa* içinde (s.259-277), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Demir, A. (2011). "Yasal Düzenlemelerle Kadın Hakları", *Hukuk Gündemi Dergisi*, Sayı: 1, ss.32-36.
- Ecevit, Y.; Karkıner, N. (2011). *Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.
- Ecevit, Y. (2012). "Türkiye'de Sosyal Politika Çalışmalarının Toplumsal Cinsiyet Bakış Açısıyla Gelişimi", Saniye Dedeoğlu; Adem Yavuz Elveren (Ed.), *Türkiye'de Refah Devleti ve Kadın* içinde (ss.11-26), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gönenç, A. Y. (2006). "Fransa'da ve Türkiye'de Kadın Hareketleri", *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, Sayı: 27, ss.63-84.
- Göztepe, E. (1996). "Kadının ve Kadın Yurttaşın Haklar Bildirgesi- Olympe De Gouges -7 Eylül 1791", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 45, Sayı: 1-4, ss.185-193.
- ILO (2016). *Çalışma Yaşamında Kadınlar: Eğilimler 2016 Raporu*.
- İş Kanunu (2003). *T.C. Resmî Gazete*, 4857, Madde: 50, 10 Haziran 2003.
- Kadın ve Demokrasi Derneği (2019). *Kadınlara Yönelik Yasal Düzenlemeler*, (Erişim tarihi: 23.04.2019) <https://kadem.org.tr/kadnlara-yonelik-yasal-duzenlemeler/>
- Kaplan, T. (1985). "On The Socialist Origins of International Women's Day", *Feminist Studies*, Volume: 11, Issue: 1, pp.163-171.
- Kaypak, Ş.; Kahraman, M. (2016). "Türkiye'de Kadının İnsan Hakları ve Anayasal Yansıması", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 13, Sayı: 33, ss.298-315.
- KCDP (2019), *2002-2018 Yılları Arasındaki Kadın Cinayetlerine İlişkin Veri Raporları*, (Erişim tarihi: 07.04.2019) <http://www.kadincinayetlerinidurduracagiz.net>
- Koray, M. (2012). *Sosyal Politika*, 4. Baskı, İstanbul: İmge Kitabevi.
- KSGM (2019), *Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü Broşürü*.

- KSGM (2019a), *Türkiye’de Kadın*, (Erişim tarihi: 10.03.2019)
<https://www.ailevecalisma.gov.tr/media/19172/tr-de-kadin-eylul.pdf>
- Kuyaksil, A. (2009). “Türk Anayasalarında Kadın Hakları ve Gelişimi”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 11, ss.328-352.
- Moroğlu, N. (2018). “Uluslararası ve Ulusal Hukukta Kadının İnsan Hakları”, *Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 13, Sayı: 1, ss.1-30.
- Şahin, M.; Gültekin, M. (2016). “Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Dayalı Politika Uygulayan Ülkelerde Kadın ve Aile”, *SEKAM (Sosyal Ekonomik ve Kültürel Araştırmalar Merkezi)*, İstanbul: SEKAM Yayınları.
- Talas, C. (1990). *Toplumsal Politika*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Taşçı, F. (2010). “Türkiye’nin Kamusal Sosyal Yardım Anlayışı (1980-2007) Üzerine Bir Analiz”, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, Sayı: 55, ss. 127-149.
- Taştan, C.; Yıldız, A. (2019). Dünyada ve Türkiye’de Kadın Cinayetleri, *Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı*, Ankara: Polis Akademisi Yayınları.
- TBMM (1995). *Dördüncü Dünya Konferansı Raporu* (4-15 Eylül 1995).
- TÜİK (2019). *İşgücü İstatistikleri*.
- Türk Medeni Kanunu (2001). *T.C. Resmî Gazete*, 4721, Madde: 186; 192, 08 Aralık 2001.
- UNDP (2014). *Independent Evaluation Office Occasional Paper*.
- UNDP (2019). *About Us*, (Erişim tarihi: 03.02.2019)
<https://www.undp.org/content/undp/en/home/about-us.html>
- UN WOMEN (2018). “About UN Women”, (Erişim tarihi: 03.02.2019)
<http://www.unwomen.org/en/about-us/about-un-women>
- Yazıcı, N. (2007). “Osmanlılarda Yetimlerin Korunması Üzerine Bazı Değerlendirmeler”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 48, Sayı: 1, s.01-46.

Toplum ve Kültür Araştırmaları Dergisi*Journal of Social and Cultural Studies*

www.toplumvekultur.com

Yıl/Year:2019, Sayı/Issue: 4, Sayfa/Page:81-100

**“SANA KRALIÇEYMIŞSİN GİBİ DAVRANACAĞIM”¹ KARA ROMANINDA
BİREY’İN TOPLUMSAL CİNSİYET VE SUÇ AÇISINDAN ONTOLOJİK OLARAK
DÜŞÜNÜLMESİ²**Nur Gülümser İLKER³**Öz**

Eserlerinde karakterlerin iç dünyasını, çevreleriyle olan ilişkisini, yaşamlarındaki ayrıntıları boğucu ve yıpratıcı şebir atmosferi içerisine yerleştirerek ustalıklarla yazan çağdaş İspanyol yazar Rosa Montero’nun “Te trataré como a una reina” adlı romanındaki karakterler toplumsal normlar karşısında “anormal” olma niteliği taşırlar. Toplumsal cinsiyet bağlamında önemli veriler sunarken bizzat ve arzusu bakımından da ele alınacak bireylerdir. Yalnızlığa itilmiş ve arzularını hiçbir şekilde yaşayamamış, baskılanmış bir kadın olan Antonia; toplumsal, ailevi ve ablaki değerleri tümüyle göz ardı eden, arzularını olduğu gibi yaşayan Bella; zengin evli kadınlarla aşk maceraları yaşayan ve bu bağlamda evlilikten uzak duran Antonio çalışmanın örnekleyeceği karakterlerdir. Çalışmada arzusu kavramıyla Deleuze; bizzat kavramıyla Foucault ve olumlama düşünceleriyle Spinoza ve Nietzsche yönlendirici olacaktır. Bu bağlamda toplumun uygun görmediği yabut yanlış ve ahlak dışı olarak addettiği olguların toplumsal cinsiyete yüklenmiş kodlarla birlikte birey üzerinde yarattığı baskıya değinilirken, kişiye nasıl olumlayıcı bir şekilde yaklaşılacağı ele alınacaktır. Aynı zamanda bu bireyler suç kavramı içerisinde de düşünülecek ve suçun oluşumundaki toplumsal etmenlerden bahsedilecektir. Bu açıdan eser, kara roman olma özelliği taşır. Çalışmada; yanlış, kötü, uygunsuz olarak kodlanan davranışlar, düşünceler ve duygular bu olumsuz sıfatlarından uzaklaştırılarak ele alınacaktır. Anormal olarak görülen çeşitlilikler ve farklılıklar yaşamı olumlama ve mümkün kılma çerçevesinde düşünülecektir.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Cinsiyet, Çağdaş İspanyol Edebiyatı, Rosa Montero, Kara Roman, Suç

**AN ONTOLOGICAL APPROACH TOWARDS INDIVIDUAL IN THE BLACK
NOVEL “TE TRATARÉ COMO A UNA REINA” IN THE CONTEXT OF SOCIAL
GENDER AND CRIME****Abstract**

This study will handle Rosa Montero’s, the modern Spanish author, novel titled “Te trataré como a una reina” with regard to the characters who ingeniously writes the inner world of the characters and their relationships with

¹ Türkçesi “Sana Kraliçeymişsin Gibi Davranacağım”. Can Yayınlarında İspanyolca’dan Türkçe’ye Ali Özçelebi tarafından çevrilmiş 1997 yılına ait bir basımı bulunmaktadır. Çalışmada orijinal İspanyolca metinden yararlanılmıştır. Alıntılanan kısımların çevirisi yazarın kendisine aittir. Çevirilerin kimi yerlerinde Türkçe metinden faydalanılmıştır.

² Çalışmanın dar bir kısmı “Universidad de Ankara, I. Simposio Internacional Sobre Literatura y Cultura Hispánicas, 22-23 de octubre de 2018” sempozyumunda İspanyolca bildiri olarak sunulmuştur. Bu makale, bildiri metninin genişletilmiş ve tekrardan ele alınarak farklı unsurlarla ve kavramlarla yeniden düşünülmüş halidir.

³ Öğr. Gör., TED Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Temel Bilimler Birimi, gulumsen.ilker@tedu.edu.tr , ORCID: 0000-0002-2151-2289

the others as well as integrating the details in their lives with overwhelming and backbreaking city atmosphere. Such that there are characters in the novel that cannot succeed in leading their lives as imposed by social norms and each of whom can be regarded as “abnormal” with regard to those norms. These characters present important data about the issue of social gender while they can also be handled with regard to pleasure and desire. In the study; Deleuze will be the leader for the concept of desire, Foucault for the concept of pleasure, Spinoza and Nietzsche for the affirmative ideas. Also, the work is a black novel. So, this study is also going to handle how a crime is formed in the society. Behaviors, ideas and feelings which are coded as wrong, bad or inappropriate will be handled in the study by moving them away from their negative attributions. Diversities and differences regarded as abnormal will be tried to be handled within the framework of affirmation and rationalization of the life.

Keywords: Gender, Contemporary Spanish Literature, Rosa Montero, Black Novel, Crime

Giriş

Çağdaş İspanyol Edebiyatı'nın, ayrıntıları ustalıkla işleyen roman yazarlarından olan Rosa Montero, “Te Trataré Como A Una Reina” (Sana Kraliçeymişsin Gibi Davranacağım) adlı romanında karakterlerinin iç dünyalarını, yaşadıkları mekânları ve toplumsal kuralların dışında yaşayan bireylerin var olma süreçlerini incelikli olarak vermektedir. Onun yarattığı karakterlerin her biri toplumun “normal”, alışılmış ve kanıksanmış yaşantısından uzağa düşmüş bireylerdir. Hem yalnızlıklarıyla hem de diğer insanlarla olan ilişkileri bağlamında “anormal” olarak değerlendirilebilecek yaşantı özellikleri gösterirler.

Eser, kara roman türünün özelliklerine benzer öğeler taşımaktadır. Kara roman türünde toplumsal sorunlar ve açmazlardan dolayı psikolojik olarak yıpranmış karakterler, ayrıntılı bir şekilde verilir ve bunun suça yönelme eğilimini arttırdığına işaret edilir (Rino Ponce, 2016: ss. 70-71). Bu karakterlerde, toplumun diğer bireyleriyle ilişkilerindeki olumsuzluk ve kendi kavramsal hapishanelerinin onları ittiği hezeyan, umutsuzluk, pişmanlık, suçluluk hissi ve dışlanmışlık halleri çok belirgindir. Yazar bu yönüyle, okuyucu ve inceleyiciye felsefi ve psikolojik sorunsallar da sunmuş olur. Bu karakterler toplum nezdinde, kendilerine uygun görülen ya da dayatılan bir hayat idame ettiremedikleri için ötekileştirilmiş, “anormal” olarak kabul edilmiş bireylerdir.

Romanın, kara roman olarak değerlendirilmesini sağlayacak başka unsurlar da bulunmaktadır. Bunlar, yazarın olağan dışı ruh halleri ve toplumsal ilişkiler yaşayan karakterleri sakin ve kanıksanmış bir üslupla ayrıntılaması; toplumsal baskıyla suça ve suçluluğa doğru evrilen bir bireyin, toplum tarafından ötekileştirmeye sürüklenişini askıya alıp göstererek değil, ince çizgi ve detaylara dayanarak sezdirme yoluyla vermesi bu unsurlarından birkaçıdır. Öyle ki Galán Herrera'nın (2008: s.62) belirttiği gibi kara romanda değişim halindeki ya da olaylar dolayısıyla değişen karakterlere rastlanır.

Bu noktada roman karakterleri üzerinden ontolojik analizler yapılırken “suç” kavramına bakılacak ve suç nedir, suç türleri hangileridir, sosyolojik ve psikolojik boyutta suç nasıl ele

alınmalıdır soruları sorularak, bu sorulara verilecek yanıtlardan hareketle suçluluk duygusunun ne olduğu, nasıl inşa edildiği romandan yola çıkarak ortaya konmaya çalışılacaktır. Daha sonra romandaki karakterler üzerinden bireysel ontolojik problem ele alınacak; Deleuze'un arzu, Foucault'un haz, Spinoza ve Nietzsche'nin yaşamı olumlama kavramları referans alınarak karakterlerin norm dışında kalmış yaşantıları incelenecektir. Çalışmada ayrıca, toplumda cinsiyetlere yüklenmiş kodlar ve görevler sorgulanacaktır. Geleneksel söylemlerin nasıl oluştuğu ve işlediği; cinsiyet ayrımlarından doğan baskılama ve ötekileştirmenin, karakterler üzerinden normativiteyi nasıl şekillendirdiği irdelenecektir.

Bu irdeleme de doğal olarak normun bireyin hayatında ne gibi bir sıkışma ve baskı oluşturduğu, insanın neden ve neyi arzuladığı, arzu üretme sebebi ve arzunun bireysel irade ve bilincin içinde mi dışında mı olduğu, arzuların ne zaman ne ölçüde baskılandığı sorularıyla genişleyecektir. Bir diğer yönden de maruz kalınan normlarla ve belki de yasaklarla hazların yönetimi, kısıtlanıp indirgenme, bireysel farklılığın toplumsal izdüşümleri, eserden hareketle ele alınacaktır. Farklı oldukları için öteki ve olumsuz görünen bireylerin nasıl olumlanabilecekleri de gösterilecektir.

1. Romanın Konusu

Madrid'in ara sokaklarının birindeki eski ve köhne bir barda hayatları iç içe geçmiş birbirinden son derece farklı karakterlerin ilişkileri, bu ilişkilerin toplumsal ve kişisel sebeplerden bir tür hezeyana ve suça yönelişi romanın konusudur. Romanın başkarakterleri Antonia ve Bella, birbirinden yaşam tarzları ve kişilik yapılarıyla son derece ayrı olan ellili yaşlarına merdiven dayamış iki arkadaşlardır. Antonia hiç evlenmemiş, yalnız, arkadaşsız, sosyal ilişki kurma yetisi zayıf, dindar, geleneklere son derece bağlı bir kadındır. Bella ise romanın ana mekânlarından biri olan köhne barda, Bolero şarkıları söyleyip org çalan, hayatın farklı yüzlerini tanıyıp pek çok şey yaşamış, zevke, heyecana arzu duyan, hiç evlenmemiş yalnız bir kadındır. Bunun dışında Antonia'nın takıntılı ve titiz parfüm tasarımcısı kardeşi Antonio da üçüncü bir ana karakter olarak karşımıza çıkar. Son derece bencil ve sert söylemleri biri olarak tanıtılan Antonio zengin erkeklerin "histerik", yalnızlığa ve ilgisizliğe mahkûm edilmiş süslü eşleriyle tutkulu aşk yaşayan yalnız bir adamdır. Diğer yandan, kara roman atmosferini hissettiren, toplumsal normların ve ahlak kurallarının ne denli önemli olduğunu "hatırlatan" komiser García ve toplumsal cinsiyete yüklenmiş beklentileri yeri geldiğinde vurgulayan köhne barın sahibi Menéndez de ana karakterlerin yanında yardımcı karakterler olarak karşımıza çıkar. Antonia'nın yıllar boyunca baskılamış olduğu cinsel arzuları, Bella'nın hayata bağlılığının yanında kendisini sevecek ve

önemseyecek bir erkek arayışı, Antonio'nun zengin ve yalnız kadınlarla tecrübe ettiği yasak aşk tutkuları, García'nın kendisinin hor gördüğü ama yine kendisinin gizlice tecrübe ettiği "ahlaki yozlaşma" söylemleri ve denetlemeleri, Menéndez'in sakın görünüp laf arasında ima ettiği "sapkın" düşünceleri, ele alınan ve analiz edilecek sorunsallar için önemli verilerdir. Ellili yaşlarda, hiç evlenmemiş ve cinsel tecrübesi olmamış Antonia'nın kendinden yirmi yaş küçük Damián'la gizli ilişkisi, Bella'nın tek gecelik ilişkileri arasında bulmayı umduğu gerçek aşk arayışı, Antonio'nun bencilce inşa ettiği yasak aşkları eserin ana olay örgülerini oluştururken, aynı zamanda bunlar suça teşvik eden ve yol açan olgular olarak da kabul edilebilir. Romanın sonunda iki tür suç karşımıza çıkar; ilki Antonia'nın normlara karşı gelerek ahlak dışı bir eylemde bulunma suçu; ikincisi ise mevcut mutsuzluğunun üzerine binen travmatik olaylara maruz kalan Bella'nın bir anlık bir öfke nöbeti sonucu işlediği suç tam olarak kara roman tarzında işlendiği gibi sosyolojik ve psikolojik altyapılarla verilmiştir. Çalışmada da bu karakterler yaşantıları, duyguları, hayal kırıklıkları ve eylemleriyle ele alınırken ontolojik boyutta irdelenecektir.

2. Cinsiyete Yüklenen Değer: Toplumsal Cinsiyet

Bu başlık altında, kadın ve erkek ayrımı üzerinden romanda belirlenmiş davranışlar, düşünceler ve duygular ele alınmaktadır. Toplumda kadın ve erkek için öngörölmüş farklı kodlar vardır ve bu kodlar genelde bir adaletsizlik mekanizmasını işaretler. Kadın ve erkek karşıtlığı ve dayatmaların toplumsal olarak nasıl bir şekil aldığı ve bireyleri nasıl etkilediği romandan örnekler verilerek açıklanacaktır. Bu sebeple, açıklama psikanaliz çerçevesinde histeri kavramına değinilerek yapılacak ve bu kavram sorgulanacaktır.

Toplumsal cinsiyet, toplumda cinsiyet karşıtlığı yaratan, doğallaştırma mefhumundan faydalanarak belli başlı normları cinsiyetin kendi doğası gibi dikte edip ahlaki bir altyapı oluşturan, toplumun yapısını ve bireysel yaşamı şekillendiren bir kavramdır. Böylelikle bu kavram kadın ve erkek olmanın öz ya da doğuştan olduğunu dikte ettiren kısıtlayıcı ilişkiler ve yapılar öne sürer. (Saygılıgil, 2016: ss. 8-9). Swab'e (2018: ss. 60-61) göre kadının ilgi alanları ve erkeğin ilgi alanları daha doğmadan belirlenmektedir¹. Örneğin kız çocukların oyuncak bebeklere yönelirken erkek çocukların araba ve oyuncak silahlara yönelmesinin yalnızca biyolojik kökenli olduğu kabul edilmektedir. Öte yandan bunun belli bir ölçüde doğru olduğunu savunan ama yine de tamamen böyle biçimlenmediğini iddia eden bilim insanı ve düşünür olduğunu söylemek gerekir. Örneğin Kaya (2011: ss. 65-66), cinsiyet yönelimlerinin ilgi alanlarının toplumsal kodlarla öğrenilmiş olabileceğini, sadece biyolojik kökenli olmadığını belirtmektedir. Bir erkek çocuğunun oyuncak silaha ve arabaya ilgi gösterebilmesi için önce o nesnenin ne ve neyin taklidi olduğu, nasıl bir işlevi

bulduğunu öğrenmesi gerekmektedir. Bu öğrenme süreci de zaten kendi içerisinde toplumsal bir norm taşımaktadır. Öğrenmeyi yalnızca biyolojik kökene bağlamak kuşkulu bir yaklaşımdır. Bir diğer yandan Adler (2003: 17.) de genetik olarak adlandırılan pek çok şeyin aslında öğrenilmiş olabileceğini, her şeyden genlerin ve biyolojinin sorumlu olmadığını ifade etmektedir.

Kadın ve erkek karşıtlığı çerçevesinde kadına ve erkeğe biçilmiş görevler, yaşam tarzları, ahlaki tutumlar ve davranışlar belirlenmiş olur. Bunlar, sonrasında birer norma dönüşür. Devamında ise “normal” ve “anormal” olarak addedilen davranışlar belirlenir. “Normal” ya da “anormal” olan bireye ait ya da bireyin kendisinden ortaya çıkan sıfatlar değildir; topluma göre şekillenen ve anamlanan sözcüklerdir. Bu sıfatlar toplumun benimsediği, alışkanlık haline getirdiği norma “uygun” ya da “uygunsuz” olarak ifade edilebilir. Foucault (2004: s. 58) anormal bireyin ihlallerinin kozmik-doğal değil; dünyevi-kurumsal olduğunu ve sıradanlığı sebebiyle tanımlanmasının zor olabileceğini söyleyerek kavramın toplumsal boyutuna işaret eder. Sarıtaş (2016: 311-312), kişinin özne olabilmesi ve normlar arasındaki ilişkiyi ifade ederken bireyin tanınabilirliğini sağlayan şeyin normlar olduğunu, normların bazı bireyleri tanınabilir kılarken bazılarını tanınamaz kişiler olarak kurduğunu söyler. Devamında yine normların toplumsal pratiklerin normleştirme standartları olarak iş gördüğünü ve yaşamamızı sağlayan tanınmanın normlara bağlı olduğunu vurgulayarak normatif tanımlara uymayan kişilerin öznelüğünün tanınmaz olduğunu ifade eder. Butler (2005: s. 27) ise bu durumun adaletsizliğine, yaşamsal olasılığın daraltılmasına işaret ederek, normal (ve tanınan – kabul edilen) bir birey olabilmek için kendimizin dışında gelişen, kendimizin üretmediği kavramlara, adlara ve kategorilere bağlı olmak zorunda olduğumuz gerçeğini eleştirir.

Bu bağlamda toplumda normatif bir düzen oluşturulur. Cinsiyetlere² birey olabilme ve tanınabilme adına görevler, adlar, kavramlar ve kategoriler yüklenir. Kadına evlilik, çocuk doğurma, aileye sahip olma idealleri aşılırken, erkek daha özgür bir perspektifte konum elde eder. Elbette ahlaki normlarda da bu karşıtlıklarda bir adaletsizlik söz konusudur. Erkeğin gönül eğlendirmeleri ve heyecanları mazur görülüp “doğasının” bir parçası olarak meşrulaştırılırken, kadının herhangi bir “uygunsuz” gönül ilişkisinde bulunması ahlaksızlık, doğanın gereği olan “kutsal” annelik kurumuna hakaret ve aşağılık bir durum olarak kabul edilir. Örneğin romanda şöyle bir cümle karşımıza çıkar:

“Babası sonunda yoldan çıkmış, kasabada hatırı sayılır servetini hayat kadınlarıyla yiyip tüketmişti, ama nihayetinde bu anlaşılabilir ve erkekçe bir kusurdu” (Montero, 2007: s. 16).

Erkek, çevre hoş görüsüyle hayatını zevk içinde yaşamak istemekte, bu durum onu ekonomik anlamda bir çöküşe itse bile bu normal karşılanmaktadır. Çünkü bütün bu eylemler erkekçe, erkeğin doğasına uygun bir şekilde yapılmıştır ve bu yüzden yanlış bir şey yoktur. Çalışmada, sözü edilen babanın yaptığına doğru ya da yanlış olduğu tartışılmamaktadır. Temel amaç, bu eylemlerin kadınlar için gayri ahlaki bir tutum olarak nitelendirilirken, erkekler için meşru ve kabul edilebilir sayılmasının nedenleri üzerindedir. Kaygı, eylemin kendisinde değil, zihniyete yöneliktir. Bu adaletsizliği üreten ve yaşamları dayatan mekanizmalara işaret etmektir. Toplumsal algı olarak sanki kadının gönül heyecanları, tutkuları, erkeğin hissettiği gibi hercaillikleri olamazmış gibi düşünülmektedir. Oysa bu tip durumlar cinsiyetle alakalı değildir; insanın yapısıyla alakalıdır. Normativite, erkeğe “erkek” gibi olmayı dikte eder. Erkek kollayıcı, duygusallıktan uzak, evini koruyan, para kazanan bir tip olarak çizilir. Bunun dışında kalan erkek tipleri hor görülür. Tasarıma, moda, mutfığa ilgi duyan ya da duygusal, naif karakterdeki erkekler zayıf olarak benimsenerek ötekileştirilir. Benzer şekilde erkeksi özellikler taşıyan, sert yapılı, ev işlerine ilgi duymayan veya yeteneği olmayan, gönül ilişkilerine hevesli ya da aile kavramına kendisine uygun görüldüğü gibi değer vermeyen bir kadın da dışlanır. Normal “kadın” olarak kabul edilmez. Miranda-Novoa (2012: s. 345) bu durumu, kadınların kapasitelerinin ve yapabileceklerinin kısıtlanması olarak ifade etmektedir. Foucault (2016: s. 186) ise bunu “erkekler tarafından hazırlanan bir erkek ahlakı” olarak kabul ederek erkil bir düzene işaret etmektedir. Böylece bireyin yaşayabileceği olasılıklar ve yapabilecekleri engellenmiş olmaktadır. Oysa sözü edilen eylemlerin ya da karakter özelliklerinin belirtildiği gibi cinsiyetle alakası yoktur. Bunlar geçişli özelliklerdir, her bireyde, her karakterde kendini gösterebilir. Fakat Etchezahar (2014: s. 135) normatif düzenin toplumun devamı için homojen bir yapı tesis ettiğini belirtir. Böylece kenarda kalan her farklılık çemberin dışına atılmış olur.

Edebi eserler farklı ve çeşitli varoluşlara işaret eden karakterler yarattığı için önemlidir. Edebi eserlerde “Başka varoluş imkânlarına” (Deleuze ve Guattari, 2014) rastlanmaktadır. Rosa Montero’nun ele alınan romanında, tam olarak buna örnek gösterilecek karakterlerle normal ve anormal karşıtlığı görülmektedir. Karakterler normun dışında kalmış, ötekileştirilmiş, toplumun uygun gördüğü bir hayat düzeni kuramamış bireyler olarak çizilir. Okuyucu, karakterlerin konuşmalarından kendilerine neyin buyruklandığını ya da neyin “doğru-normal” ve neyin “yanlış-anormal” sunulduğunu anlar. Doğruların ve yanlışların, karakterlerin hayatlarını nasıl etkilediği ve onların duygusal dünyalarıyla sosyal ilişkilerini nasıl şekillendirdiğini de görür aynı zamanda.

Romanda, gençlik yıllarında içinden geldiği gibi normlara aldırmandan davranması konusunda Antonia babasından şöyle bir uyarı almıştır:

“Sınıfına ve durumuna uygun bir şekilde, bir hanımefendi gibi davranmalısın” (Montero, 2007: s. 16).

Cümle, toplumsal bir sınıftan beklenen normu işaretlemektedir. Üst sınıftan bir bireyin, kendinden alttakilerle benzer davranış özellikleri göstermemesi gerekmektedir. Böylece sınıf ayrımı, normu biçimlendirmektedir. Öte yandan “hanımefendi” gibi olmak ifadesiyle kadın-erkek karşıtlığı içine yerleştirilen görevler ve kısıtlamalar da vurgulanmaktadır. “Senin yaptıklarını bir erkek yapabilir, ya da alt sınıftan bir kız yapabilir. Ama sen yapamazsın.” cümleleri kadın olmanın –dahası üst sınıftan bir kadın olmanın- birey üzerinde oluşturduğu baskıyı ve baskının karakter üzerindeki değiştirme gücünü göstermektedir. Antonia’nın doğal şekliyle bir karakter inşa etmesi norm karşısında zorlaşmakta, direnci ise yeni bir karakter üretimine evrilmektedir. Oysa “düşünmeyi ve normları cinsiyet temelinden kurtarmak” (Kılıç, 2013: s. 113) daha yaşanılabilir ve farklılıklara kucak açan bir toplum oluşturabilir. Burada, şu soruları sormak kaçınılmaz olmaktadır: Bir kadının yapması ve yapmaması gerekenleri belirleyen nedir? Bunların kaynağı neresidir ve ayrıma gerçekten gerek var mıdır? Soruların cevabı, Foucault’nun (2016) vurguladığı gibi “erkil bir düzenin mekanizmasıdır ve erkil bir varoluşa hizmet etmektedir” yargısında yatmaktadır.

Romanda diğer yandan Antonio hoşlandığı kadını elde etmek istemektedir ve onunla ilgili hayaller kurarken şöyle demektedir:

“Ama Vanessa onundu, yalnızca onun, onu hizaya sokmayı üstlenecekti” (Montero, 2007: s. 176).

Bu cümleler şu soruları da beraberinde getirir: Bir erkek bir kadını neden hizaya sokmak, şekillendirmek ihtiyacı duyar? Kadın neden dayatandır da dayatan değildir? Ya da neden birilerine bir şey dayatma ihtiyacı duyulmaktadır? Bu soruların cevabı da yine erk kültüründe yatmaktadır. Kadın da bu rolü belli bir ölçüde bilinçsiz bir şekilde kabul eder. Kabul etmese bile diğer türlü toplumda kabul görmeyeceğini ve zorluklar yaşayacağını ön görerek sisteme ayak uydurmak durumunda kalır. Böylece “bedenler sürekli ve zor kullanarak tekrarlanan normların şeklini alır” (Ahmed, 2017: s. 182). Nasıl bir yaşam biçimi belirleneceği ve kimle nasıl bir ilişki geliştirileceği, bu dayatmalarla şekil alır ve birey de kendisini yeniden üretir.

Örneğin romanda yine Antonio tarafından söylenmiş şu satırlar dikkat çeker:

“Bu kadınları yoldan çıkaran romantizmdir” (Montero, 2007: s. 68).

Burada iki şey göze çarpmaktadır. Öncelikle yine kadına giydirilmiş bir önyargı giysisi: Romantizm. Kadından romantik olması beklenmekte, romantizm duygusallık ve zayıflıkla ilişkilendirilerek kadına yakıştırılmaktadır. Yani bir erkeğin romantik olması hor görülecek bir durumken, kadının romantik olması onun doğasının bir parçası ve yine doğasından gelen bir zayıflık olarak algılanmak istenmektedir. Öte yandan “yoldan çıkmak” deyimini de sorgulanamaya

açıktır: Yoldan çıkmak nedir ve nasıl yoldan çıkılır? Açıkça sezdirilen odur ki kadınlar doğaları gereği zayıf oldukları için yoldan çıkmaya meyillidirler. Bir erkeğin yoldan çıkması, yoldan çıkmak değil de erkekçe bir eylem olabilir ancak. Bu bağlamda bütün eylemler de anlamlandırılmış ve bireylere öğretilmiştir. Bir eyleminden, duygularından ya da düşüncelerinden dolayı birini yoldan çıkmış olarak değerlendirmek mümkün olabilir. Bu kavramı toplumun kendisi yaratır, öğretir ve dayatır. Böylece yoldan çıkanlar dışlanır ve ötekileştirilerek anormal görülmeye başlar.

Romandaki bir diğer karakter olan bar sahibi Menéndez'in de genç kadına yönelik sözü, toplumun genel algısına işaret etmektedir. Öyle ki içki içmeyi, gezmeyi, lüksü, erkeklerle arkadaş olmayı seven genç Vanessa'yı arzulasa da aşağılamaktan da geri durmaz:

“Ama o evleneceğim tipte bir kadın değil” (s. 89).

Burada da kadınlar arasında bir karşıtlığın varlığı anlaşılmaktadır: Evlenilecek ve evlenilemeyecek tipte kadınlar. Bunu belirleyen, bir kadını evlenilir ya da evlenilmez kılan özellikler, davranışlar nelerdir? Sınıf ayrımının dışında hangi alışkanlıklar belirleyicidir? Burada da toplumun “ahlak” adını verdiği baskılayıcı ve dikte edici mekanizması devreye girmektedir. Bir kadın sosyal bir varlık olmaktan uzak, evine bağlı ve kocasına sadık olup ev işlerini son derece iyi bir şekilde gerçekleştirirse “evlenilecek” kadın olma vasfına ulaşmaktadır. Öte yandan belli başlı biyolojik sebeplerden dolayı üreme özelliği olmayan, tek bir erkeğe bağlanamayan, sert mizaçlı, eğlenceye düşkün, çocuk doğurmaya hevesli olmayan, meslek edinmek isteyen, barlarda sarhoş olmaktan zevk alan kadınlar ötekileştirilip, anormal addedilerek toplumsal konumu açısından “evlenilmeyecek” olarak nitelendirilmektedir.

Bir yandan romanda Antonia'nın hislerine dair şöyle bir vurgu yapılmaktadır:

“Antonia her yalnız kadın gibi bir erkeğin bakımına ihtiyaç duyuyordu” (s. 63).

Diğer bir yandan Bella ise kadın için toplumdaki tehlikeyi öngörürken yine normların şekillendirdiği gerçekliğe işaret eder:

“Dünya yalnız yaşayan kadınlara göre değil, [...] şu feministler ne düşünürse düşünsün” (s. 27).

Böylelikle onların yaşamı ve durumları da belirlenmiş ve şekillendirilmiş olur. Peki, bu tip toplumsal yargılar ve dışlamalar bireyi ne ölçüde etkilemektedir? Bunun cevabı da normların; bireyin hayatını, duygularını, fikirlerini, alışkanlıklarını şekillendirebilen bir mekanizma olarak işlerken, toplumsal boyutta büyük bir iktidar gücüne dönüşmesinde yatmaktadır. Durkheim'ın (1982: s. 4) belirttiği gibi “fikirlerimiz ve eğilimlerimizin çoğunu kendimiz geliştirmeyiz, bize dışarıdan gelirler ve kendilerini dayatırlar”. Örneğin Menéndez'e evlenilecek bir kadın tipini dayatan ve kabul ettiren, Antonia'nın evine bağlı dindar ve erkeklere kapalı bir kadın olmasına sebep olan, bir kadının bir erkeğe ihtiyacı olduğuna inanan ve arzularından dolayı kendisini suçlu

hissetmesine yol açan süreç nasıl işlemekte ve dayatılmaktadır? Dolayısıyla belli bir yaşam alışkanlığını devam ettiriyor olmak, özgür iradeyle doğrudan bağlı olmayabilmektedir. O şekilde öğretildiği, buyruk haline getirildiği ve dini-politik-kültürel söylemlerle meşrulaştırıldığı için hiç sorgulamadan kabul edip, doğrunun o olduğu düşünülmemekte ve inanılmaktadır. Oysa çoğunluğun alışkanlıkları üzerinde kafa yormak ve bunların sebepleri ve bireyi biçimlendirici yönlerine dair düşünceler geliştirmek gerekmektedir. Sara Ahmed (2017: s. 20) “ben ve biz, başkalarıyla temaslarımızla şekilleniriz ve hatta o temasların şeklini alırız” diyerek, bu konuda yeterince toplumsal düşünce üretilmediğini göstermektedir.

Romana bu anlamda bakıldığında başkarakter Antonia'nın hiç cinsel ilişki tecrübe etmemiş olması onun toplumsal normlardan doğmuş özelliğidir. Ya da dindar ve dışarıya kapalı oluşu da yine çevresinin kendisine olan baskısıyla üretilmiş bir özelliktir. Bir başka ortamda ve koşulda Antonia yine bu denli kapalı ve arzuluymaktan suçluluk duyar mıydı?

Romanda, inşa edilmiş kadın karakterler vasıtasıyla kadına biçilmiş “histerik” tipin de eleştiriye açık olduğu ortaya çıkmaktadır. Örneğin Antonio, kız kardeşi Antonia'nın bir anlık üzgün haliyle karşılaştığında şu sözleri sarf eder:

“Şimdi bana yine ayılıp bayılma numaralarından birini yaparsın. [...] Bu kadınların ağlamaya başlaması, ille de bir histerik bayılma sahnesi sunması gerek” (Montero, 2007: s. 70).

Böylece histeri de kadına yakıştırılan, kadınla özdeşleştirilen, diğer bir yandan hor görülen bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Ağlayıp sızlamak, ayılıp bayılmak da bu görüşe göre olumsuz olarak nitelenecek eylemler olarak kodlanmaktadır. Bütün bunları olumlu ya da olumsuz olarak dayatan kim veya nedir? Bu mekanizmanın oluşması da eylemlere yüklenen anlamla ve toplumda kabul görmesi beklenen davranış biçimleriyle mümkün olmaktadır. Bir kadına duygusallık, zayıflık yakıştırılırken, belki de sözü edilen eylemler ona görünmez bir toplumsal baskıyla öğretilmektedir. Psikanalist Bella Habip'in histerik kadınlar hakkındaki taraflı söylemleri de bu bağlamda eleştirilecek birer ifadeye dönüşmektedir. Belli bir ölçüde toplumun, hekimlerin ürettiği “ayılıp bayılan histerik kadın” söylemi eleştiriyor görünse de bilimsel anlamda kanıtlamaya ve açıklamaya çalışılmaktadır³.

Temelde psikanaliz hep bir yoksunluktan, eksik kalmışlıktan beslenen bir yapı olarak açıklanır. Bu bağlamda şöyle dememiz gerekirdi: Antonia histerik bir kadın çünkü hiç cinsel ilişkisi olmamış, ailevi yaşantısında eylemleri sürekli kısıtlanmış, evlenmemiş, çocuk doğurmamış, menopoz dönemine yaklaşmış ve hala bakire. Öyleyse, histerik olarak adlandırmak için her altyapı mevcut sayılabilir. Peki, hiçbir şekilde bunları yaşamamış olan bir insan buna benzer histerik tutumlar sergilemez mi? Neden bir şeylerin eksik kalmış olmasını kodlayarak bunun üzerinden

gelişmiş olabilecek psikolojik sorunlarla kadınlar yeniden şekillendirip üretilir? Ayılıp bayılma krizlerinin fizyolojik ve psikolojik boyutları tek bir kanala indirgenmeden ne derecede tartışılmaktadır? Bu karşıtlık nereden çıkıyor? Duyguların ve hislerin yarattığı fizyolojik boyutlara ne ölçüde nesnel⁴ yaklaşılmaktadır? Zayıf olmak, duygusal olmak, arzuluyor olmak, kolayca ağlayıvermek gibi eylemlerin anormal ve aşağıda olarak görülmesi de öğretilmiş olgulardır. Daha nesnel bir tutumla, psikanalizin yaptığı gibi tek bir kaynağa indirgenmeden ele alınmaları gerekmektedir. Psikanalizde birey anne-baba-çocuk üçgenine kısıtılır. Böylelikle bireyin evlenmesi ve çocuk sahibi olması beklenir. Direk (2013) psikanalizi toplumsal üretimin araçlarından biri olarak nitelendirir, normativiteyi yeniden ürettiği söyler ve psikanalizin ele aldığı şekliyle anne, baba ve çocuktan oluşan çekirdek ailenin bir norm olarak dayatıldığını ekler. Örneğin; psikanalist bir feminist olan Kristeva'da (1980) kadınlığı annelikle ilişkilendirir ve bazı feminen tutumları bu altyapıyla açıklar. Bu bağlamda da annelik bir norm olarak dayatılır. Bunların dışında kalan bireyler anormal ve eksik kalmış olarak varsayılır. Deniz Kemik'e (2014: s. 43) göre bu bağlamda psikanaliz aslında geniş çapta kapitalizmin işleyişine hizmet etmektedir⁵.

Benzer bir şekilde de Foucault iktidar güçleri tarafından hazların kontrol altına alındığını, kişinin neyden haz duyup neyden haz duymayacağını belirlediğini ve böylece toplumun şekillendirilerek aile kurmaya itildiğini söyler (Foucault, 2016). Çalışmanın ilerleyen kısımlarında arzu ve olumlama kavramlarıyla birlikte iktidar yapılarının bir üretimi olan psikanalizin ve diğer türevlerin asıl amacının arzuyu kontrol altına alarak, onu bir şeyin eksikliğiymiş gibi sunarak aslında toplumsal normların devamına hizmet ettikleri görülecektir. Öyle ki romandaki karakterler, hazları, arzuları, yaşam tarzları itibarıyla normun uygun gördüğü formdan uzak anormal bireylerdir. Bu da şu anlama gelir: “Bu normları tam olarak takip etmeyen varoluş olasılıkları” (Ahmed, 2017: s. 195) vardır.

3. Arzu, Haz ve Suçluluk Duygusu

Bu bölümde arzu ve haz kavramlarına değinilecek ve bu kavramlar üzerinden karakterlerin davranışları, düşünce yapıları ve alışkanlıkları sorgulanacaktır. Öyle ki kişinin neye karşı haz duyduğu ve nasıl arzuladığı da kendisine dayatılmaktadır. Bununla beraber toplumun farklılığa ve çeşitliliğe neden kapalı olduğuna da değinilirken “farklı” olanın nasıl olumlanabileceğinden bahsedilecektir. Son olarak da duyulan hazlar ve arzulardan dolayı, kişinin ne gibi bir suçluluk duygusuna kapıldığı ve aslında bu suçluluk duygusunun da kendisine öğretildiği ifade edilecektir.

Arzu nedir? Neyi, neden arzularız? Neyi arzulayacağımıza karar verebilir miyiz? Nasıl oluşur arzular? Son derece içkin olan arzu toplumsal boyutta nasıl işler? Açık olan şudur ki neyi

arzuladığına kişinin kendisi karar verememektedir ve neden arzuladığını bilmemektedir. Arzu özgür iradenin bir ürünü değil de dış bilinçten aktarılan bir veri olarak belirlemektedir⁶. Çeşitli temasların, ilişkilerin, karşılaşmaların, koşulların ve ortamların bileşiminden türemektedir. Bu sebeple her bir insanın apayrı yapısından ve çeşitli temaslarından sonsuz sayıda arzu meydana gelir. Arzunun kuralı, tek bir biçimi yoktur. Farklı ve çeşitlidir. Olasılık doludur. Cinsiyet, yaş, sınıf, tür gözetmemektedir. Sonsuz sayıda dinamiklere sahiptir.

Eğer arzuyu kişi kendisi bilinçli bir şekilde üretilip şekillendiremiyorsa, arzuladığı bir şeyden dolayı nasıl sorumlu tutulabilir? Örneğin; bir kadına uygun görülen “doğru” bir erkeği seçmesi, çocuk doğurması ve yuvasını idame ettirmesidir. Kadının bunu arzulaması gerektiği anlaşılır. Fakat kadın çok farklı boyutlarda bir arzu ürettiğinde ne olur? Üstelik bundan kendi iradesi sorumlu değilken.

Romanda Antonia'nın kendisinden yirmi yaş küçük bir delikanlıya âşık olup onunla devam eden cinsel bir birliktelik kurması; Bella'nın tek gecelik ilişkiler yaşamaması; Antonio'nun evli kadınlara âşık olması toplumun ahlaken uygun bulmadığı davranışlardır. Toplumda onlar normlara karşı çıkan, aile kuramamış, çocuk doğurmamış⁷, kendilerine uygun olabilecek bir eş seçememiş anormal bireyler olarak tanımlanırlar. Ömrü boyunca hiçbir erkekle herhangi bir ilişkisi olmamış olan Antonia çocuğu olabilecek yaştaki genç Damián'ı arzular. Hem cinsel hem duygusal anlamda. Peki, bu arzu Antonia'da nasıl oluşmuştur? Kendisinin bilerek ürettiği bir arzu mu yoksa az önce bahsettiğimiz gibi çeşitli dinamiklerin bir araya gelmesiyle oluşan ve aslında gayet olağan sayabileceğimiz bir arzu mudur bu? Antonia bu arzusunun dolayı sorumlu değildir. Toplum bunu belli bir ölçüde kabul etse bile, bu sefer de bu arzularını bastırması ve göz ardı ederek kendisini kontrol etmesini söyleyecektir. Fakat neden kişiden arzularını bastırıp onlara hâkim olması istenir?

Arzunun bir eksiklikten dolayı oluştuğu iddia eden psikanalize karşı Deleuze ve Guattari (akt. Kemik, 2014) “arzu bir eksiklik olmadığı gibi arzulamak da bir şeyin eksikliğini hissetmek değildir. Aksine arzudan türeyen her şey ihtiyaçtır” Kişinin bir şeyi arzu ediyor oluşu ya da alışılmış-kanıksanmış eylemlerin dışındaki isteklerde veya ilişkilerde oluşu, geçmişte yaşanan bir travmadan, eksiklikten veya yoksunluktan oluşmaz. Arzu, o zaman dilimi içerisindeki bilinç, ortam, koşul ve ilişkilerin devinimleriyle oluşur. Psikanalizin savunduğu şekliyle arzusunun yoksunluktan doğduğu görüşü olumsuzlayıcı ve reaktiftir. Arzu, psikanalistlerin öne sürdüğü gibi olumsuz kökenli değildir. Arzu doğaldır ve olumludur. Nietzsche arzusunun temelini yoksunluğa ve travmaya bağlayan düşünürlerin temelde olumsuzlayıcı ve hınç dolu bir bilince sahip olduğunu söyler (Nietzsche, 2016).

Belki de Antonia için arzulamak ömür boyunca ihtiyaç duyduğu bir şey olmuştur. Fakat arzulamak ona “yanlış” bir şey olarak öğretilmişinden dolayı sürekli kendisini baskılamış ve erkeklerden soyutlamıştır. Peki, “bize durmadan ‘bu yaptığın yanlış’ diyen kim?” (Yücefer, 2017, s. 89). Burada bireye dayatılan bir ahlak normu var. Bazı eylemler ahlaka uygunken bazıları değildir. Deleuze (2006: s. 114) şöyle der: “Ahlak eylemleri ve niyetleri aşkın değerlerle ilişkili olarak yargılamaya dayanan özel tipte zorlayıcı kurallar bütünüdür”. Bu aşkın değerler bireyin özgür yapısını baskılayıp, ona kural direten yapılardır. Din, ideoloji, erk, gelenek, kültür... Bunların hepsi aşkın birer yapıdır ve toplumu bir merkezden çembere alarak, üretip şekillendirir. Bu çemberin, yani aşkın değerlerin dışında kalanlar kabul görmezler. Sara Ahmed (2017: s. 136) ise şöyle ekler: “Ahlaki gelişimin öyküsü sosyal normların, özellikle de cinsel davranış normlarının yeniden üretilmesiyle ilişkilidir”. Bu anlamda Antonia’nın kendisinden yaşça çok küçük bir delikanlıya ilgi duyması kabul edilemez bir durumdur. Aynı şekilde Bella ve Antonio’nun da hayatlarını birlikte idame ettirecek belirli birini seçmemesi ve çeşitli kişilerle ilişki kurmaları da cinsel davranış normlarına aykırı kabul edilir.

Antonia’nın gizli ve kabul görmeyecek ilişkisi ortaya çıktığında genç Damián’a şu sözler sarf edilir:

“Bak çocuk, seninle erkek erkeğe konuşalım: Bunun bir sapıklık olduğunu görmüyor musun? Senden bu kadar büyük bir kadınla ne yaparsın? Kendi yaşındaki kızlarla çıksana be adam” (Montero, 2007: s. 209).

Burada hem yaşa hem de cinsiyete yüklenen anlamlarla katmanlaşan bir durum ortaya çıkar. Yaşça büyük bir kadın ve genç bir erkeğin cinsel ilişki kurması “sapıklık” olarak nitelendirilir. Diğer yandan kişinin kime, nasıl âşık olacağı da belirlenmiş olur. Buna göre bir erkek yalnızca kendi yaşlarındaki (ya da alışılmış haliyle kendinden yaşça küçük) bir kadına âşık olabilir. Bir eylemin “sapkın” olarak tanımlanmasına yol açan nedir? Aynı sınıftan, aynı yaştan olmayan, ortak bir sosyal konumları bulunmayan iki kişinin ilişkisi neden “sapıklık” olarak nitelendirilir? Foucault (2016) bu bağlamda önceki başlıkta da bahsettiğimiz gibi hazların kontrol altına alınmak istenmesinin toplumsal bir politika olan biyoiktidar mekanizmalarınca oluşturulduğunu belirtir. Kime ne tür bir haz duyacağımız belirlenmiştir. Böylece çekirdek aile kurumuyla toplumun devamı sağlanmak istenir. Haz duyacağımız kişinin, yaşı, cinsiyeti ve sınıfı önem kazanır. Foucault (2016) devamında arzuların ve cinselliğin iktidar güçleri tarafından (ki bu güçler hayatın her alanında, ilişkilerin ve temasların her köşesinde beliren, düzensiz, ansız ve kontrol edilemez oluşumlardır) şekillendirildiğini, ideal arzu ve cinselliğin söylemlerle ve normlarla dikte edildiğini, böylece üremeye ve otoriteyi güçlendirmeye hizmet ederek kontrol altındaki ilişkileri şekillendirdiğini belirtir. Bu normativedir. Bu bağlamda üremenin olanaksız olduğu ilişkiler,

kenarda kalan arzular ve farklılıklar dışlanır, ötekileştirilir ve yasaklanır. Antonia ve Damián'ın ilişkisi de üremeyi desteklemeyen bir ilişkidir, öyle ki Antonia hâlihazırda delikanlının annesi yaşındadır ve menopoz geçirmektedir. Alışılmış dışı bir ilişki türü olması normlarca dışlanmasına yeterlidir. Benzer şekilde Bella'nın da yaşam tarzı üremeyi desteklemez. Çünkü ne evlidir ne de tek bir kişiye sadakat gösterir. Aynı şekilde Antonio'nun da hayatı bu çizgide ilerler. Sara Ahmed (2017: ss. 182-183) şöyle der: “(Hetero)normativite kişinin hangi bedenlere meşru bir şekilde potansiyel sevgili olarak yaklaşabileceğini ve hangilerine yaklaşamayacağını belirler”. Kişi buna göre şekil alır ve alışkanlıklarını ve hislerini buna göre uyarlamaya çalışır. Fakat görünen odur ki, ömür boyu bu iktidar mekanizmalarına boyun eğen Antonia, nihayetinde bütün bu normların dışında kalan bir haz duymaya ve arzu üretmeye başlar. Böylece “normatif talepler” (Grosz, 2011: s. 19) tarafından anormal olmaya itilir.

Romanda karakterlerin farklı yapılarından dolayı hor görüldüklerini ifade eden satırlara rastlanır. Örneğin Antonia normal bir kadın özelliklerine bile sahip değildir:

“Ondan beklenen tek şey ev işleriydi ama o, bu aptalca işleri bile vaktinde yetiştirmekten acizdi. Evet, işin doğrusu her zaman elinden geleni yapardı. Tüm giysileri yıkar, ütüler, söküklüklerini dikerdi. Ama düğmeler ya tam yerine dikilmemiş ya da en olmadık yerlerinden tutturulmuş olurlardı” (Montero, 2007: s. 63).

Burada evinde her işi en iyi şekilde yapması beklenen tek tip kadın dışında kalmış farklı bir kadınla karşı karşıya kalınır. Antonia farklıdır. Her ne kadar kendisinden beklenildiği gibi dini vazifelerini yerine getirip, toplumun düzenine ayak uydurmaya çalışsa da yapısal bir yetisizliği vardır. Burada “yetisizlik” kavramı olumsuz değil, nötr bir anlamda kullanılmaktadır. Çünkü iyi ya da kötü eylemler yoktur, yalnızca eylemler vardır. Antonia'nınki de yalnızca öyle bir oluşum, karakter ve yapıdır. Yargılanacak bir nitelik olarak tanımlanamaz. Fakat topluma göre bu kabul görmeyecek bir fark ve çeşitliliştir. Nasıl olur da bir kadın işlerini doğru düzgün yapamaz? Üçüncü bölümde bahsettiğimiz gibi bu tip şeylerin cinsiyetle alakası yoktur ve çeşitlilik her insan için geçerlidir. Dikte edilenin aksine pek çok farklı varoluş mevcuttur. Esposito (2011: s. 192) bu anlamda değişime ve farklılıklara işaret ederken, yaşamı tekilleşme (süreç) olarak adlandırır. Her ne kadar belli bir kalıba dâhil edilmeye ve kontrol altında tutulmaya çalışılsa da her yaşam kendine içkin, özgün ve tekildir.

Toplumda farklılıklar kabul görmez. Farklı olan anormal olur. Aşkın değerlerin bulunduğu merkezin çemberi dışında kalır. Spinoza'nın etik felsefesinde aşkın değerlerin karşısına içkin değerler çıkarılır. Benzer şekilde Nietzsche'de de aşkın değerler reaktif güçler olarak açıklanır. Bunlar kısıtlayıcı, baskılayıcı, dayatmacı, zaptedici, olumsuzlayıcı ve enerji sömürücü güçler olarak tasvir edilir. Diğer yandan içkin değerler ise aktif güçler olarak nitelendirilir. Bunlar ise olumlayıcı,

özgürleştirici, üretici, umut verici, enerji yükseltici güçlerdir⁸. Reaktif kuvvetler faaliyeti kısıtlar, bireyi tek-tipleştirir ve eylemi olumsuzlayarak bireyin enerjisini düşürür (Chanter, 2009: ss. 93-99). Aktif olanda bireyin hisleri ve eylemleri bastırılmaz, ötekileştirilmez; olumlanır. İçkin ve aktif olan, kişinin ne yapabileceğiyle ilişkilidir. Spinoza sınırları ve kısıtlamaları kırarak, esneterek, olumlayarak kişinin yaşamdaki mutluluğunu ön plana çıkarır (Yücefer, 2017). Varoluş olasılıkları, çeşitlilikleri ve farklılıkları artık hor görülmez ve doğal kabul edilerek olumlanır⁹. Spinoza’da varlıklar arasında bir üstünlük veya aşağılık dereceleri bulunmaz (Deleuze, 1990: s. 82). Dolayısıyla çemberin içi ve dışı yoktur.

Her ne kadar romanda Bella bu olumlayıcı, içkin olanı en iyi simgeleyebilecek karakter olarak çizilmiş olsa da, her halükarda toplumun dayatmasına maruz kalır. Örneğin; Antonia’nın ilişkisini olumlayan, onu hayatı derin bir şekilde solumaya teşvik eden, şahsın mutluluğuna işaret eden bir tutum benimser. Kendisi için bunu yaparken dışlandığını da bilir. Buna rağmen eylemlerinden pişmanlık duymaz, kendisiyle olan ilişkisinde içkin bir güç üretir. Tersine Antonia eylemlerinden dolayı büyük bir suçluluk hissine kapılır. Hatta bu his onu fizyolojik boyutta etkileyecek bir dozdadır. Antonia romanın başında bekâr bir kadın olarak cinsel ihtiyaçlarını karşılayamaz ve bunları kendince gidermeye çalışır. Fakat her seferinde büyük bir suçluluk duygusuyla dolar.

“İşte yine yüreğini acı gibi gelip geçen, bir kansermiş gibi içini kemiren suçluluk, iç sıkıntısı ve pişmanlık duygularıyla doluydu” (Montero, 2007: s. 71).

Toplum, gelenekler ve dinsel öğretiler bireyin cinsel yaşamını sadece evlilik kurumu içerisinde onaylar. Onun dışındaki bütün cinsel eylemleri yasaklarken kişinin kendisini tatmin etmesini de ayıp, ahlaksızlık ve günah olarak değerlendirir. Böylece kişinin fiziksel ihtiyaçlarından olan cinsellik büyük bir tabuya dönüşürken bireyler üzerinde büyük bir baskı oluşturur. Bununla birlikte birey suçluluk duygusu geliştirmeye başlar ve daima (çoğu zaman ayırımında olmadığı) kronik bir huzursuzluk benliğinin bir parçası olur. Foucault (2017: s. 102) bir kültürün ve dolayısıyla normların belirlediği toplumsal ilişkilerin, kişiye çelişkili bir gerçeklik sunduğunu ve bu yüzden kişiyi sürekli huzursuz ederek toplumsal çevresiyle ilgili olumsuz tecrübelerle ittiğini söyler. Bahsi geçen bu suçluluk duygusu bireye hayatının ilk yıllarından itibaren öğretilmektedir. “Yanlış bir şey yaptın, suçlu hissetmelisin” dayatması bireyi kısıtır ve zapt eder. Pifarré Clapés (2005: ss. 16-17) organik ve biyolojik kökenli içkin arzuların, bedene dayatılan aşkın normlar tarafından müdahaleye maruz kalarak kanalize olduklarını ve doğal oluşumundan koparıldıkları için bireyde suçluluk duygusuna yol açtıklarını ifade eder. Antonia her haz anından sonra gelen suçluluk duygusuyla kendisini değersiz hisseder, olumsuz enerji bütün vücudunu sararak onda fizyolojik tepkimeler oluşturur:

“Baş dönmesi yok oluyor, yerini giderek bir kirlilik ve suçluluk dolduruyordu” (s. 20).

Yaptığı eylemden dolayı hissettiği suçluluk duygusu Antonia’da baş dönmesine sebep olurken, kendisine olan özgüvenini de zedelemekte ve bütün bunlar onun sosyal hayatındaki temaslarını ve alışkanlıklarını şekillendirmektedir.

“(Antonia) cinselliğe razı olmanın korkunç bir günah olduğu düşüncesindeydi” (s. 18).

Genç delikanlı Damián’la yaşadığı ilk cinsel birleşmede yine kendine yönelik büyük bir suçluluk, değersiz hissetme duygularına kapılır. Birileri kişiye “bu yaptığın yanlış, günah” demediği sürece kendisi yanlış ve günahı inşa etmeyebilir. Antonia gençliğinden beri kendisine dayatılan doğrularla yaşantısını belirlemiş bir kadın olmuştur. Hali hazırda arzuların, hazların tek bir kanalı yokken, nasıl bütün bunlardan sorumlu tutularak “yanlış” olarak tanımlanabilir? Neden birey daima kendisini kontrol altına almaya, suçlu hissetmeye, utanmaya, özgüvenini kaybetmeye itilir? Antonia ancak ellili yaşlarında hazzın ve arzuların onu teşvik ettiği eylemleri gerçekleştirmiştir. Burada da ilk kez som bir mutluluğu tattığı ifade edilir:

“(Bella) bana dünyanın tadını çıkarmak gerektiğini söylüyordu, sanırım bunu şimdi yapıyorum. [...] mutluluk anları çok daha uzun” (s. 135).

Antonia’nın yasak, yanlış, ahlaksızca ve günah bir eylemden duyduğu bu mutluluğu ve tatmini nasıl yorumlamak gerekir? Spinoza ve Nietzsche’nin felsefelerine bakıldığında bütün bunlar olumlanacak birer eylemdirler. Kişinin içkin ve aktif gücünü yükselten eylemler etikle alakalıdır.¹⁰ Bu iki düşünürün insanların eylemlerine olan yaklaşımı ayırıcı, dışlayıcı değil, anlayıcı, doğallaştırıcı ve olumlayıcıdır.

Antonia’nın suçluluk duygusu ona öğretilmiştir. Böyle hissetmesi gerektiği için böyle hissetmek artık onda irade dışı bir olguya dönüşmüştür. Donald Nathanson’a (1994: s. 4) göre suçluluk duygusu, bir çeşit kuralın ya da kanunun ihlalinde meydana gelen hatalı davranışlarda cezayı öngören bir duygu olarak ortaya çıkar. Antonia da hatalı bir davranışta bulunduğunu, (ahlaken) cezalandırılmayı hak ettiğini düşünerek kendisini sürekli suçlar. Kişi bir şeyleri yanlış yaptığını düşünerek adeta kendisine işkence eder. Bu duygular beden enerjisini soğurur. Peki, ama kişinin yaptığı eylemlerin yanlış olduğu söyleyen kimdir? Neden ve nasıl yanlış olur bu eylemler? Kime ve neye göre? Sürekli söylenen sözlerden, davranışlardan, bir anda beliren hislerden ve arzularından, bir konu ya da kişi hakkındaki düşüncelerden dolayı suçluluk duyarak kişi kendine yüklenir. Bu duygu onun içini kemirir ve yorar. Fizyolojik boyutta da işlemeye devam ederken, hayat kalitesini düşürür ve bedensel enerjiyi, potansiyeli, yapılabilecekleri bastırır. Bu anlamda Nietzsche ve Spinoza’nın olumlayıcı felsefesi bireye umut verirken, Deleuze’un arzu kavramı her düşünce ve eylemin doğal bir süreçte ortaya çıktığını vurgulayarak olumsuz olmadığını gösterir.

4. Suç

Bu bölümde, önceki bölümlerde temelin verilmiş olduğu üzere bireyin toplumsal normlardan oluşan sıkışmasının onu suça nasıl meyil ettiği irdelenecektir. Hangi türlerde suçla karşı karşıya olunduğundan bahsedilerek ne gibi sonuçların nasıl oluştuğu açıklanmaya çalışılacaktır.

Yıldırım'a (2014: s. 3) göre suç, toplumsal yapıda belirir ve sosyal ilişkilerdeki çözümler nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Böylece toplumsal yapının içerisindeki problemlere indirgenmiş bir suç kavramı görülür. Romanda iki tür suç göze çarpar: İlki, bireyin bir başka bireye karşı işlediği suç; ikincisi, bireyin toplumsal normlara karşı işlediği suçtur. Elbette bu suçların her biri katmanlar halinde oluşur. Önceki bölümlerde bahsedilen konular, suça iten unsurlar olarak belirir. Romanın sonunda Bella'nın bir anlık kendini kaybetmesiyle Antonio'yu balkondan aşağı atarak canına kastetme suçu görülür. Bu, elbette roman boyunca okunan Bella karakterinden beklenilecek bir eylem değildir. Fakat yalnızlığı, itilmişliği, şahsi kararlarının ve yaşamlarının hor görülmesinin yarattığı psikolojik baskı ve toplum içerisindeki konumu itibarıyla sürüklendiği meslek hayatıyla ekonomik durumu çeşitli dinamiklerle iç içe geçerek onu suça teşvik eder. Antonio'nun kız kardeşi Antonia'ya olan haksız davranışına -son zamanlarda yaşamış olduğu hayal kırıklıkları ve derin yalnızlık hissinin de katkısıyla- dayanamaz ve onu cezalandırmak isteyerek balkondan aşağı atar. Çünkü Antonio'nun kendisi evli kadınlarla gönül eğlendirme ve aşk maceralarına atılma hakkına sahipken, söz konusu kız kardeşinin genç bir delikanlıyla ilişkisine geldiğinde ahlak bekçisi kesilmesi Bella'yı son raddede çılgına çevirerek suça iter. Kendilerine yapılan haksızlığa karşı bir tepkidir bu. Kadınların yaptıklarının erkekler tarafından hor görülmesi, kadınların zayıf ve hafif meşrep olarak addedilmesi yalnızca söylemsel boyutta kalmaz, onların yaşamlarını da etkiler. Bu etki altında mutsuzluğa itilen Bella, nihayetinde büyük bir sıkışmayla patlama yaşar ve durağan şartlarda asla yapmayacağı suç eylemine itilir. Kara roman türünde okuduğumuz üzere bir kişinin neden suç işlediği toplumsal gerçeklik boyutunda irdelenir. Bella da roman boyunca bu toplumsal gerçeklik boyutunda ele alınmıştır ve sonunda suça meyil etmesinin altyapısı geniş bir perdede verilmiştir.

Öteki suç ise herhangi bir bireye karşı yapılan değil de, normlara karşı yapılan bir suçtur. Antonia ve Damián'ın bir gece vakti halka açık bir parkta cinsel birleşme yaşamlarına tanık olan polis memuru García onları gözaltına alır. Kenevir bunun sosyal kontrol olduğunu belirtir. Kenevir'e (2015: s. 237) göre "toplumsal düzeni koruyan ve bu düzenin devamını sağlayan çeşitli sosyal kontrol mekanizmaları vardır. Bu yolla toplum, birey üzerinde kontrol sağlayarak ona normlara uyması konusunda baskı uygular. Sosyal ve kültürel sapma da toplumsal düzensizlikle ilgilidir". Bu bağlamda bakıldığında Antonia'nınki sosyal sapma türünde bir suç olarak

adlandırılabilir çünkü kültüre ve normlara karşı işlenmiştir. Fakat sonuçta yine bir gözaltına alınma ve sorgulanma olduğu için ahlaki boyutta olarak belirse bile maddi bir yaptırım söz konusudur.

Fakat Antonia'yı bu suça iten yine toplumsal normların kendisidir. Baskılayıcı ve kontrol altında tutucu bu güçler bireyin özgüvenini sarsan, sıkışma yaratan ve bu sıkışmadan doğan bir patlamaya yol açan unsurlardır. Ömrü boyunca hiç âşık olmamış ve cinsel açlık yaşamış olan Antonia için artık hiçbir şey önem teşkil etmezken, suçluluk duygusu ve utanç hissi de yok olmuştur. Bu yüzden korku ya da güvensizlik hissetmeden gözü kara bir şekilde sosyal sapmaya meyil etmiştir. Antonia'yı inşa eden toplum, yine onu kendi elleriyle suça iter.

Bella ve Antonia ellili yaşlarda toplumun şekillendirmeye çalıştığı, itilmiş ve yine aynı şekilde toplum tarafından suça teşvik edilmiş kadınlardır. Benzer eylemleri Antonio ve Menéndez yaptığında, erkek oldukları için hoş görülürken, toplumun temelinde büyük bir adaletsizlik olduğu anlaşılır. Örneğin Menéndez'in bara gelen genç kadınlara sarkıntılık etmesi ve onlar hakkındaki söylemleri şaşırtıcı olsa da yadırganmaz:

“Baban olsaydım sana ne yapardım görürdün, diye ekledi Menéndez ateşli ateşli; bakışında akrabayla yaşanan cinsel ilişkinin ışıltısı apaçık görünüyordu” (Montero, 2007: s. 49).

Hâlihazırda bir kadın için evlilik dışı bir ilişki ahlaki olarak doğru görülmezken, bu bir erkek için normal karşılanmaktadır. Fakat bu durum bunun da ötesinde olmasına rağmen garipsenmemektedir. Kast edilen ilişki enstest bir arzuyu ifade ederek enstest ilişkiyi de meşru kılabilen bir boyuttadır. Menéndez yeri geldiğinde Bella'nın güvenilmez ve ahlaksız olduğunu söylerken, kendi eylemleri ve arzuları için herhangi bir suçluluk ve yanlışlık hissi duymaz. Bütün bunlar başkarakterlerin adalet kavramını sarsan, haksızlığa uğramış olmaktan doğan hezeyan duygusunu tetikleyen ve bir hınç duygusuyla suça meylettiren unsurlardır. Böyle adaletsiz bir ortamda da kişilerin eylemleri baskılanır, kontrol edilir ve kendi içlerinde ve çevrelerinde yeni eylemler ortaya çıkmasına yol açar. Nitekim iki kadında da durum bu şekilde gelişmiştir.

Sonuç

Çalışmanın kaygısı toplumsal normların, ideoloji, din, kültür gibi aşkın değerlerin bireyin hayatını şekillendirmesini, bu değerlerin ve normların dışında kalmış bireylerin anormal addedilip olumsuzlamasının kişinin kendi içinde ve çevresiyle olan ilişkisinde nelere yol açabileceğini ve suça nasıl bağlanabileceğini Rosa Montero'nun “Te Trataré como a una Reina” (Sana Kraliçeymişsin Gibi Davranacağım) adlı romanından örnekleyerek göstermekti. Bu bağlamda Deleuze ve Guattari'nin ve Foucault'un haz ve arzu; Nietzsche ve Spinoza'nın da olumlama kavramları dâhil olmuştur. Böylece hayatın her köşesinden çıkan iktidar mekanizmalarının ve toplumsal normların kişilere neyi arzulaması ve neye karşı haz duymaları gerektiği dayatılarak

öğretildiği vurgulanmıştır. Öte yandan cinsiyet karşıtlığı üzerinden kadına ve erkeğe biçilen görevlerle toplumsal cinsiyetin adaletsizliklerine değinerek kişiyi soktuğu kısıkaç ifade edilmiştir. Hayattaki türlü karşılaşmalardan ve temaslardan doğabilecek farklı dinamiklerle oluşan ontolojik çeşitliliğin normatif mekanizmalarla nasıl kısıtlandığı gösterilmeye çalışılırken, aslında bunların nasıl olumlanabileceği de “etik” kavramı üzerinden anlatılmaya çalışıldı. Her insanın bulunduğu koşul, çevresi, temasları, biyolojik ve psikolojik yapısı, karakteri çok farklı bileşimler oluştururken toplum içerisinde de ayrı ayrı arzular üreten yapılar olarak belirir. Bu yüzden tek bir doğruyu ve normu her bir bireye dikte etmek ve o bireyin bunu kabul edip devam ettirmesini beklemek adaletsiz bir tutum olacaktır. Direk’in (2018: s. 214) de dediği gibi davranış ve dil yoluyla dayatılan normlar her zaman, herkes üzerinde aynı şekilde etkili olmamaktadır. Çeşitlilikler ve farklılıklar “sapıklık”, “yanlışlık” ve “ahlaksızlık” değildirler. Hâlihazırda bu sözcükler içlerine anlam yüklenmiş üretilmiş birer ifadedirler. Benzer şekilde Özkazanç (2015: s. 106) da şöyle der: “Evenselin kuruluşu paradoksaldır çünkü somut bir içeriği yoktur, o sınırsız sayıda, uzayıp giden eşdeğer talepler zincirine bağlı olarak ve bu zincir nedeniyle sürekli uzaklaşan bir ufuktur”. Dolayısıyla her bir insana uyum sağlayacak tek ve mutlak bir hakikat ve doğru olduğu iddia edilemez.

Bireylerin sıkışmış ve suçlu hissetmesi, ya da huzursuz ve güvensiz hissetmesine yol açabilecek bu normlar öyleyse tarafı bir gerçeği vaat ederler. Erkeğin inşa ettiği erksel bir dünya düzenini dikte eden bu normlar, yine erkeğin kendisine de zulmederken, kadını dipsiz bir kuyuya atarak yaşamı olumsuzlar. Ontolojik çeşitliliğin önünü kapayıp yalnızca üremeye dayalı ilişkilerin, hislerin inşasında direten bu normlarla toplum içerisinde bir çözülme de meydana çıkar ve toplumsal kaynaklı suçlara itilen “anormal” bireylerle karşı karşıya kalınır.

Çalışmanın konusu olan romanda da bahsedilen bu unsurları temeline alan suçlarla karşılaşılır. Kara roman olma özelliği taşıyan romanda karakterlerin iç dünyaları ve birbirleriyle olan temasları ayrıntıyla verilirken, aslında suça teşvik eden dinamikler de gün yüzüne çıkarılmış olur. Kişinin suç eylemine gelesiyeye kadar geçtiği aşamalar, psikolojik değişimler, düşünsel yapıdaki farklılıklar toplumsal çözülmedeki ayrıntılar olarak sunulur. Böylelikle “suç” kavramı ontoloji, toplumsal cinsiyet, norm, iktidar, arzu ve haz ilişkileri içerisinde katmanlanarak boyut kazanır.

Kaynakça

- Adler, A. (2003). *İnsan Tabiatını Tanıma*. (A. Yörükan, çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası.
- Ahmed, S. (2017). *Duyguların Kültürel Politikası*. (S. Komut, çev.). İstanbul: Sel.

- Butler, J. (2005). *İktidarın Psikik Yaşamı: Tabiiyet Üzerine Teoriler*. (F. Tütüncü, çev.). İstanbul: Ayrıntı.
- Butler J. (2015). *Savaş Tertipleri: Hangi Hayatların Yası Tutulur?* (Ş. Öztürk, çev.). İstanbul: Yapı Kredi.
- Butler, J. (2016). *Cinsiyet Belası: Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi*. (B. Ertür, çev.). İstanbul: Metis.
- Chanter, T. (2009). Psikanalitik ve Post-Yapısalcı Feminizm ve Deleuze. (Z. Direk, çev.). *Cogito: Feminizm*. Sayı: 58. s. 93-130.
- Çabuk Kaya, F. D. (2011). Kadın Beyni Erkek Beyni Varsa Eşcinsel Beyni de Var mı? *Cogito: Cinsel Yönelimler ve Queer Kuram*. Sayı: 65-66. s. 167-174.
- Deleuze, G. (1990). *Expressionism in Philosophy: Spinoza*. (M. Joughin, çev.). New York: Zone Books.
- Deleuze, G. ve Guattari, F. (2014). *Anti-Ödipus: Kapitalizm ve Şizofreni*. (F. Ege ve H. Erdoğan ve M. Yiğitalp, çev.). Ankara: BS.
- Direk, Z. (2013). *Queer Kuram ve Cinsiyet Farklılığı*. Zeynep Direk Word Press. <http://zeynepdirek.wordpress.com//2013/01/04/queer-kuram-ve-cinsiyet> adresinden erişilmiştir.
- Direk, Z. (2018). *Cinsel Farkın İnşası*. İstanbul: Metis.
- Durkheim, E. (1982). *The Rules of Sociological Method*. (W. D. Halls, çev.). New York: Free Press.
- Esposito, R. (2011). *Bíos: Biopolítica y Filosofía*. Argentina: Amorrotu Editores.
- Etchezahar, E. (2014). *La constitución social del género desde la perspectiva de la teoría de la identidad social*. *Ciencia, Docencia, Tecnología*. Vol. 25. Núm: 49. Argentina. 128-142.
- Foucault, M. (2004). *Abnormal: Lectures at the Collège de France, 1974-1975*. Trans. G. Burchell. New York: Picador.
- Foucault, M. (2016). *Cinselliğin Tarihi*. (H. U. Tanrıöver, çev.). İstanbul: Ayrıntı.
- Foucault, M. (2017). *Akıl Hastalığı ve Psikoloji*. (E. Bayoğlu, çev.). İstanbul: Ayrıntı.
- Galán Herrera, J. J. (2008). El canon de la novela negra y policíaca. *Tejuelo*. Núm: 1. s. 58-74.
- Grosz, E. (2011). Deneysel Arzu: Queer Öznelliği Yeniden Düşünmek. *Cogito: Cinsel Yönelimler ve Queer Kuram*. Sayı: 65-66. s. 7-36.
- Habip, B. (2015). Freud ve Kadınlık. *Cinsiyetli Olmak*. İstanbul: YKY. s. 25-34.

- Kemik, D. (2014). Gilles Deleuze'ün Felsefesi ve Queer Teori: Kadın-Oluş Kavramının Düşündürdükleri. *Kaos GL*. Sayı: 138. s. 42-47.
- Kenevir, F. (2015). Suç, Sapma ve Din: Suça Karışan Kadınların Dini Bağlılık Düzeyleri Üzerine Bir Araştırma. *Dini Araştırmalar Dergisi*. Cilt: 18. Sayı: 46. s. 233-249.
- Kılıç, S. (2013). *Deleuze-Guattari Şizöanaliz: Yaratıcı Bir Fark ve Arzu Ontolojisi*. Ankara: Sentez.
- Kristeva, J. (1980). *Desire in Language: A Semiotic Approach to Literature and Art*. New York: Columbia University Press.
- Miranda-Novoa, M. (2012). *Diferencia entre la perspectiva de género y la ideología de género*. Universidad de la Sabana. Vol. 21. Núm: 2. Chía-Colombia. s. 337-356.
- Montero, R. (1997). *Sana Kraliçeymiş Gibi Davranacağım*. (A. Özçelebi, çev.). İstanbul: Can Yayınları.
- Montero, R. (2007). *Te trataré como a una reina*. Madrid: Seix Barral
- Nathanson, D. L. (1994). *Shame and Pride: Affect, Sex, and the Birth of the Self*. New York: W. W. Norton & Company.
- Nietzsche, F. (2016). *İyinin ve Kötünün Ötesinde*. (M. Tüzel, çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankarı.
- Özkazanç, A. (2015). *Feminizm ve Queer Kuram*. Ankara: Dipnot.
- Pifarré Clapés, Ll. (2005). *El sentimiento de culpa en Freud y Nietzsche*. Barcelona: Molera.
- Rino Ponce, M. M. (2016). *La Novela Negra Española. Un Ejemplo Contemporáneo: Dolores Redondo*. Universidad de Málaga. Siglo XXI. Literatura y Cultura Españolas. Núm: 14. s. 69-81.
- Sarıtaş, E. (2016). Normativite, Kırılabilirlik ve Yas: Judith Butler'ın Düşüncesinde Biyopolitikanın Yeri. *Biyopolitika: Foucault'dan Günümüze Biyopolitikanın İzdeğişimleri*, Cilt II. Ed. Onur Kartal. Ankara: NotaBene. s. 299-325.
- Saygılıgil, F. (2016). Giriş. *Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları*. Ankara: Dipnot. s. 9-16.
- Spinoza, B. (2016). *Etika*. (H. Z. Ülken, çev.). Ankara: Dost Kitabevi
- Swab, D. (2018). *Beynimiz Neyse Biz Oyuş*. (E. U. Ahkan ve B. S. Haktanır, çev.). Ankara: Akılçelen.
- Yıldırım, A. (2014). Sosyo-kültürel Yapı ve Suç Olgusu Arasındaki İlişki: Malatya İli Örneği. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*. Sayı: 16 (özel sayı:1). s. 1-7.
- Yücefer, H. (2017). Ahlak İçin Başka Bir Soykütük: Deleuze'a Göre Spinoza'nın Pratik Felsefesi. *Teorik Bakış: Spinoza*. Sayı: 9. s. 75-81.

¹ Burada şunu belirtmek gerekir: Dick Swab'ın pek çok düşüncesi ve tezi varoluşun çeşitliliğini olumlar niteliktedir. Spinoza ve Nietzsche'nin olumlayıcı felsefeleriyle benzeyen fikirlerini bilimsel verilerle destekleyip sunar. Pek çok açıdan Swab'ın varoluşa dair düşünceleri ve çalışmaları metnin ana tartışmasına fikir veriyor olsa da, bu konudaki söylemlerine eleştirel yaklaşılmaktadır.

² Kişinin normlarca birey olarak kabul edilmesi ve tanınması yalnızca cinsiyet kavramıyla değil, ırk, din, mezhep, etnisite ve cinsel kimlikle de alakalıdır. Çalışmada cinsiyete yüklenen normatif anlamlar üzerinden kişinin birey olarak kabul edilmesi sorununa odaklanılmaktadır. (Bu konu hakkında daha geniş bir çalışma için, bkz. Foucault, 2003; Butler, 2005; Butler, 2015; Butler, 2016 Ahmed, 2017)

³ Bkz. Habip, 2015.

⁴ Burada “nesnel” sözcüğünü kullanırken “tarafsızlığa” işaret edilmektedir. Bunun da sebebi Psikanaliz'in doğru verilere ulaşması için yeteri kadar çeşitli perspektiflerden yararlanıp yararlanmadığı üzerine olan şüphe ve eleştiridir. Yine burada Freud'un “nevrotik” ve “histerik” olarak addettiği kadınlara yönelik gerçekleştirdiği analizlerin hep aynı kanaldan ilerlemesi sorgulanmaktadır. Bu şuna benzetilebilir: sürekli terleme ve susama belirtileri gösteren bir kişinin sıkıntısını anlamak için hep aynı metot kullanılıyor (örneğin sadece şekerinin ölçülmesinde dilitiliyor). Çeşitli deneyler ve metotlar kullanılmadığı için -fizyolojik de olsa psikolojik de olsa- iddia edildiği türde bir sorun olmayabileceği (ve yine bu yüzden Bella Habip'in yazısında belirttiği gibi “durduk yere ağlayıp bayılan” kadınların konu edilmesi gündeme geliyor) düşünülüyor. Yani doğru verilere ulaşmak için tek yönlü ve taraflı bir aralıktan ilerleniyor. İşaret edilmek istenen şudur ki terleyen veya susayan beden hasta olmak haricinde pek çok duygusal tecrübeden de geçiyor olabilir: heyecanlı olmak, mutlu olmak, endişelenmek ve korkmak gibi. Sonuçta bu duygular fizyolojik tepkimelere yol açıyor. Duyguların ve hislerin sebep olduğu fizyolojik tepkimeler böylelikle psikanalist bakış açısıyla taraflı ele alınmış oluyor. Dolayısıyla “ayılan bayılan” kadın imajına yönelik psikanalist yaklaşımdan ziyade, ilk etapta doktora yönelmek belki de yapılması gereken ilk şeydir. Bir belirtinin psikolojik ya da fizyolojik kökenli oluşundan ziyade, daha çok fizyolojik boyutundaki tepkimelerini ön plana koyarak herhangi bir karşıtıktan kaçınılmaktadır. (Bu konuda fikir veren ve konuyu örnekleyerek düşünmeye iten Dr. Ege Selin İşlekel'e teşekkürler.)

⁵ Bu konu hakkında daha ayrıntılı bir çalışma için ayrıca bkz. Deleuze, G.; Guattari, F. (2014).

⁶ Bkz. Swab, 2018; Deleuze ve Guattari, 2014.

⁷ Aile ve çocuk mefhumlarına yüklenen “kutsal” bir anlam anlaşılmaktadır. Fakat “kutsal” sözcüğü de tartışmaya açıktır. Tekrarın ve alışkanlıkların temel oluşturduğu gelenekler nasıl olur da bir kavramı “kutsal” addedebilir? Sonsuz sayıdaki çeşitliliğe sahip varoluşlara tek bir aşkın doğruyu ve kutsalı dikte etmek, doğanın barındırdığı için farklılığı da yok saymaktır. Böylelikle yaşam olasılıkları da göz ardı edilir.

⁸ Bkz. Nietzsche, 2016; Spinoza, 2016.

⁹ Burada zihinler ve beyinler birer makine olarak düşünülmemektedir. Her oluşumun kendine ait bir makinesi vardır. Her makine farklı bir şey üretir. Dolayısıyla bir kişinin tavırlarını, düşüncelerini, tutumlarını konuşurken şöyle denebilir: onun makinesi onu üretiyor. Bu bağlamda yaklaşıldığında iyi-kötü, doğru-yanlış, ahlaki-ahlaksız tarzı karşıtlıklar da yok oluyor. Elbette bu makineler de daima değişime açık oluşun yapıları olduğu için öngörülemez, önceden belirlenemez niteliktedirler. Sonuç olarak bu yaklaşım oluştaki farklılıkları, çeşitlilikleri ve değişimleri olumlar yapıdadır.

¹⁰ Burada “etik” ve “ahlak” arasında bir ayrım yapmak gerekebilir. Spinoza'ya göre “etik” kişiye içkin, kişinin yaşam enerjisini yükselten, bedeninin ve zihninin yapabileceklerine işaret eden, baskılamayan, kısıtlamayan, sınırları aşan bir kavramdır. Öte yandan “ahlak” ise kişiye dikte edilen aşkın, baskılayıcı, dikte edici, kişinin yapabileceklerini sınırlayan, çemberin dışına çıkmasını engelleyen bir kavramdır (bkz. Spinoza, 2016).

e-ISSN: 2667-5854

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/jscs>

<http://www.toplumvekultur.com/>

editor@toplumvekultur.com